

ରତ୍ନପଦ୍ମ

ଆଉପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମେଡ଼ିଯ

କଲିକାତା
ବୈଶାଖ, ୧୩୬୦

প্রকাশক—শ্রীনূপুর মৈত্রী
৪।৩এ মদন দত্ত লেন, বৌবাজার

প্রাপ্তিষ্ঠান—সকল পুস্তকের দোকান
মূল্য তিন টাকা।

মুদ্রকর—শ্রীদেবেন্দ্রনাথ বাগ
আঙ্ক মিশন প্রেস
২১১ কণ্ঠগালিস স্ট্রিট, কলিকাতা।

টেস্ট

অগ্নিযুগের দীক্ষাণ্ডক

খণ্ড

বারীজ্ঞকুমার ঘোষ

মহাশয়ের

উদ্দেশ্যে অর্পণ

করিলাম

উপহার

শ্বরূপ উপেক্ষনাথ মৈত্রের লেখা “রক্তপন্থ” উপন্যাসটির পাঁতুলিপি
আমি পড়েছি। এই উপন্যাস আধুনিক নয় আধুনিক কালে লেখা ও
হয়নি। কিন্তু অকাল প্রয়াত এই সাহিত্যসেবী তাঁর রচনাটিতে যে
প্রতিভাব স্বাক্ষর রেখে গেছেন তা তুচ্ছ করার মতো নয়। তিনি
দীর্ঘায় ই'লে শ্বরণীয় কীর্তির ভিত্তি স্থাপন হয়ত তাঁর পক্ষে অসম্ভব
হ'ত না।

“রক্তপন্থের” আধ্যান পরিধি খুব বিস্তৃত নয়। বরং এটিকে বড়
গল্প বজাই সঙ্গত। এর বিষয়বস্তুও সর্বকালের পুরুষের সমস্ত
উদ্ধৃত অভিযানের উপরে ঐশ্বর্যময়ী নারীর বিজয় কাহিনীই এতে নৃতন
করে বলা হয়েছে, কিন্তু এই প্রাজ্ঞ লাইফ ফোর্সের কাছে নতি
স্বীকার নয়, ভারতীয় জীবনবাদে বিশ্বাসী উপেক্ষনাথ সৌন্দর্য এবং
পূর্ণতার কাছে আনন্দময় আত্মাদানের কথাই এখানে প্রকাশ করেছেন।
তত্ত্বে মৌলিকতা না থাকতে পারে কিন্তু রচনারীতিতে তিনি নিঃসন্দেহে
স্বাতন্ত্র্যের অধিকারী। উপন্যাসিককে ছাড়িয়ে কবি ও দার্শনিকের
পরিচয়ই “রক্তপন্থের” মধ্যে প্রধান হয়ে ফুটে উঠেছে। মানবধর্মিতার
সঙ্গে কবি কল্পনার মিলন উপন্যাসটিতে একট। নতুন স্বাদ এনে
দিয়েছে।

কাহিনীর নায়িকা গোপা চরিত্র সৃষ্টি হিসাবে চমৎকার। বৌদ্ধিকেও
ভোলা যায়না। পেটনজীর কর্ম ইতিহাস একটি শাস্তবেদনার ছাপ
মনের ভিত্তি একে দিয়ে যায়।

সাম্প্রতিক মনের কাছে এ গঙ্গের আবেদন করখানি আমি জানি
না। তবে প্রেমের গল্প কথনও যে পুরানো হমনা একথা জানি।
সেদিক থেকে ভৱসা রাখি “রক্তপন্থ” অনেককেই তৃষ্ণি ও আনন্দ
দেবে; এবং তাই দিক—সর্বান্তঃকরণে এই শুভ কামনা আমি
জানিয়ে রাখছি।

গঠা ফাস্তন, ১৩৫৯

নারায়ণ গঙ্গোপাধ্যায়

বঙ্গুবর দধীচি মৈত্র অনেক দিন আগে আমাকে একথানি বাহতঃ-জীর্ণ পাঞ্জুলিপি পড়তে দিয়েছিলেন। তখন তিনি এই কথাই আমাকে বলেছিলেন যে এটি তাঁর কোন এক পরমাত্মায়ের লেখা, অতএব এই বৃচনার ভালভ অথবা মন্দভ সম্বন্ধে ওয়াকিবহাল হবার তাঁর অধিকার আছে। এমন কত পাঞ্জুলিপিই তো আসে আমার কাছে; তার কতকগুলো পড়ি, কিছু পড়িনা, অনেকগুলো না পড়েই ফেরৎ দিই। কিন্তু এই ‘রক্তপন্থ’ নামক পাঞ্জুলিপি পড়তে গিয়ে আমি স্তুতি হলাম, একথা স্বীকার করতে আমার দ্বিধা নেই।

বাংলা দেশে উপন্যাস নিয়ে এক্সপ্রেসিমেণ্ট যে এখনো চলছে এ সত্যকে অস্বীকার করবার উপায় নেই। এই এক্সপ্রেসিমেণ্টের ফল ভাল হয়েছে কি মন্দ হয়েছে, বাংলা উপন্যাস এর ফলে উন্নতির স্বর্গে উঠেছে, না অবনতির অস্ত্বকারে নেমেছে—সে সিদ্ধান্তও তর্ক সাপেক্ষ ; কিন্তু এ কথাটা স্বীকার করতেই হবে যে বাংলা উপন্যাসের রূপনশালায় বাবুটির হাতের সাহেবী খানাকে অবসর দিয়ে বক্ষিমচন্দ্ৰ যখন পাচক হলেন, তখন থেকেই আমাদের সাহিত্য নামক ভোজ্যবস্তুটিকে একান্ত রূপে ভারতীয় করবার একটা প্রচেষ্টা স্ফুর হল। এরপর রবীন্দ্রনাথ-শরৎচন্দ্ৰ যতদিন সেই রান্ধাঘৰে ছিলেন, ততদিন আমরা স্বাদে-বর্ণে-গঙ্কে ও বৈশিষ্ট্যে একেবারে পূর্ণমাত্রায় ভারতীয় আহার্যই আহার করেছি। ‘রক্তপন্থ’ বইখানি একেবারে পুরোপুরি সেই রবীন্দ্রাহুমারী পাকপ্রণালীর অস্তর্গত। এর যা কিছু মাল-মশলা সব রবীন্দ্র-ব্যবহৃত, এমন কি স্থানে স্থানে সংলাপের ভারসাম্য পর্যন্ত রবীন্দ্রাহুগ।

পরে দধীচিবাবু আমাকে বলেছিলেন যে বইখানি তাঁর স্বর্গীয় পিতৃদেবের লেখা। সে সময় আমি তাঁকে অত্যন্ত অহুরোধ করেছিলাম

বইখানি প্রকাশ করতে। আজ সত্যই আনন্দের দিন যে “রক্ষপদ্ম”
পুস্তকাকারে প্রকাশিত হতে চলেছে। যারা একটু উচ্ছ্বেষণীয় সাহিত্য
নিয়ে নাড়াচাড়া করতে ভালবাসেন “রক্ষপদ্ম” তাদের অত্যন্ত ভাল
লাগবে—এ বিষয়ে আমি জামীন হতে পারি। কী বিষয় বস্তু, কী
প্রকাশভঙ্গী, কী টেক্নিক, কী চরিত্রবিত্তাস, সূর্যঅর্হ—এই স্বর্গগত
কথাশিল্পীর স্থষ্টি প্রতিভার অসামান্য নির্দশন স্ফূর্পিষ্ঠ।

‘রক্ষপদ্ম’ পড়ে—এর লেখক অগোয় উপেক্ষনাথ মৈত্রের মৃত্যুর জন্ম
তৌর বেদনা বোধ করেছি; এবং আজ আনন্দ বোধ করছি এই জন্ম
যে বহুবর দধীচি বাংলা সাহিত্যের এমন একটি মূল্যবান উপন্থাসের
সঙ্গে আমার মতো একজন সামান্য সাহিত্যিকের নাম সংযুক্ত করবার
স্বাধোগ দিয়ে আমাকে কৃতার্থ করেছেন। এবং জন্ম তাকে আমার
আনন্দিক কৃতজ্ঞতা জানাই

১৫, রামকৃষ্ণ লেন

কলিকাতা-৩

২০শে জানুয়ারী ১৯৫৩

শ্রীবিধায়ক ভট্টাচার্য

কৈফিয়ৎ

প্রকাশকের পক্ষ হইতে কিছু কৈফিয়ৎ দিতে হয় এবং সে কৈফিয়ৎ দেওয়ার ভার দেওয়া হইয়াছে আমাকে, কারণ এ কাহিনীর লেখক স্বর্গীয় উপেন্দ্রনাথ মৈত্রেয়, আমার পিতা। কৈফিয়তের পিছনে ধরিয়া লওয়া হইয়াছে দুইটি প্রশ্ন—একটি এতদিন আগের রচনা, বর্তমান সাহিত্যের আসরে পরিবেশন করা সমীচিন কিনা? এবং অপরটি, তিনি নিজে কেন প্রকাশ করিয়া ধান নাই?

যুক্তি হিসাবে কতখানি খাটিবে জানিনা, তবে জুবাব হিসাবে বলা যাইতে পারে, যে সময় এ কাহিনীর রচনা, সে সময় বাংলা সাহিত্যের উন্নততম যুগ এবং স্বর্গীয় উপেন্দ্রনাথের লেখা প্রবাসী, ভারতী, সবুজ পত্র ইত্যাদি তৎকালীন শ্রেষ্ঠ পত্রিকাগুলিতে যথন সমাদরের সহিত প্রকাশিত হইত, তখন ধরিয়া লওয়া যায় যে, সে যুগের লেখকদের পার্শ্বে তাহাকেও একটি স্থান দেওয়া হইয়াছিল এবং সে যুগের লেখা আজিকার দিনেও পুরাতন হয় নাই। তাই সাহস করিয়া লেখকের অ প্রকাশিত স্ফটিকে সাধাৱণের বিচারার্থে প্রকাশ করা হইল।

অপর প্রশ্নটির উত্তর অবশ্য কিছুই ন্তৰন নয়। প্রকাশের অক্ষমতা লইয়া বাংলা দেশের অনেক সাহিত্যিকই যে শেষ পর্যন্ত দীর্ঘস্থাপ ফেলিয়া পৃথিবীর মাটিকে চিরদিনের মত বিদ্যায় জানাইয়া চলিয়া গিয়াছেন ইহা সর্বজনবিদিত। তাই সে সকল তিক্ত ইতিহাসের আলোচনা আজ না হয় না-ই কৱিলাম।

কর্তব্য হিসাবে কয়েকজনের নাম এই পুস্তকের সঙ্গে লিপিবদ্ধ করা বিশেষ প্রয়োজন। বর্তমান বাংলা সাহিত্যের দুই দ্বিক্ষেপক

নারায়ণ গঙ্গোপাধ্যায় ও শ্রিবিধায়ক ভট্টাচার্য এ পুস্তক প্রকাশের জন্য
যে প্রেরণা জোগাইয়াছেন তাহা প্রকাশকের পক্ষে মহান् সম্পদ।
চারণ-কবি শ্রিঅমৱকুমার দত্ত ও সাহিত্যসেবী শ্রিশ্রেষ্ঠনাথ নিয়োগী
বহু মূল্যবান পরামর্শ দিয়া প্রকাশককে সাহায্য করিয়াছেন। পরম
পূজনীয়া শ্রীযুক্ত ননীবালা দেবীর সক্রিয় সাহায্যে এ পুস্তকের প্রকাশ
সম্ভব হইয়াছে। কার্য্যিক পরিশ্রম দিয়া রক্তপদ্মকে প্রক্ষুটিত করিয়াছেন
শ্রীদেবেন্দ্রনাথ বাগ, শ্রীহরপ্রসাদ মুখোপাধ্যায়, শ্রীহরিপ্রসাদ ঘোষ, শ্রীমান্
বীরেশ্বর গঙ্গোপাধ্যায় এবং শ্রীমতী জয়ন্তী দেবী। কঠিন রোগশয্যায়
থাকিয়াও প্রচন্ডপটখানি আঁকিয়াছেন শিল্পী শ্রীপিনাকি বসু।

১. রক্তপদ্মের জন্য ইহাদের সকলেই যে পরিশ্রম স্বীকার করিয়াছেন
তাহাকে কণ বৃলিয়া স্বীকার করাই চলে, শোধ করিবার প্রয়াস করা
চলে না।

. এতগুলি লোকের সহায়তাপূর্ণ সশ্রদ্ধ প্রচেষ্টা, বাংলার অসংখ্য
সহায়তাশীল সাহিত্যাচুরাগী পাঠক পাঠিকাগণের অনুমোদন লাভ
করিয়া সফল হউক, সফল হউক সুর্গত কথাশিল্পীর অতৃপ্তি আশা।

কলিকাতা

২৫শে বৈশাখ, ১৩৬০

প্রকাশকের পক্ষ হইতে

শ্রীদধীচি মৈত্র

ରତ୍ନପଦ

ରକ୍ତପଦ୍ମ

এক

সেন্ট জোসেফ কলেজ হইতে লেবং কাট রোড ধরিয়া
আমার পাশ্চি সহপাঠীর সহিত বেড়াইতে বেড়াইতে প্রায়
লেবং-এর কাছাকাছি গিয়াছিলাম। নির্জন এই পথটি
আমার বড় ভাল লাগে।

মেকেঞ্জি সাহেবের বাড়ী ছাড়াইবার পরেই আমরা
কাঞ্চনজঙ্গীর হেম আভা দেখিতে পাইয়াছিলাম।—আর রক্ষা
নাই ! তৎক্ষণাৎ এই পাশ্চি যুবক ঐ স্বর্ণ শোভার সূত্র ধরিয়া
আলোচনা শুরু করিলেন এবং সৌন্দর্যতত্ত্ব হইতে আরম্ভ
করিয়া পরিশেষে বিবাহতত্ত্বে পর্যন্ত উপনীতি হইলেন।

আমরা লেবং-এর প্রায় সন্ধিকটবর্তী বস্তী পর্যন্ত গিয়া
ফিরিলাম। কহিলাম ;—

“আমি স্বীকার করি বন্ধু, স্তৰীজাতি পরম সত্য ; কিন্তু
বিশ্ব ব্যাপারের নানাদিকে সত্যের মুর্তিকে আমি বিচিত্র
দেখিতে পাই ।”

ବନ୍ଧୁ । ତରୁ କରିଓ ମିଃ ଭାଦ୍ରୀ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତଃକରଣକେ ଶୁଙ୍କ
ଝଟି ଦ୍ୱାରା ଶାସନ କରା ଛାଡ଼ି ଭୁଲାଇତେ ପାରିବେ ନା । ରମେଷ
ପିପାସିତେର ବଡ଼ ଆପନାର ।

ଆମି । ଭୁଲାଇବ ନା ; ପ୍ରମାଣ ଦିବ ଯେ ମେହି ରମେଷ
ପ୍ରବାହ-ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଆଛେ ।

ବନ୍ଧୁ । ଆଛେ । ଦେଖ ଭାଇ, ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ତରଙ୍ଗେର ମଧ୍ୟ
ଭାସିଯା ଡୁବିଯା ସାଂତରାଇଯା କୁଳେର କାହେ ଯଥନ ଏହି ନାରୀର
ହୃଦୟଥାନିର ଆହ୍ଵାନ ପାଇ, ଆମାର ନିଜେର ଅନୁଭୂତିର କଥା
ବଲି, ତଥନ ଆମି ଏକଟା ମୁକ୍ତିର ଆନନ୍ଦେ କ୍ଳାନ୍ତି କ୍ଳେଶ ମୁଛିବାର
ଅବସର ପାଇ । କୋଲେ ବୁକେ ଲାଇବାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସେବାଧର୍ମ,
ବିବାହେର ପରେ ତୁମି ବୁଝିବେ, ମର୍ମେର ପ୍ରେମ ହଇତେଇ ଉତ୍ତପ୍ନ୍ନ ହୟ—
ଭାବେର ଲୌଲା-ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ନହେ ।

ବନ୍ଦୋବନ୍ତ ଛିଲ, ‘ଓଯେଷ୍ଟାର୍ ବାର୍ ହିଲ ସାଇଡ’ଏ ‘ରାଯ ଭିଲା’ର
ପାଶ ଦିଯା ଉଠିଯା ଓଦିକେ ଡାଯୋସେସନ ଗାଲ୍‌ସ ସ୍କୁଲ’ଏର ନିକଟ
ନାମିଯା ପଡ଼ିବ । ଗଲ୍ଲେର ଘୋକେ ‘ଶ୍ରବେରୀ’ର ନିକଟ ପୌଛିଯା
ଗିଯାଛି । ସମ୍ମୁଖେ ଏକଟି ସେନ୍ଟି ବଜ୍ର-ଏର ବିପରୀତ ଦିକେ ଚାଇଟି
ଯୁବକ ଯୁବତୀ ମିଲିଯା ରାନ୍ତାର ଧାରେ ପାଥର ଭାଙ୍ଗିଛିଲ । ବନ୍ଧୁ
ଏହିବାର ଫେନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପାଇଲେନ । ତିନି ଏ ନେପାଲୀ ମଜୁରଦୟେର
ଦିକେ ଆମାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାର ଇଞ୍ଜିନ କରିଲେନ ।
ଆମି ବଲିଲାମ—

“ରମଣୀ ପ୍ରେମକେ ‘ଏଣ୍ଟାରଟିକ୍ ମାର୍କେଲ’ଏର ବାହିରେ ତାଡ଼ାଓ,

ଇହାର ଚେଯେଓ ଆମାର ସମୁଖେ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ବର୍ତ୍ତମାନ । ହାସିଯା
ତିନି ଉତ୍ତର ଦିଲେନ ;—

“ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ବୁଝି ସମୁଖେର ଏ ‘ଦରବାର ହଲେର’ ଚୂଡ଼ା ? —ଫୋଃ ! ହାସିବାର ତ ନହେ,—ସଂସାରକେ ଆମି ଏକଟା ପାଥରେର
କାରଖାନାଟି ଜାନି । ଭାଙ୍ଗେ, ବହ, ‘ଟାର୍ ମାକାଡ଼ମ୍’ କରିଯା
ପାଥରେର ରାଷ୍ଟା ତୈରୀ କରିଯା ଦାଓ । ତବୁ ଇହାର ମଧ୍ୟେ ଷଦି
ଏ ସଞ୍ଜୀବନୀ ନିଶ୍ଚାସେର ଶୁଗଙ୍କି, ଅଥବା ପ୍ରସ୍ତରେ କଲ୍ୟାଣୀ ଦୃଷ୍ଟିର
ମାଯାପାତ ମାତ୍ରାଟି ପାଓଯା ଯାଯା—ଜୀବନେର ମଧ୍ୟେ ତାହା ହଇଲେ
କି ପ୍ରଚୁର ସାହାଯ୍ୟ ଆସିଯା ପଡ଼େ ନା ? ସଚେତନ ବଲିଷ୍ଠ ଆମରା,
ତଥନାହି କେବଳ ଖାଟୁନିର ଦିକେ ଅଗ୍ରମର ହଇତେ ପାରି ଏବଂ
କୈବଳ୍ୟ ପଥେର ଛର୍ଗତି ନିଭିଯା ଯାଯା ।”

ଆମି । ବ୍ୟାସ ବଲେନ, “ଉଦ୍ଧରେ ଆଉନା ଆଆନମ୍.....”

‘ମ୍ୟାଲ’ଏ ପୌଛିଲାମ । ବିବିଧ ଜାତିର ମାନବ ମାନବୀତେ
ବେଞ୍ଚଗୁଲି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଛିଲ । ଆମରା ତାହା ଅତିକ୍ରମ କରିଯା
ଆସିତେଛି, ଏମନ ସମୟ ଏକଟି ଇଉରୋପୀୟ ବାଲିକା ପାଶ୍ୟ
ବନ୍ଧୁକେ ଦେଖିଯା ବଲିଯା ଉଠିଲ—

“ମିଃ ପେଟ୍ରନ୍ଜୀ,—ଏଥାନେ !”

ତାହାର ସଙ୍ଗେ ଏକଟି ବୃଦ୍ଧାକେ ଦେଖିଯା ଆମରା ଟୁପି ଉଠାଇଯା
ସମ୍ମାନ ଦିଲାମ । ତିନିଓ ବନ୍ଧୁକେ ଦେଖିଯା ଚିନିଲେନ । ବଲିଲେନ—

“ଓ—ଆପନି ଆମାର ଲୋରାକେ ଗ୍ରାମାର ଶିଖାଇତେନ,
ନୟ ?”

কুশলপদ্ম

পেষ্টন্জী মাথা নাড়িয়া তাহা স্বীকার করিলেন। কুশল
প্রশাদির পর তিনি বৃন্দা ও বালিকাকে তাহার সত্ত এম, এ,
পাশের খবর দিয়া বিদায় লইলেন।

‘বালিংটন’-এর দোকান ছাড়িয়া ‘প্লান্টারস্ ক্লাব’-এর
নীচে আমাদের প্রোফেসর দত্ত’র সঙ্গে দেখা হইল।
আমাদিগকে দেখিয়া আনন্দস্বরে বলিলেন—

“অনেক দিন পরে।”

অভিবাদন করিয়া আমরা উভয়ে এম, এ-র সংবাদ
দিলাম। সহাস্য শান্তমূর্তি এই প্রৌঢ় ভদ্রলোক উন্নতি ও
কুশল কামনা করিয়া বলিলেন—

“আমি জানিতাম তোমরা পাস করিবো।”

আমাদিগের ভবিষ্যৎ আশা ও আরো ছই চারিটি বন্ধুর
বাঞ্ছা জিজ্ঞাসার পর তিনি তাহার চিন্তাপ্রস্তুত নৃতন কতক-
গুলি সংক্ষিপ্ত উপদেশ প্রদান করিলেন। পেষ্টন্জী ইহার
সঙ্গী বালককে লইয়া তাহার ডানা ঝাঁকাইয়া, নাক ছুঁইয়া,
চিবুক টিপিয়া, উচু করিয়া তুলিয়া নামাইয়া হাসিয়া। অন্তু
ক্রীড়ায় এতক্ষণ প্রবৃত্ত ছিল। আমরা বিদায় লইলাম।

‘ফ্রান্টম্যান’-এর কুসৈর কাছে কতকগুলি ব্রাহ্মচারী
আমাদিগকে অতিক্রম করিয়া গেলেন। তাহারা কি যেন
একটা বিষয় লইয়া আলোচনা করিতেছিলেন।

রেতারেণ্ড ডান্ক্যান্ সাহেবের বাড়ীর কিছু পরেই

‘ସଂଟ ହିଲ’-ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ‘ଏୟାନି ଡେଲ’ ବାଡ଼ୀଖାନି ଆମରା
ଲଇୟାଛିଲାମ ।

ଚା ପାନ କରିତେ କରିତେ ନବାଗତ ଚିଠିଗୁଲି ଖୁଲିତେ
ଲାଗିଲାମ । ପ୍ରଥମ—ଏ, ରେଜାକ୍ ନାମୀୟ ଆମାର ଏକ ମୁସଲମାନ
ବନ୍ଧୁର । ଏମ, ଏ’ର ଜନ୍ମ ପ୍ରକ୍ରିୟା ହଇୟାଓ ତିନି ଉହା ତ୍ୟାଗ
କରିଯା କିଜନ୍ତ ଯେ ବାଡ଼ୀ ଫିରିଲେନ, ଆମରା କେହିଁ ତଥନ ତାହା
ବୁଝିଯା ଉଠିତେ ପାରି ନାହିଁ । ତାର ଏକଟା ସାଧନାର ବିଷୟ ଛିଲ
ଯେ, ଶୁଭ ଉତ୍ସିଦେରେ ପ୍ରାଣଶକ୍ତିର ଅନ୍ତିତ୍ଵ ତିନି ପ୍ରମାଣ କରିବେନ ।
ପତ୍ରେ ତିନି ଲିଖିଯାଛେ—

“ * * * * ତୋମରା ଜାନୋ, ବାଡ଼ୀତେ ଏକ ନବୀନାର
ଆତିଥ୍ୟ ଆମି ନିଜେକେ ସେବାର୍ଥତେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିଯାଛିଲାମ ।
ଅବଶେଷେ ତୋମାଦେର ପୌରାଣିକ କର୍ମଯୋଗୀ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରେର
ମତ ଏକଦିନ ଚୈତନ୍ୟଲାଭ କରିଯା ପୂର୍ବ ସାଧନାୟ ଉଠିଯା
ପଡ଼ିଯା ଲାଗିତେ ଗେଲାମ । କିନ୍ତୁ ‘ମେନକା’ ତୋ ଚଲିଯା
ଯାନ ନାହିଁ ; ଅବଶେଷେ ଯେଦିନ ଆମାର ନିର୍ବୁଦ୍ଧିତାଯ ତାର
ନିକଟ ଉତ୍ସିଦେର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରିଯା ଦିଲାମ ସେଇ
ହିତେ ତିନିଇ ଉତ୍ତମ ପାଞ୍ଚିତ୍ୟେର ଦ୍ଵାରା ଆମାୟ ଉହା ହାତେ
କଲମେ ବୁଝାଇଯା ଦିତେଛେନ ଏବଂ ପରୀକ୍ଷାର୍ଥେ ସବ ଭାଲୋ
ଭାଲୋ କାର୍ତ୍ତଗୁଲି ସନ୍ଧଯ କରିଯାଛିଲାମ ତାହାର ପ୍ରେବଳ ପ୍ରତାପେ
ତାହା ଆଜକାଳ ବାବୁଚିଖାନାୟ ଓ ମିଶ୍ରଦେର କାରଖାନାୟ
ବିଶ୍ଵେଷିତ ହିତେଛେ । ନୁତନ ଖବର—ଅନ୍ତ ଏକମାସ ହଇଲ ମୃତ

ରକ୍ତପଦ୍ମ

ଶୁଣୁରେ ଏକଟି ବୁଝନ୍ ସମ୍ପତ୍ତିର ମାଲିକ ହଇଯାଛି, ଓ ତାହାର କଣ୍ଠାର କ୍ରୋଡ଼େ ଏକଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୃତନ ଖୋକା ସାହେବକେ ଦେଖା ଯାଇତେଛେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟଥାନି ଦାଦାର ଲେଖା । ପଡ଼ିତେ ଲାଗିଲାମ—

“ନୌରୁ, ବାଡ଼ୀତେ ନା ଜାନାଇଯା ଯା ଓସାତେ ତୋମାର ବୌଦ୍ଧିଦି ଆମାକେଇ ସ୍ଵଡ୍ୟନ୍ତକାରୀ ବଲିଯା ଶିର କରିତେଛେନ । ତାହାକେ ମହାକାଳ ଦର୍ଶନ କରିତେ ନା ଦିବାର ପାପ ଆମାର ଘାଡ଼େଇ ଚାପାଇତେଛେନ ।.....ଶ୍ରୀମାନ ଶୁକୁ ତୋମାକେ ତାହାର ନିକଟ ପୌଛିବାର ଜଣ୍ଠ ବିଶେଷ କରିଯା ଆମାକେ ଏକ ପତ୍ର ଦିଯାଛେ । ତାହାର ଅନୁରୋଧ ଉପେକ୍ଷା କରିବାର କୋନ ପ୍ରୟୋଜନ ଦେଖି ନା । ବିଶେଷତଃ ଗଙ୍ଗାର ଜଳ ‘ମିଥଲ ଲେକ’ଏର ଜୁଲେର ଚେଯେ ଗୁଣହିନ ନହେ । ତଥାକାର କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତେ ଗାଜିପୁର ଯାଓ । ଟାକା ପାଠାଇତେଛି ।

ରେଜୋକେର ପତ୍ର ପେଟ୍ରନ୍ଜୀ ଦେଖିଲେନ । ଟେବିଲେର ଉପରେ ରାଖିଯା ତିନି କହିଲେନ—

“ଥାକ୍, ଇହା ହିତେ ମୂଲ୍ୟବାନ କଥା ବାହିର କରିତେ ହିଲେ ବଲପୂର୍ବକ ଟାନିଯା ବାହିର କରିତେ ହ୍ୟ । ଆଚ୍ଛା, ମନେ ପଡ଼େ ତୋମାର ନୌରେନ୍ଦ୍ର, ମ୍ୟାଲ-ଏ ମିସେସ୍ କ୍ଲାର୍କ ବଲିଲେନ—ସଂସାର ଯେ ଛଂଖେର ନହେ, ଇହା ବୁଝିତେ ହିଲେ ବାହିର ହିତେ ନହେ, ପ୍ରେମେର ଦରଜା ଦିଯା ଭିତରେ ଗିଯାଇ ; ନତୁବା ଉହାର ତିକ୍ତତାର ଆସ୍ତାଦେ ଜିହ୍ଵାଇ ସନ୍ତୁଚ୍ଛିତ ହଇଯା ଆସେ !”

ଆମি । ମିସେସ୍ କ୍ଲାର୍କେର ଏହି ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ବିନା ପ୍ରତିବାଦେ
ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଧାତୁପ୍ରକୃତି ଆମାର ନୟ

ପେଟ୍ରନ୍ଜି । ବ୍ରାଂକ୍ ମେଯେଦେର ମଧ୍ୟେ କେ ଏକଜନ, ଅବଶ୍ୟ
ତାଦେର ଗଲ୍ଲେର ବିଷୟେ ଆଲାଦା ଛିଲ, ବଲିଲେନ—ବୈରାଗ୍ୟେର
ଅନ୍ତରେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରେମେର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଶୌକାର କରା ଯାଯ, କିନ୍ତୁ
ଉପେକ୍ଷା ମହାପାପ ସମୂହେର ଅଂଶବିଶେଷ ।

ଆମି । କାଞ୍ଚନଜଜ୍ୟାଇ ଆଜ ସର୍ବନାଶ କରିଯାଛେ ।
ତୋମାର ଏ ଗଲ୍ଲ କି ଥାମିବେ ନା ? ସୁଯୋଗ ମତ ଇହା ଆମି
ଭାବିଯା ଦେଖିବ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିତେଛି । ଅନ୍ୟ ଥବର—ଦାଦା
ଆମାକେ ଅତି ଶୌଭ୍ର ଗାଜୀପୁର ପୌଛିତେ ଲିଖିତେଛେ । କବେ
ରାତ୍ରିରେ ହେଉଥିଲା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା ?

‘ଏଥନ ଗାଜୀପୁର’ ! ‘କେନ ?’ ‘ମେଥାନେ କେ ଆଛେ ତୋମାର ?’
ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରେ ଆମାକେ ଖୁଲିଯା ବଲିତେ ହଇଲ ସେ,
ଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରସାଦ ଓରଫେ ସୁକୁ—ଆମାର ଖୁଡ଼ତୁତୋ ଭାଇ ।
ଗାଜୀପୁରେ ଡାକ୍ତାରି କରେନ । ବିବାହିତ ; ସତ୍ରୀକ ମେଥାନେ
ଥାକେନ । ତାରା ନିଃମୁକ୍ତାନ । ଆମରା ଉତ୍ତରେ ସମବୟକ୍ ; ଏବଂ
ଶୈଶବ ହିତେ ଏଫ୍ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯମଜ ଭାତାର ଶ୍ରାୟ ଏକସଙ୍ଗେ
କାଟାଇଯା ଅବଶେଷେ ତିନି ଏଲ, ଏମ, ଏସ, ଏ ଗେଲେନ, ଆମି
ଏହି ଦିକେଇ ରହିଲାମ । ଦାଦାର ଶ୍ଵରେର ଭାଯରା ପଞ୍ଚମ
ଅଧିଳେ ଓକାଲତୀ କରିତେନ । ତାରଇ ଚେଷ୍ଟାଯ ଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରସାଦ
ପ୍ରଥମେ ପାଞ୍ଜାବେର କତିପଯ ଜ୍ଞାନେ ଅନ୍ତାଯୀ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ

ରକ୍ତପଦ୍ମ

କରିଯା ଆପାତତଃ ଗାଜୀପୁରେ ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବେ ଚିକିଂସା କାର୍ଯ୍ୟ ଆରଣ୍ୟ କରିଯାଛେ । ମାଥାର ଉପର ଏକ ଦାଦା ଛାଡ଼ା ଆରକେ ନା ଥାକାଯ ଦାଦାଟି ଆମାଦିଗଙ୍କେ ପାଲନ କରିଯାଛେ ଏବଂ ପିତା ମାତାର ମେହ ତାହାର ନିକଟେଟି ପାଇୟାଛି । ତାର ଅମୁମତି ବ୍ୟତୀତ ଆମରା ଏକ ପା ନଡ଼ି ନା । ଜୀବନେ ହୁଇଟି ମହାପାପ କରିଯାଛି ମନେ ହୟ ; ତାହା ଦାଦାର ଅଭିପ୍ରାୟେର ବିରକ୍ତେ ଅବିବାହିତ ରହିଯାଛି—ଏଇ ଏକ, ଓ ବିବାହ-ଚେଷ୍ଟାର ଆଭାସ ପାଇୟା ଗୋପନେ କଲିକାତା ହିତେ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗେ ଚଲିଯା ଆସିଯାଛି—ଏଇ ହୁଇ ।

ପେଟ୍ରନ୍ଜି । କଥନେ ଏବ ଭାଲୋ କରିଯା ଖୁଲିଯା ବଲ ନାହିଁ । ଆର ସାଇ ହୋକ୍ ବିବାହ ନା କରିଯା ଏବଂ ନା କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ଲାଲନ କରିଯା ତୁମି ମହାପାପଟି କରିଯାଇ, — ସଥନ ପ୍ରତିପାଲନେର ଜନ୍ମ ତୋମାର ଦାଦା ଓ ସମ୍ପଦି ଯଥେଷ୍ଟଟି ରହିଯାଛେ । ଆଛା, ଫିରିଯା ତୁମି ଆମାର ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହୁଏ ; ଆମି ତୋମାକେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରାଇବ ।

ଆମି । ପ୍ରଫେସୋର ଦକ୍ତ କି ବଲିଲେନ, ଜାନୋ ? ତାର ଖେଳୋଳ, ଅନ୍ତୁତ ! ତିନି ବଲେନ, ଧନୀର ଛେଲେଦେର କୁଳୀଗିରିତେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଇତେଇ ହିବେ ।

ପେଟ୍ରନ୍ଜି । ନିଶ୍ଚଯ । ଶୁଣିଯାଛି ଓ ମନେ ଆଛେ । ତାହା ହିଲେଇ ଭବିଷ୍ୟତ ମାନବ ପୌତ୍ରଗଣେର ସମ୍ମୁଖେ ଆମରା ‘ହାପି ଇଡେନ’ ନହେ, ମଙ୍ଗଲେର ଜ୍ୟ ଜ୍ୟକାର ରାଖିଯା ଯାଇବ । କିନ୍ତୁ

ଲାଖପତିକେ ତାହାର ଟାକାର ବସ୍ତାର ସିଂହାସନ ହିତେ ନୀଚେ
ନାମାଇବେ କେ ?—ନୌରେନ, ଭାବୋ ! ପ୍ରେମେର ଅଞ୍ଚୁଳୀ ସଂକେତେ—

ମାପ ଚାହିୟା ବ୍ୟଗ୍ରଭାବେ କହିଲାମ—

“ଏଥନେ ଖବରେର କାଗଜ ପଡ଼ା ଓ ଖାଓୟା ବାକୀଇ
ରହିଯାଛେ ।—ତାରପର ଆମାର ସେ ପଡ଼ାଟା—”

ପେଣ୍ଟନ୍‌ଜି । ତୋମାର ବ୍ରତ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଆମାର ପ୍ରଚୁର ସନ୍ଦେହ
ଛିଲ । ଆଜ ଆରୋ ଭାଙ୍ଗିୟା ପଡ଼ିଯାଛି । କାମନା କରି,
ରେଜୋକେର ମତ ତୋମାର ଖେଳ ମାତ୍ରାଟି ଯେନ ନା ହ୍ୟ ।
ଅନୁଶୀଳନେର ଏକଟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଆଛେଇ । ନା ପାରିବାର କ୍ଷେତ୍ରେ
ସମସ୍ତ ମାଟି କରିଯାଇ ତବେ ନା ଆମରା ଇଞ୍ଜିଯାନ୍ !

ଦୁଇ

ରିଭିଲଗଙ୍ଗେର ଫେରିର ବୁକେ ଜୋନସ୍-ଏର ହୋଟେଲେର କେକ ବିକ୍ରିଟେ କ୍ଷମିତ୍ର କରିଯା—ଜଳ ଖାଓୟା, ସେ ନେହାଣେ ଆଚାର ବିରଳକ ମନେ ହଇଲା । ଚାତେରୀର ଜନ୍ମ ଛୋତ ବାହିର କରିତେଛି, ‘ପ୍ରଚୂର ପରିମାଣେ ଟାଇମ ନେହି ମିଲେଗା ଜୀ’—ଗତିକେଇ ମେଲ ମହାରାଜେର ନିଷେଧ ମାନିଯା ‘କୃଶ୍ମୋହଙ୍ଗାନୀର’ ହାତିଯାର ଗୁଡ଼ାଇଲାମ । ଅଗତ୍ୟା ‘ହା ତାତ ପୂର୍ଣ୍ଣଦୁଶ୍ରେଷ୍ଠର,’ ଦାର୍ଜିଲିଂ-ଏର ନାରାଣ ହାଲୁଇ-ଏର ଦୋକାନେର ବରଫି ବାଲୁସାଇ ଖାଇଯା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତାରେ ଘୋଲା ଜଳଇ ପାନ କରା ଗେଲ ଆର କି ।

ପେଟ୍ରନ୍ଜି ସେ କେବଳମାତ୍ର ଆମାର ସହପାଠୀଙ୍କ ତାହା ନହେ, ସେ ଆମାକେ ଏବଂ ଆମି ତାହାକେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହନ୍ଦୟେର ସଙ୍ଗେଇ ଗ୍ରହଣ କରିଯାଛି; ଆମାର ତୋ ଏଇରାପ ମନେ ହୟ । ଆମାଦେର କୋନ କଥା କାହାରଓ କାହେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ରହିଯାଛେ ବଲିଯା ଜାନି ନା । ତବୁ ଆମି କିଷ୍ଟିଏ ଚାପା ଏବଂ ସେ ସୁନ୍ଦର ଖୋଲା ପ୍ରକୃତିର । ତାହାର ତାଡ଼ନାୟ ଆମାକେ ଆମାର ନିଜେର ସ୍ଵଭାବ ଛାଡ଼ାଇଯା ଏକଟୁ ବେଶୀ କଥା ବଲିତେ ହୟ । ତରକଣିଲିକେ ସଥନ ଆମି ନିଭାଇଯା ଦିବାର ଚେଷ୍ଟା କରି, ତାହାକେ ବାଁଚାଇବାର ଜନ୍ମ ସଦା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଏହି ଯୁବକେର ଭାଣ୍ଡାରେ ତୈଲ ସଲିତାର ଅଭାବ ଦେଖିତେ

ପାଇ ନା । ପ୍ରେମ, ସୌନ୍ଦର୍ୟ, ବିବାହ ଓ ନାରୀତରେ ଆଲୋଚନାଯି
ଇହାର ‘କଠେ ବୈମେ ସରସ୍ଵତୀ’ । ଶୂତ୍ର ପାଇଲେଇ ହୟ । ଆମି
ଜୀବନେ କଠୋର ବୈଜ୍ଞାନିକ ସାହିତ୍ୟକେ ବାହିୟା ଲାଇୟାଛି ।
ଭଦ୍ରଲୋକ ଉଠିୟା ପଡ଼ିୟା ଏ ତତ୍ତ୍ଵଗୁଲି ଆଲୋଚନା-ଦ୍ୱାରା ଆମାର
ସାଧନାକେ ବିଚଲିତ କରିତେ ଚାହିତେଛେ । ରେଜୋକେର ଦୁର୍ଦ୍ଵାୟ
ପଡ଼ିବ, ମେ ଭୟ ଆମି କରି ନା । ସେହେତୁ ଆମାର ଆଜୀବନ
ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ପରୀକ୍ଷା ସାଫଲ୍ୟ ଆମି ନିଜେଇ ଦେଖିୟା
ଆସିତେଛି । ଆମି ଟଲିବ ! ହଁୟ ।

ଏକଟି ବୃଦ୍ଧ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକେ ଆମି ବାହିୟା ଲାଇୟାଛି । ଏହି
ଭାର ଗ୍ରହଣେ ପର ଗୋବିନ୍ଦପ୍ରସାଦେର ସଙ୍ଗେ ଏଫ, ଏ-ତେ
ଛାଡ଼ାଛାଡ଼ି କରିୟା ବି-ଏଲ୍ ନା ହିୟାଓ ଏମ୍-ଏ ପାର ହିୟାଛି ।
ମେହି ହିତେ ଆଜ କଯ ବୃଦ୍ଧର ଧରିୟା ଆମାର ଏହି ମନେର ପର୍ଦ୍ଦାୟ
ଏକଟି ତୃଷ୍ଣାର ବେଦନାଘାତ ପାଇତେଛି ଯେ, ଲାଗିୟା ପଡ଼ୋ,—
ଲାଗିୟା ପଡ଼ୋ, ଦେରୀ କରିଲେ ଚଲିବେ ନା ।

ଚଲିବେ ତୋ ନା-ଇ । ଆରନ୍ତି ତୋ କରିୟାଛି । କିନ୍ତୁ
ପ୍ରେଟେନ୍‌ଜି ଇହାର ଭିତର କାହାକେ ଡାକିତେଛେ ? କାହାରୋ
ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । “ଠାଇ ନାଇ ଠାଇ ନାଇ, ଛୋଟୋ ମେ ତରୀ, ଆମାରଙ୍କ
ସୋନାର ଧାନେ ଗିଯାଛେ ଭରି ।”

ବନ୍ଦତଃଇ କୁନ୍ଦ ବାଙ୍ଗାଲୀ କଣ୍ଠାଟିର ମତ ଆମି ଆମାର ମେଟେ
ଅତକେ ଏକଟି ଅପୂର୍ବ ପରିଜ୍ଞାତ ବୃଦ୍ଧ ବରେର ଶ୍ରାୟ ବରଣ
କରିୟାଛି । ଆମାର ପକ୍ଷେ ତାହା ‘ତେରୋ ହାତ ବିଚ’—

ক্রস্কলপদ্ম

জানিতাম ; তবু সেবার এন্ট্রাস স্কুল হইতে বাহির হইবার
পর একটা আকাশ-কুসুমের মতো মনে আসিয়াছে যে,
ভবিষ্যতে আমাকে ধরণী-ব্যাপিনী চির ঘোবনময়ী প্রতিষ্ঠা
দ্বারা একটি অমর এবং অক্ষয় নাম স্থাপনের চেষ্টা করিতেই
হইবে। এফ-এ'র পর তার মুকুল ধরে। বি, এ'তে অবসর
পাই নাই। আবার এম-এ'র সময় হইতে তাহাকে লইয়া
পড়িয়াছি।

ইতিহাসের আবিস্ক্রিয়া, ব্যবসায় বা অর্থোপার্জনের ফলী
আঁটা আমি দেখিতেছি অতি সহজ। কিন্তু তাহাকে লোকে
কি মনে করে যে,—পৃথিবীর অবর্ত্মানে সৌর বিশ্বের কি ক্ষতি
হইত, বিদ্যমানেই বা কি লাভ হইতেছে—কিংবা লাভ
লোকসানের অতীত একটা প্রয়োজনীয়তা তাহার আছে, এই
সমস্ত লইয়া আলোচনা করিতেছে? যদি তাহাকে পাগল
মনে করিয়াই রেহাই দিতাম তাহা হইলেও তাহার কোনও
ক্ষতি ছিল না, হায়, সে যদি মৃত্যুশূন্য একটি অপরিশ্রান্ত
যুবকজীবন লাভ করিতে পারিত! “ডাক্ দেখি তোৱ
বৈজ্ঞানিকে”—নিট হিসাব না হইলে মন মানিবে কেন?

না মানুক.—পেষ্টন্জি'রও দেখিতেছি ভূতেই ধরিয়াছে।
নতুবা ‘বিবাহ-প্রস্তাৱ’ করিতেছে দিল্লীশ্বৰী সুলতানা রিজিয়ার
কাছে। কিন্তু তাহাকেই যখন ‘টেকি গিলিতে’ বলা হইত,
'অবসর', 'পিতার অনুমতি' 'কল্যা দুষ্প্রাপ্যের ওজৱ' আৱ

ମିଟିତେଇ ଚାହିତ ନା । ‘ହେନ-ତେନ-ସାତ-ସତେର’ କରିଯା
କାଟାଇଯା ଦିଯାଇ ଏକେବାରେ ପ୍ରଗୟତରେ ମଧ୍ୟ ପୃଷ୍ଠା ଖୁଲିଯା
ବସିତ ।

ପାର ହେଇଯା ଟ୍ରେନେ ଚାପିଲାମ । ଗାଡ଼ୀମଯ କେବଳ ହିନ୍ଦୁଶାନୀ ।
ଲଞ୍ଚା କଲିକାଯ ତାମାକ, ଧୈନୀ ତୈରୀ—ଚୀଏକାର ସଙ୍ଗୀତେ
ମ୍ୟାନମେନେ କାନ୍ଦାର ଶୁର ଓ ହଟ୍ଟଗୋଲ !—ବାଙ୍ଗାଲୀର ସହିତ ଇହାଦେର
କୋନଥାନେ ଥାପ ଥାଯ ନା । ତବୁ—ନା ଥାକୁକ ବସିଯା ପଡ଼ା
ଗେଲ ।

ଗାଜିପୁର—ମାନୁଷ ଦୂରେର କଥା, ଏକଟି କାକ ପକ୍ଷୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ନାମିଲ ନା, କିନ୍ତୁ ଉଠିଲ ବହୁତ । ଛେନ ଷ୍ଟାଫ୍‌ଟି ଭାରୀ ଶୁନ୍ଦର ।
ଆଛେ ଭାଲୋ, ଆଗାଗୋଡ଼ା ହିନ୍ଦୁଶାନୀ—ନାଗରାଇ ଜୁତାର ଶୁଣ୍ଡ
ହଇତେ ମାଥାର ଟିକୌ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ଟେଲିଗ୍ରାମ ପାଇୟା ଗୋବିନ୍ଦ ଗାଡ଼ୀ ପାଠାଇଯାଛେ । ଲଗେଜ
ଶୁଲି ବୁଝିଯା ଲଇୟା ଗାଡ଼ୀଓୟାଲାକେ କହିଲାମ—

“ହାରେ, ଏଇ ଯେ,—ହିଁଯା, ନୀରେନ ବାବୁ ହାମି ହାଯ ।”

তিনি

বাজারের নিকট, গঙ্গার ধারে এক ভাড়াটে বাংলায় শুক্
সংসার পাতিয়াছে। ইটের দেওয়ালে খড়ের ছাউনী এই
বাড়ীখানির প্রতি ডাক্তারের প্রীতি কি করিয়া আকৃষ্ট হইয়াছে
ভাবিতে ভাবিতে মেটে সড়কের মোড় ঘুরিয়া বাড়ীর পিছন-
দিকের খোলা জায়গাটাতে পেঁচিয়া গেলাম। ব্যাগ হস্তে
বারান্দার উপর দাঢ়াইয়া গাড়োয়ানকে ফ্রেশ、ফুট বাস্কেট
হইটি নামাইতে বলিতেছি।

“স্বস্ত্যস্ত, কল্যাণ হোক—কে তুমি সুন্দর ?”

বটে ! আমাদের উত্তর-বঙ্গ-পল্লীর নারী-সিংহাবতার
স্বর্গীয়া কামিনী ঠাকুরবির বিশাল প্রহারেও যিনি ‘ক-এ
কুষ্ট’ মনোনিবেশ করিতে পারেন নাই, পুরাতন পিসিমার
আতুঙ্গুত্বী এবং নিরক্ষরা “সূর্যমণি” এই !—অবাক ! শুধু,
পড়াই নয়, কাবো তাহার জ্ঞান পর্যন্ত জমিয়াছে এবং
তাহাতেই আজকাল তাদের সাংসারিক আলাপ সংগ্রাম
চলিতেছে নিশ্চয় ! গোবিন্দ তবে, আছে ভাল।

একটি তরুণী বালিকা চপলপদে গৃহ হইতে নিষ্কাস্ত হইয়া
পার্শ্বের পথ-রেখা দিয়া একটি বাড়ীতে পেঁচিয়া গেল।

“ଓରେ, ତରକାରୀର ଚୁବଡ଼ୀଟୋ ନାବାୟକେ ଦିଯାତୋ !”
ବଲିଯା ଭାବିଲାମ ପ୍ରଶ୍ନକାରିଗୀର ଉତ୍ତରେର ଖଣ ପରିଶୋଧ
କରିଯା ଦିଇ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୌଠାନକେ ଜାନାଲାଯ ହାସିମୁଖେ ଦାଡ଼ାଇତେ ଦେଖିଯା
ଆନନ୍ଦ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟେ ଆମି ଆର ହାସି ଟେକାଇତେ ପାରିଲାମ ନା ।
ଏକ ନିଃଖାସେ ଏକଟାନେ କହିଯା ଗେଲାମ ସେ,—

“ମାନବଟିର୍ ନାମ ରାମନାଥ । ତିନି ସ-ଫଳା ପଡ଼େନ ଏବଂ
ହାତେ ଏହି ଶିଶୁ-ଶିକ୍ଷା ।”

ଆମାର ଛ' ମାସେର ବଡ଼ ସୁକୁ, କିନ୍ତୁ ତାର ପତ୍ନୀଟି ସଦ୍ୟ-
ଜାତା ଖୁକୁଟିଓ ହଇତ, ସମାଜ ଶାସନେ ତାହାକେ ଆମି ପ୍ରଣାମ
କରିତେ ବାଧ୍ୟ । ଗୋଟା କଯେକ ବିଲାତୀ ସ୍ଵର୍ଗମୁଦ୍ରା ସଂଗ୍ରହ
କରିଯାଛିଲାମ ; ଏକଥାନି ବଟେ-ଏର ଉପର ତାହାଦିଗକେ ସାଜାଇଯା
ବୌଦ୍ଧ'ର ପା'ର କାହେ ରାଖିଯା ପ୍ରଣାମ କରିଲାମ । ପୁନ୍ତ୍ରକଥାନି
ନିଶ୍ଚଯ ଆଫଗାନ ଆମିର ଚରିତ ନହେ, ଶ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷାର ଉପଯୋଗୀ
କରିଯାଇ ରଚିତ ।

“ଛି-ଛି କର କି ! ଏମ-ଏ ପାଶ କରେ ଖୁଷ୍ଟାନ ହୟେ ଉଠେଛ
ଦେଖଛି । ବହୁ—ମା ସରସ୍ବତୀ—ପା'ର କାହେ ରାଖିତେ ହୟ ! —
ହ୍ୟାଲା ଗୋପା ! ପାଲିଇଛିସ୍ ?”

—ବଲିଯା ତିନି ଆହାରେ ଉଦ୍‌ୟାଗେ ବ୍ୟକ୍ତ ହଇଯା ଉଠିଲେନ ।
ପ୍ରସ୍ତୁତ ହଇଯା ଆହାରେ ବସିଲାମ । ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲାମ—“ଗୋପା
କେ ବୌଦ୍ଧ ?”

“ଗୋପାଲିକା, ଗୋପାଲିକା ;— ସାତକଡ଼ିବାବୁର ବଡ଼ ମେଯେ ।”

“ଓ ! ଆମି ଭାବଛିଲାମ କି ଆପନାରଙ୍କ କେଉଁ ହବେ । ତା, ନାଡ଼ୀ ନକ୍ଷତ୍ର ଆପନାଦେର ତୋ ଅବିଦିତ କିଛୁଟି ନେତ୍ର ଆମାର ।”

“ଓ ତା ହବେ ନା,—ମାଛ ଆସବାର କାଳେ ଓ ମୁଡୋଟା ସେ ଆମାଦେର କାରୁରଙ୍କ ନୟ, ତା ଆମରା ଆଗେଇ ଠିକ କରେ ନିଟିଛି, ରେଖେ ଦିଲେ ଚଲବେ ନା ।”

ବହୁଦିନ ପରେ ମାତୃସ୍ନେହେର ଶୁବ୍ରାସ ଆସ୍ଵାଦନ କରାଗେଲ । ହଠାତ୍ ଏହି ସମୟ ମୁଡୋ ଭାଙ୍ଗିତେ ବାଧା ଦିଯା ପଞ୍ଚାଂ ହଇତେ କେ ଆମାର ଚୋଥ ଚାପିଯା ଧରିଲ । ଆମି ବାଁ ହାତେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିଯା ଶୁକୁର ଡାନ ହାତେର ଅତିରିକ୍ତ ଝୁଡ୍ଗୋ ଆଙ୍ଗୁଲଟା ସ୍ପର୍ଶ କରିବାମାତ୍ର ସ୍ଵାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀତେ ବାଲକେର ଘ୍ରାୟ ହୋ ହୋ କରିଯା ହାସିଯା ଉଠିଲ ।

ମୁକ୍ତ ଚକ୍ର କହିଲାମ—

“ମରେଛେ, ଝଗ୍ନୀଟାର ଚୋଥ ଚେପେ ଡାକାତି କରେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ହୟେ ଗେଛ । ଆମାର ଅବଶ୍ତାଟାଓ କି ତେମନି ଧରଣେର ସଙ୍ଗୀନ ହୟେ ଦାଡ଼ିଯେଛେ ସନ୍ଦେହ କର ? ଆର — ଏ ଦସ୍ତର ମତୋ ଛେଲେବେଳାକାର ଛେଲେମୀ ।”

“ନା, ନାଡ଼ୀ ପରିଷକାରଇ ଦେଖଲୁମ । ତବେ ଜୁର ଯା ଏକଟୁ । ଭୟ ନେଇ । ଅଛିତେଇ ଓର ନାମ କି—; ତା ଛାଡ଼ା ଡାକ୍ତାର ଓ ତୋ ମନ୍ଦ ନଈ ।—ଜିଜ୍ଞେସ କରତେ ପାର ।”

ସର୍ବନାଶ, କି ବଲେ ରେ !

ଆମି । —କିନ୍ତୁ ସୁକୁ, ଶ୍ଵରଣ ରେଖ, ଦାଦାର·ପତ୍ରେ କୋନୋ
କାରଣ ଉଲ୍ଲେଖ ଛିଲ ନା । ସେ କଥାଯ କାନ ନା ଦିଯା ସୁକୁ
କହିଲ—

“ଆରେ—ଏକ ଥାଇସିସ, ମ୍ୟାଲେରିଆ, ସେ ଦାର୍ଜିଲିଂଘେର
ଚେଣ୍ଡା ଉପକାର ହବେ ?”

ତିନି ଚୁରୁଟ ଧରାଇଲେନ ।

ଆହାରାନ୍ତେ ଆମି ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ ହଇଯା ପଡ଼ିଲାମ ।

চার

চিকিৎসক দউআনের অঙ্গুত ব্যবস্থায় খলিফার রোগ মুক্তির একটা গম্ভীর শোনা যায়। এও তাহাই। রোগী রোগ টের পাইতেছে না অথচ তাহার চিকিৎসা পর্যন্ত চলিয়াছে—ভালো রে !

আজ তৃতীয় দিন। গঙ্গার ঘাট, আফিং কুঠী, বাজার, কাছারী, স্কুল,—গোলাপ চামেলীর বাগিচা ইত্যাদি আলগা আলগা ভাবে নিজে নিজে বেড়াইয়া বেড়াইয়া একটু একটু কাল দেখিয়া আসিয়াছি। দিন রাত্রির মধ্যে স্বকুর অবসরের নিশ্চয়তা নাই। স্নানাহার মাত্র কোনরূপে ঠিক রাখিয়াছে।

সকালবেলা বাহির হইয়া রামলীলার মাঠের ধার দিয়া কিঞ্চিৎ বেড়ান গেল। স্থানীয় স্কুলের শিক্ষক জৈনেক ‘স্ব’দেশীয় ভদ্রলোকের সঙ্গে আলাপে আলাপে নানাবিধ সংবাদ অবগত হইলাম। বেচারী দরিদ্র হইলেও গম্ভীর সন্দেশ একটু কমিক।

যা হোক, বেলা হইয়া গিয়াছে দেখিয়া শিক্ষকমহাশয়কে বিদায় দিয়া বাসায় ফিরিলাম।

ଶୁକୁର ସମସ୍ତ ସାରା ; ଏହି—ବାହିର ହିଁଯା ଗେଛେ ।

ବୌଦ୍ଧ'ର ପ୍ରତି ବ୍ୟବହାରେ ମା'ର ମେହ, ଆମାର ପ୍ରତି ଆନନ୍ଦିତ ମୁଖେର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଣୀଟିତେ—ତାର ସରଳ ବାଂସଲ୍ୟ ଆମାକେ ବିଶ୍ଵିତ କରିଯା ଦିତେଛେ । ଇହା କି ସନ୍ତ୍ଵବ ! ଧରିତେ ଗେଲେ ଏକ ରକମ ପରଶୁଦ୍ଧିନିଇ ଆମରା ସାହାକେ ଶୁଜୀ ଖୁକ୍କୀ ବଲିଯାଃ କ୍ଷ୍ଯାପାଇତେ ଛାଡ଼ିତାମ ନା, କୋଥା ହିଁତେ ତିନି ତାହାର ହଦୟେ ଏତ ସମ୍ପତ୍ତି ପାଇଲେନ ! ଛେଲେର ପ୍ରତି ମମତା ତୋ ଅଭ୍ୟାସ ବା ସଂକ୍ଷାରେର ଫଳ ନହେ ! ନାରୀ, ଆମାର ବିନୀତ ପ୍ରଣାମ ଗ୍ରହଣ କରୋ ! କିନ୍ତୁ ଦୂରେ,—ଦୂରେ !

ଉତ୍ୟେ ଏକସଙ୍ଗେ ଆହାର କରିଯା, ବହି ଲହିଁଯା ବସିଲାମ । ବୌଦ୍ଧ ଘରେର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାଜ କରିତେ ଲାଗିଲେନ । ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲାମ,—

“ବୌଦ୍ଧ, ଆପନାର ସମୟ କାଟେ କି କରେ ?”

“ସମସ୍ତ କାଜ କରତେ ହୁଁ—ତା ଛାଡ଼ା ଗୋପାର ସଙ୍ଗେ ଗଲୁ କରି, ବହି ପଡ଼ି ।”

“କି ବହି ?”

“ପ୍ରବାସୀ, ଭାରତୀ, ରାଜର୍ଷି—ଏହି କି ସବ ଏତ ମନେ କରେ ରାଖୁ ଯାଯ ?”

“—ପଡ଼େନ ? ପ୍ରବାସୀ ଟ୍ରୋବାସୀର କି ପଡ଼େନ ?”

“ଏ ଗଲୁ ଟଲାଗୁଲୋ—ଆମାର ପଡ଼ା ଧରୋ—ହୁଁ ।”

“ଆପନି ଏତ ଶିଖିଲେନ କବେ-- କି କରେ ।”

“ଶିଥେଛି—ଆବାର କି କରେ—”

“ଇଂରେଜୀ ଟିଂରାଜୀ କିଛୁ—”

“ମାପ କରୋ ଭାଇ, ଏହି ଆମାର କିଛୁତେଇ ହୟେ
ଓଠେ ନା ।”

“ଆମି ଆପନାକେ ପଚନ୍ଦ କରେ କରେ ବହି କିନେ ପାଠିଯେ
ଦେବ, ଆପନି ସବଗୁଲୋ ପଡ଼େ ଫେଲୁନ ଦିକି ।”

“କି ବହି, ଛଟୋ ଏକଟା ନାମ କରୋ ଦେଖି ବୁଝି ।”

ଓଗୋ ମା ! କି ନାମ କରିବ ! ଶ୍ରୀଶିକ୍ଷାର ଉପଯୋଗୀ
ଅନୁପଯୋଗୀ ଯତଗୁଲି ବହି-ଏର ନାମ ଆମାର ଜାନା ଛିଲ, ବୌଦ୍ଧର
ଯେ କିଛୁଇ ବାକୀ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରକ ରବୀନ୍ଦ୍ର ବକ୍ଷିମ ସାରା !—ରହ୍ୟ
ଆର କି କରିଯା ବଲି । ପ୍ରମାଣ ତୀର ଆଲମାୟରା ;— ପ୍ରମାଣ
ଆମାର ହଇ ଚାରିଟା ପ୍ରଶ୍ନର ନିଭୁଲ ସହୃଦ୍ର । ଗେଲ ଯା—
ଅବରୋଧେଇ ଏହି !!

“ଆଛା ବୌଦ୍ଧ, କିଛୁ ଲେଖେନ ନା ?”

“ବିଦେୟ ଜାହିର କରିଯେ ଦେବେ ବୁଝି ?”

“କଥାଟା ଭାସିଯେ ଦେବେନ ନା । ବେଶ କରେ କଥାଗୁଲୋ
ଶୁଣେ ଯାନ । ଆପନି ଅନେକଗୁଲୋ ଲେଖା ପଡ଼େଛେନ, କେମନ ?—
ଓଗୁଲୋ ସାରା ଲିଖେଛେନ, ତୀରେ ମନେର ଭାବ ଲେଖା ଥିକେଇ
ଫୁଟ୍ଟିଛେ, ମାନେନ ? ବେଶ ! ଏମନି କରେ କରେ, ଲୋକଜନକେ
ଉନ୍ନତିର ପଥେ ଚାଲନା କରବାର ଜଣେ, ସାର ମନେ ସଥନ ଯା
ଯୁଦ୍ଧ ଆସେ, ସେ,—କି ଛାଇ ଆମି ଆପନାକେ ବୁଝାତେ

ପାଛିନେ ବୁଝି,—ସେଇ ଲେଖକରା ସେଇ ଯୁକ୍ତିଗୁଲୋକେ ଲିଖେ
ବେର କରେ—”

“ପଣ୍ଡିତମଶାୟ ଆର ଲାଫା-ବାଂପି କରତେ ହବେ ନା ।
ମତେର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନେର କଥା ବଲ୍ଲାହ କି ?—ତା ତୋମରା ରଯେଛ
କି ସାମ କାଟିତେ ଶୁଧି ? ଦ୍ୟାଖୋ, ସାହିତ୍ୟ ପାଠେର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
ଆମାର ଚିନ୍ତା ହୟ, ମାନବ ସମାଜେର ସାମୟିକ ଶ୍ରୋତ ଯା ଚଲେଛେ
ଓ ଗଡ଼େ ଉଠେଛେ ଏର ଆର ମରଣ ନେଇ । ଖୁବ ସଞ୍ଚବ ପରିଣାମେ
ସତ୍ୟେର ଏକଟା ଜୟ ହବେଇ । ତା ଆମି ମେଯେମାନୁଷ୍ଠାନ, ଦାଦା, ଦୟା
ଧିନ୍ଦ୍ରିୟ କ'ରେ ହାତେ ତୁଲେ ବେଚାରୀକେ ଆମାର କାହେ ଦିଯେଛ,
ଏ ଆମାର ସତ୍ୟ ; ସଂସାରଟୁକୁଇ ଆମାର ସମାଜ ; ତୋମରା
କଯଜନେଇ ଆମାର ଭାଇ ବୋନ ମା ବାପ ! ଓ ସବେ ଆମାର
ଦରକାର ନେଇ ।”

ଅବାକ୍ !……ଚିନ୍ତା କରିଯା ଏକଟା ତତ୍ତ୍ଵ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀଢ଼ାତେ
ପାରେ—ତାମାସା କି ଇହା ! ତୁମି ନାରୀ ଏବଂ କୋନେ ଅଂଶେ
କାହାରଓ ଚେଯେ ହୀନ ନହ, ଏ ଅଭିଜ୍ଞତା ଆଜ ଆମି ନୃତନ
କରିଯା ଅର୍ଜନ କରିଲାମ । କିନ୍ତୁ ସେଲାମ ତୋମାଯ ଟେମ୍ପଲ୍
ଚାଚା !”—ଦୂରେ ! ଆମାର ପଥେ ଆମି ଏକା । ଏ ପଥ ବନ୍ଧୁର,
ନୀରସ—କର୍କଣ୍ଠ !

ପେଟ୍ରନ୍ଜୀର ପିତାର ଲେଖା ଏକଥାନି ଅନୁବାଦ ବହି ଶୁକୁର
ଆଲମାୟରାତେ ଛିଲ । ଆମି ସେଥାନା ଲାଇୟା ପଡ଼ିତେ ପଡ଼ିତେ
କଥନ ଘୁମାଇୟା ପଡ଼ିଯାଛି ।

ରକ୍ତପଦ୍ମ

ତୁହି ପ୍ରହରେ ନିଜାୟ କୋନକାଲେଇ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ନହି । ହଠାତ୍
ଜାଗିଯା ନିଜା ଓ ଅମନୋଗୀତାୟ ନିଜେକେ ତିରଙ୍କାର କରିତେ
ଯାଇତେଛି, ଦେଖିଲାମ ଆମାର ମାଥାର ପାଶେ ମେବେତେ ଚାଖଡ଼ିର
ଘର କାଟିଯା ଗୋପାତେ ବୌଦିତେ ‘ବାଘ-ବନ୍ଦୀ’ ଖେଳା ଚଲିତେଛେ ।
ଭାଲ ରହସ୍ୟ ! ବାଲିକାର ସଙ୍ଗେ ବାଲିକାଟିରଇ ମତୋ ହଇୟା
କାଯମନୋବାକ୍ୟ ଇହାରା ଖେଲିତେଓ ପାରେ !—ତାରା,
ଅଚିନ୍ତ୍ୟରୂପିନି ତୁମି ମା !

ବୌଦିର ହାତେ ମଞ୍ଚ ଏକଟା କଡ଼ିର ବାଘ ; ଆର ଗୋପା
ମେଷପାଲିକା । ଏକଟି ମେଷ ହତ ହଇୟା ବୌଦିର ଚରଣତଳେ
ଲୁଟ୍ଟାଇତେଛେ । ଅସହାୟା ମେଷପାଲିକାର ସାହାଯ୍ୟାର୍ଥେ ଆମି
ଯୁକ୍ତି ଦିତେ ଲାଗିଲାମ । ଏ ବେଶ ସୁନ୍ଦର କୌତୁକପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟାପାର !
ଯଦିଓ ଆମାର କେବଳ ଡିଭେଲ୍‌ପାର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ତ କୋନ ଦେଶୀ
ବିଲାତୀ ଖେଳା ବା ବ୍ୟାୟାମ ଭାଲ ଲାଗିତ ନା ଏବଂ ଭରଣ ଓ
ପୁନ୍ତକେର ସଙ୍ଗେଇ ଆଜ ସିକି ଶତାବ୍ଦୀର କିଛୁ ଉପରେଇ ଉଠିଯାଛି
ତବୁ ଏହି କୁଦ୍ର ଖେଳାକେ ଅମାନ୍ତ କରା ଆମାର ଭାଲ ଲାଗିଲ ନା ।
ଅବଶ୍ୟେ ବ୍ୟାୟାମ କରାଲ ଗ୍ରାସେ ମେଷର ପାଲ ବିଲୁପ୍ତ ହଇୟା
ଗେଲ ;—ପରାମର୍ଶଦାତାର ବୁଦ୍ଧିର ଉପର ସନ୍ଦେହ କରିଯା ପରାଜିତା
ଗୋପା ବୌଦିର ନିକଟ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଲ —

“ଏବାର ଆମି ନିଜେଇ ଖେଲବୋ ।”

“ବେଶ”—

କୁଦ୍ର ଧିକ୍କାର ଏବଂ ଆଘାତୁକୁତେ ଗୋପାର ପ୍ରତି ଆମାର

ଦୃଷ୍ଟି ଫିରିଲ । କବିର ଚକ୍ରତେ ତାହାକେ ଦେଖିତେ ଗୋଲାମ ।—ନା, କିଛୁ ନାହିଁ । ବିଜୟକେ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିଯା ଉତ୍ସତ ଲଡ଼ାଇ ମାତ୍ରାଇ ଇହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଟିର ଉପାଦାନ । ଭାବୀର ସମ୍ମୁଖେ ମେ ଯେନ ତାଳ ଠୁକିଯା ପ୍ରସ୍ତୁତ । ହା, ଇହା ଦେଖିବାର ବଟେ ।

ଏମନ ସମୟ ଶୁକୁ ଆସିଯା ପଡ଼ାଯ ଖେଳା ବନ୍ଧ ହଇଯା ଗେଲ ।
ଶୁକୁ କହିଲ—

“ନାମ୍-ଏର ହାତେ ଝାଗୀ ଆଛେ ତୋ ଭାଲ ! ଉଃ, ଗୋପାୟେ—! ଭାରୀ ଭଦ୍ରଲୋକଟିର ମତୋ ଦେଖିଛି । ତା ଧନୁର୍ବାନଥାନା କି ବାହିରେ ଛେଡେ ରେଖେ ଆସତେ ହୟ ? ତବୁ ଆମି କୁଡ଼ିଯେ ଏନେଛି । ପାକା ପେପେଣ୍ଟଲୋ ଏ ଏମନ ପେଡେ ଦେଇ—”

ବୁଝି ଗୁଣ ପ୍ରକାଶ ହଇତେଛେ ଦେଖିଯା ବୌଦ୍ଧର ସଙ୍ଗେ ମେ ଭିତରେ ଚଲିଯା ଗେଲ ।

ଶୁକୁ କହିଲ—

“ଖାବାର କି ଆଛେ ନିଯେ ଏମୋ ଦେଖି, ସବାଇ ମିଲେ ଏକ ସଙ୍ଗେ ବସି ।”

ଅତ୍ୟଥ ଯେ ତାଇ ! —ମାନେ, ଏକମଙ୍ଗେଟ ! ଚତୁର୍ଦ୍ଦିକେ ଚାରିଥାନି ଚେଯାର । ମଧ୍ୟେ ଟିପଯ, ତାର ଉପରେ ଏକଥାନି ବଡ଼ ଥାଲାଯ ଚାରିଥାନି ରେକାବେ ଖାବାରେର କତକଗୁଲି । ଆମି ନିଜେ କୋନୋଦିନ ଅବଶ୍ୟ ହିଁଛ୍ୟାନୀକେ ବେଶୀ ସମୀହ କରିଯା ଚଲି ନା ; କିନ୍ତୁ—

“ଶୁକୁ, ‘ଚିତୋର ରାଣାର’ କି ‘ପଣ’ ଛିଲ ? ସନ୍ଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନା

କରେ ସିନି ଜଳଶ୍ଵର୍ଷ କରତେନ ନା—ଆର, ବୌଦ୍ଧ ପୁଣ୍ୟକେର ମଧ୍ୟେହି
ମା ସରସ୍ଵତୀ—”

ବୌଦ୍ଧ । ଗୋପା ଏ ମନ୍ତ୍ର ଆମାଦେର ଦିଯେଛେ ।

ଶୁକୁ । ନାଚତେ ଗିଯେ ଘୋମଟୀ ଆର ଖେତେ ବସେ କଥା ବଲା
ଆହାଶ୍ଵକୀ ଫେଲୁ, ଏର ଚେଯେ ଆରୋ ଭାଲୋ ଯଦି ରେକାବଣ୍ଣଲୋ
ସରିଯେ ସମସ୍ତ ଏକସଙ୍ଗେ କରେ ଫେଲି ।

ଶୁକୁର ଛେଲେମୀ ଆମାର ଖୁବ ବେଶ ଲାଗେ । ସେ ସଥିନ ସମସ୍ତ
ମିଶାଇଯା ଫେଲିଲ, ଆନନ୍ଦିତ ହଇଯା ଏତଦ୍ୟାପାରେର ପ୍ରଥମ
ପ୍ରବତ୍ତିକା ଐ ବାଲିକାକେ ଏକଟା କଥା ବଲିତେ ଆମାର ଇଚ୍ଛା
ହଇତେଛିଲ । ବାକ୍ୟେର ସର୍ବନାମ ଓ ତ୍ରିଯାପଦଗୁଲିକେ ଲହିଯା
ମୁକ୍କିଲେ ପଡ଼ିଲାମ । ଏକଟା ବାଲିକାର ସମ୍ମାନେର ଓଜନ ସ୍ଥିର
କରିତେ ନା ପାରିଯା ଆପଶୋଷଣ ହଇଲ, ‘ବଲି ବଲି ବଲା’-ଓ
ହଇଲ ନା ।

ଶୁକୁ । ଆଜ ଆମାର କିଞ୍ଚିଂ ଅବସର ହବେ, ଚଲ, ବେଡ଼ିଯେ
ଆସା ଯାକ ।

পাঁচ

জ্যোৎস্নায় কণওয়ালীশ লাটের কবর মন্দিরের গমুজ স্থান
করিয়া পরম করণ হইয়া উঠিয়াছে।.....ফিরিবার সময়
স্বুকে কহিলাম—

“না, কালই আমি দার্জিলিংএ ফিরতে চাই—”

“কালই ? তা হলে যা মনে করলুম—”

“কি সেটা ?”

“পাঞ্জাব ও এন, ডবলিউ, পি’র কতকগুলি ধনীর দানের
টাকায় সমস্ত হিন্দুস্থানের জনসাধারণদের জন্যে প্রাথমিক
শিক্ষার একটা মস্ত ব্যবস্থা কল্পনা করা হয়েছে। এখানকার
বনওয়ারীলাল বাবুর গল্প অনেকদিন তোমার কাছে করেছি,
মনে আছে অবশ্য। তাঁর ছেলে ত্রিবেণীপ্রসাদ ইউরোপ থেকে
ফিরে এসেছেন। এ তাঁর কল্পনা। সমস্ত ঠিক্। আসছে
মাস থেকে কাজ স্বুর হবে। প্রথম অনুষ্ঠান, খুব খাটতে
হবে। গাজীপুর সার্কেলের জন্যে একজন ডিরেক্টোর প্রয়োজন।
করো না। আপাততঃ তুরা দেড়শো দেবে।”

“ক্ষেপেছ ? চাকুরী করব ?”

ବର୍ଣ୍ଣପଦ୍ମ .

“ଏ ଠିକ୍ ଚାକରୀ କି ?”

“ଏ ବଲୋ !—ଆପନ ଅଥବା ପର, କାରୁର ଉପକାର କରବାର ଜଣେ ଆମି ଲେଖ-ପଡ଼ା ଶିଖିନି । ଆର ତା ଛାଡ଼ା, ଆମାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରହେଛେ ।”

“କି ତୋମାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ?”

“କାରୁକେଇ ବଲିନି । ତୁ ମି ହଠାତ୍ ଆମାଯ ପାଗଳ ଠାଉରିଯୋନା । ଆମି ଏମନ ଏକଟା କିଛୁ ସୂତ୍ର ପେଯେଛି, ସା ଥେକେ ସମ୍ମତ ପୃଥିବୀକେ କିଛୁ ଦେବୋ ।”

ଉଦ୍‌ଘୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ରତେ ଶୁକ୍ର ଆମାର ଚକ୍ରର ଦିକେ ଚାହିଲ । କଥା କହିଲ ନା । ଏ ସ୍ଵର୍ଗତା ଅସ୍ତ୍ରୀତିକର । ବଲିଲାମ—

“ଗାଜୀପୁର ଥେକେ ବହରମପୁର ଲାଇନେର ଅନ୍ୟଗାଡ଼ୀ ନା ପାଓଯା ଗେଲେଓ ଆମାକେ ତୋମରା ସ୍ପେଶାଲ ଟ୍ରେନେ ଚଢ଼ିଯେ ଦେବେ, ଜାନି । କିନ୍ତୁ ଆମି ବଲ୍ଛି ନାଡ଼ୀବିଜ୍ଞାନେ ଅଭିଜ୍ଞ କବିରାଜ ମାତ୍ରଙ୍କ ଆମାକେ କୌଣସିଲିତେ ଯେତେ ବଲବେନ ।”

ଶୁକ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗମ୍ଭୀରଭାବେ ବଲିଲ—

“ପୃଥିବୀକେ ! ହେ, ମେ ଏକଟା ତତ୍ତ୍ଵବିଷ୍ଣାର ।”

“ଶୋନୋ, ଆର—ତାର ଜଣେ ଆମାର ସାରା ଜୀବନେର ବାଜେଟେ କାଜ ଆରନ୍ତ କରେଛି ।”

“ଦେଖ ଫେଲୁ, ଆମାକେ ମାରୋ—ଆମି ସତ୍ୟ ବଲବୋ ଏବଂ ତାତେ ତର୍କ ନେଇ । କତକଣ୍ଠି କାରଣେ ଆମରା ଓଦିକେ ଯେତେ ପାରି ନେ । ଆମରା ବାଙ୍ଗାଲୀ, ସ୍ବନ୍ଧାୟ, ଅଲସ, ଗରୀବ । ସ୍ବୀକାର

କରି, ତୁମি ସମ୍ମନ କାଟିଯେ ଦେବେ, କିନ୍ତୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନର ମୀମାଂସା
ବାନ୍ତବେର ମଧ୍ୟେ, ତର୍କେ ନେଇ ।”

“ଥୁବ ଅଛନ୍ତିରେ ମଧ୍ୟେ ଜାନତେ ପାରବେ ମେ ପ୍ରଶ୍ନଓ
ଅମୀମାଂସିତ ନେଇ ।”

“ଆମାର ଆର କିଛୁ ବଲାର ନେଇ, ଶୂର୍ଯ୍ୟମଣିକେ ବଲେ ବିଦ୍ୟାୟ
ନିଓ ।”

ମନେ ହଇଲ ଶୁକୁର ଏକଟା ଅନୁରୋଧ ପାଲନ କରିଲାମ ନା—
ଏ କି ଠିକ ହଇଲ !

ବାସାଯ ପୌଛିଯା ଆହାରାନ୍ତେ ବିଚାନାୟ ପୃତ୍ତିଲାମ ।

ଶୁମାଇବାର ପୂର୍ବେ ଏକବାର ମନେ ହଇଲ—“ସର୍ବନାଶ, ତୀରେର
ଫଳାୟ ପେପେ ପଡ଼େ !”

ছয়

পরদিন সকালে রামলীলার লক্ষ মাঠ বেড়াইয়া
আসিলাম। মাঠের মধ্যে সুন্দর মেটে সড়কগুলি।
রেন্ট্রুতে আছ়ন। মধ্যে মধ্যে এক একখানি বাংলা।
এগারটা। বাড়ী ফেরা গেল।

আমার শুইবার খাটটার নীচে একধারে মেঝেতে বসিয়া
জানু পাতিয়া সেই অনুবাদ বইখানি খুলিয়া গোপা ছবি
দেখিতেছিল। আমাকে দেখিয়াই উহা বন্ধ করিতে যাইবা-
মাত্র মাটিতে পড়িয়া মলাটের বাঁধন ছিঁড়িয়া গেল।

“—ওই যাঃ, ছিঁড়ে গেল বুঝি !”

বলিয়া সে বইখানি তুলিল। দেখিলাম পুস্তকের আঘাত
খুব বেশী নহে। বলিলাম—“একখানা ফটো ছাড়া এতে
দেখবার এমন কি ছবি আছে ?”

“না, আমি দেখেছিলাম কি, আপনি বিনি ছবিতেও বই
পড়তে পারেন। আর—এ যে বই ! এতো পাতা, বাপ !”

গোপা আমার মুখের দিকে চাহিল। বোধ হয়, ইহাই
অকৃত্রিম কটাক্ষ—এবং, আসল বিপদের হেতুই হইতেছে
ইহা।

“ହଁ, ଆମାର ଚିଠି ଛିଲ—”

ବଲିତେ ବଲିତେ ଭିତର ହିତେ ହୁଇଥାନା ପତ୍ର ଲହିୟା ଈସଂ
ହାସିମୁଖେ ମେ ଆମାର ଦିକେ ଚାହିତେ ଚାହିତେ ଫିରିୟା
ଆସିଲ ।

ପେଣ୍ଟନ୍‌ଜୀ ଓ ଦାଦାର ପତ୍ର । ପଡ଼ିତେ ଲାଗିଲାମ ।

ଗୋପା ହୃଯାରେ ଦିକେ ଚାହିୟା କହିଲ—

“ଗେଲ ଯା, ବୌଦିର ନାୟା ଆର ଆଜ ଫୁରୁବେ ନା ।”

ପେଣ୍ଟନ୍ ଲିଖିଯାଛେ—

“ମେଇଦିନଙ୍କ ଦୈବାଂ ଆମେରିକାର ମେହ ଭଦ୍ରଲୋକଟିର ସହିତ
ଦେଖା ହୟ । ତିନି ଜାପାନେ ଚଲିଲେନ । ଫିରିବାର ସମୟ ତାର
ଟେଲିଗ୍ରାମ ପାଇଲେ ବୋର୍ଣ୍ଣତେ ଗିଯା ତାର ସଙ୍ଗେ ଆମାଦେର
ମିଲିତେ ହେବେ—କି ବଲୋ ?”

ପତ୍ର ହିତେ ମୁଖ ତୁଳିୟା ଏକଟୁ ଚିନ୍ତା କରିବ ଭାବିଲାମ ।
ନାଃ ତା ହୟ ନା । ଗୋପା ଏ ଏକଦୃଷ୍ଟେ ହାସିମୁଖେ ପତ୍ର
ଦେଖିତେଛେ । ଜାପାନ ହିତେ ଫିରିବେନ,—ତବେ ! —ଏ
ବାଲିକା କି ଆଲେଖ୍ୟ-ତତ୍ତ୍ଵବିଦ୍ୱୟ ! ଏକଟୁ ଚିନ୍ତିତ ହଇବାର
ଅବସର ଖୁଜିତେଛି, ମେ ଆମାର ଚିନ୍ତାପ୍ରିତ ଭଙ୍ଗିମାକେ ତୌଳ୍ଯ
ନଜରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିତେଛେ ! —ଭୟକ୍ଷର ବ୍ୟାପାର ! ଆମି ଯେ ଆଶ୍ରମ
ଲହିୟା ଖେଲା ଆରଣ୍ଟ କରିଯାଛି ! ସରୋ ନାରୀ, ସରୋ !

ପତ୍ର ଓ ଜାମା ବିଛାନାୟ ରାଖିଯା ବାଡ଼ୀର ପିଛନ ଦିକେର
ବାରାନ୍ଦାୟ ପାଯଚାରୀ କରିତେ କରିତେ ଭାବିତେ ଲାଗିଲାମ ।

ରକ୍ତପଦ୍ମ

କି କରି ! ଆର କେଉ ନା, ସୁକୁ ବଲିତେଛେ । ଓଦିକେ
ମିଃ ଟି'ରେ ଫିରିବାର ଦେରୀ ଆହେ । ତାହିତୋ ; ଆଚ୍ଛା—
ଭାବିବ ।

ସାମନେ, ସଡ଼କେର ଧାରେ ସବ ରେନଟ୍ ; ତାତେ ଏକଟି ପାଥୀଇ
ଥାକୁକୁ । ବାଡ଼ୀତେ ଆମାଦେର ଚଞ୍ଚିମଣପେର ପାଶେର ବାଗାନେ,
କଳମ କାଟା ଛୋଟ ଛୋଟ ଆମ, ଲିଚୁ, କୁଳ ଓ ତେଜପାତା ଗାଛେ
ଝୋପେ ଝାପେ ବସନ୍ତ ବୁଡ଼ୀ, ବେନେବୌ ପ୍ରଭୃତି ପାଥୀର ନୃତ୍ୟ କଥା
ମନେ ପଡ଼ିତେ ଲାଗିଲ । ଆବାର ମନେ ହଟିଲ ଯେ— ନା, ଏ ଖାଲି
ସମୟ ନଷ୍ଟ ହଇତେଛେ—ବୁଥା ! ଆମି ବାହିର ହଇୟା ପଡ଼ି ।
ଆବାର ବାରାନ୍ଦାଯ ଘୁରିତେ ଲାଗିଲାମ ।

“ଖେତେ ଆସୁନ ନା, ସୁରେ ସୁରେ ଖାଲି—”

“ସତ୍ୟ କଥା ।”

ଗୋପାର ଆହ୍ଵାନେ ଆହାରେ ଗିଯା ବସିଲେ, ବୌଦ୍ଧ ଜିଜ୍ଞାସା
କରିଲେନ—“ବ୍ରଜ ନାକି ଆଧାର କରେ ଗୁଣମଣି ଏଗୁଛେନ ?”

“ବୌଦ୍ଧ, ଏଥିନ ତୁମି ଅନୁମତି ଦିଲେଇ—”

ଗୋପା କହିଲ—

“ହୁଚାର ଦିନେର ଜନ୍ମ ମାହୁସ ଆସେଇ ବା କେ,—ଆର—”

“ଶୋନୋ ଠାକୁରପୋ, କ୍ଷାଙ୍ଜେ ଲେଗେ ଯାଓ । ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଖୁଁଜେ
ଓରା ଆହୁନ୍, ହେଡେ ଦିଯେ ଚଲେ ଯେଓ ;—କ'ଦିନଇ ବା । କାଳ
ସାରାରାତ ଓର ସୁମ ହଲୋ ନା । ତୋମାର ଗଲ୍ଲାଇ ଚଲେଛେ । ତୁମି
ଚଲେ ଯାଚ୍ଛ—”

“କତ ବଡ଼ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆମାର ସାଡେ ତା ତୁମି ଶୋନୋନି !”

“ସେ ଶୁଣେଛି । ଅବସର ମତ ଗିଯେ ତାଦେର କାଜ ଦେଖେ
ଆସବେ ଏହି ତୋ—ଏ ଯେ ମନେ ହଚ୍ଛେ ଗୋପାଓ ପାରେ !”

ଏତୋଇ କି ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ପଡ଼ିଯା ଗିଯାଛେ ! ମିଃ ଟି'ରେ ତୋ
ଫିରିତେ କିଛୁଦିନ ଦେରୀ । ଭାବିଯା କହିଲାମ,—

“ଆଜ୍ଞା ବୌଦ୍ଧ ଆମି ରହିଲୁମହି ।”

“ନା, ଦେଖ, ତୋମାର ଶୁବିଧେ ଅଶୁବିଧେ ବୋବା ! ଶେଷେ ଯେ
ଆମାଯ ଦୂସବେ ତା ହବେ ନା ବଲେ ରେଖେ ଦିଚ୍ଛି ।”

“ନା—ଆମି ଏଥାନେଇ ଅପେକ୍ଷା କରବୋ । ଦାଡ଼ାଓ, ଆଜ
ତୋମାର ବାଟିଟାତେ ମାଛ ବେଶୀ, ଆମି ଆମାରଟାର ସଙ୍ଗେ
ବଦଳିଯେ ନେବ ।”

“ଏ ତୋମାର ରୌତିମତ ଉଂପାତ—”

“ସହ କରବାର ଜନ୍ମଇ ଆଟିକିଯେଛ ।”

ଆହାରାଙ୍ଗେ ବୌଦ୍ଧ କହିଲେନ—

“ଆଯ ଗୋପା ଆମରା ପଡ଼ିଗେ ।”

—ଆର ଆମି ? ହାତେ ଲଈଯାଛି ଏକଥାନା ବୈଜ୍ଞାନିକ
ଚିନ୍ତା-ରାଶିଭରା, ବିଶ୍ଵକ ନିର୍ଗନ୍ଧ ପୁସ୍ତକ, ଯାହାର ପ୍ରତି ପାତା
କାରଣେର ବାଧ୍ୟ ପ୍ରତିହତ । ଏଦେର ଜୀବନେର ସଙ୍ଗେ ଜୀବନ
ବିନିମୟ କରିଲେ କି ଆମାର କ୍ଷତି ହଇବେ ? ନିଶ୍ଚଯ ; ବିଶ୍ଵର,—
ବିଶ୍ଵର କ୍ଷତି ; କି ତାହା ? ମହୁସ୍ୟଦ୍ଵେର ଅପଚର—ଐତିହାସିକ
ସତ୍ୟର ଅବମାନନା ।

ଗ୍ରେ ମନୋନିବେଶ କରିଲାମ । ଖଗୋଳବିଦ୍ୟାର ଚିନ୍ତାମୁଣ୍ଡିଲନେ
ମନୋବ୍ଲକ୍ଷ୍ୟକେ ଏକେବାରେ ସମାଧିଷ୍ଠ କରିଯା ଦିଲାମ । ଆମି
ତଥନ କୋଥାଯ ଜାନି ନା ;—ପୃଥିବୀର ସଙ୍ଗେ ଆମାର, ସୃଷ୍ଟିର
ସଙ୍ଗେ ବିଶେର ଯୋଗବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ କରିଯା ଜ୍ୟୋତି ଭେଦ କରିତେ
କରିତେ ଚଲିଯାଇଛି—ଅନ୍ତର୍ମୁଖ—ଅନ୍ତର୍ମୁଖ—ଇହାର ସୌମୀ ନାହିଁ, ଇହାର
ପାର ନାହିଁ । ଉପହାସ, ପ୍ରଶଂସା, ଲାଭାଲାଭ, ଅଶାସ୍ତ୍ରର ଦୁର୍ଗନ୍ଧ,
ଶାସ୍ତ୍ରର ଲହରୀ, କ୍ରମଶଃ ଛିଁଡ଼ିତେ ଛିଁଡ଼ିତେ—ପରମେର ମଧ୍ୟେ
ଏକ ସ୍ଥାନୁର ଚଲବଂ ଅବିକୃତ ନିର୍ବିକାର ନିଶ୍ଚାର୍ଣ୍ଣ ଶିତିତେ
ପୌଛିଲାମ ।

ଅର୍ଥାଏ—ଘୁମାଇଯା ପଡ଼ିଲାମ । ବୋଧ ହୟ ସନ୍ତା ହୁଇ
କାଟିଯାଛେ । ଜାଗିବାର ପର ନିଜେକେ ଦେଖିଯା ନିଜେର ଭୟ
କରିତେ ଲାଗିଲ, କି-ବା କରି ! ଘୁମାଇଯା ପଡ଼ିଯା ଯେ ଅପରାଧ
କରିଯାଇ ତାହା ମାର୍ଜନା କରା କାପୁରୁଷତା । ଦୟା କରିଯା
ଅଲ୍ସେର ମତ ଅମନ ନିଜେକେ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଯା ତାଚ୍ଛିଲ୍ୟଭାବେ
ବୁଝତେର ଅଙ୍କୁରକେ ପୋଡ଼ାଇଲେ ଚଲିବେ ନା । ଆହାରେର ପରେଇ
ଶରୀରେ ଯେ ମାଦକତା ଆସେ ତାହାକେ ଏକଟୁ ତାଡ଼ାଇତେ
ପାରିଲେଇ ସମସ୍ତ ହପୁରଟି ଭରିଯା ପ୍ରଚୁର ଅବସର ଆମାର ହାତେ
ଥାକିବେ । ନତୁବା ନିଦ୍ରାର ପ୍ରାବଲ୍ୟେ ଯଦି ସନ୍ଧ୍ୟା ଲାଗିଯା ଯାଯ !
—ହୁଇ ଏକଦିନ ; ବ୍ୟସ, ତାରପର ସବ ଠିକ । ନେଶାକେ ପ୍ରଶ୍ନା
ଦାଓ, ମେ ବାଡ଼ିବେ । ଏଦିକେ ଶରୀରେରେ ଆର ଏକ ନାମ
ନାକି—‘ମହାଶୟ’ ।

ଶୁକୁକେ ପରଦିନ କହିଲାମ—

“ତୁମি ବେରିଯେ ସାଙ୍ଗ ; ଆମି ସଥିନ ରଇଲୁମହି—ଆମାର ଛପୁର
କାଟାମୋର ବ୍ୟବହା କରେ ସାଓ । ସଣ୍ଡା ହଇ ଗଲା କରବାର ଲୋକ
ଆମି ଚାଇ ।”

ଶୁକୁ ବୌଦିକେ ଡାକିଯା କହିଲ—

“ମୂର୍ଧ୍ୟମଣି ! ଏର ମଧ୍ୟେଇ ଫେଲୁର ଉପର ତୋମାର ଅରୁଣ୍ଠ
ଧରେ ଗେଲ ନାକି ?”

ବୌଦି । ମେଯେଦେର ପ୍ରତି ତୋମରା କଥନାର ରୁଚିର ପ୍ରଶ୍ନ
ତୁଲେଛ କି ? ତାରା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—ନୀରବେ ମାଥା ନୀଚୁ କରେ ସ୍ବୀକାର
କରେ ନେଓଯାରଇ ଜାତ ହୟେ ବସେ ଆଛେ । ଏଥିନ—

ଶୁକୁ । ଷ୍ଟ୍ୟାମ୍ପ କାଗଜେ ଲିଖେ ରେଜେଷ୍ଟ୍ରେ କରେ ହାତେ ହାତେ
ସମର୍ପଣ କରେ ଦିଯେ ସେତେ ବଲୁଛ କି ? ସେ ଆମି ପାରବୋ ନା
ଭାଇ ବଲେ ଦିଇ—ହଁଁ ! ‘ଆମାର ସାଜାନୋ ବାଗାନ ।’ ତାର
ଉପର ସେଦିନ ଆମି କୁଧା ଦମନ କରେ ଉପବାସେର ପର ଚିରଦିନେର
ଜନ୍ମ ସେ ଖୋରାକୀ ଭିକ୍ଷେ ପେଯେଛି—ନା, ସେ ହବେ ନା ।

ବୌଦି । କଲିକାଲେ ଭିକ୍ଷାର ନାନା ପ୍ରକରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୟେଛେ;
କେଉ ବା କାନ ମଲେର ଭିକ୍ଷା ଆଦାୟ କରେ ।

ଶୁକୁ । ଫେଲୁ, ଶ୍ରୀମତିର ଏଇ ଅଭିଜ୍ଞତା ସମାଲୋଚନା କରି,
ଆମି ଆସି ।

ଶୁକୁ ଚଲିଯା ଗେଲେ ବୌଦି ସଂସାରେର କତକଣ୍ଠି କାଜେ ବ୍ୟକ୍ତ
ହଇଲେନ । ଆମି ତାର ସୁପୁତ୍ରଟିର ମତୋ ପତ୍ର ଲିଖିତେ ବସିଲାମ ।

সাত

সংসারের প্রতি বৈরাগ্যের একটি চিত্র আমি আকঁষিয়া
দেখিতেছিলাম। তাহাতে ইন্দ্রিয়গুলিকে পা'র তলে চাপিয়া
রাখিলাম—শুধু তাহাই কি ? না। বঞ্চনাও করিলাম। সে ক্ষুধা
অস্থাভাবিক ছিল না, উপবাসের পর উপবাসে—সে জীর্ণ হইয়া
রহিল। আস্থাদন প্রবৃত্তিটুকু জ্ঞের মধ্যেই মরিয়া গেল।

জন্মান্তরবাদের দিকে আমি চাহিয়াছিলাম। যে মৃত্যু
হইতে তাহার আরম্ভ, সে মহাপ্রলয় নহে কি, দেহের ?
রচনায় যে শক্তিশিখা জলিয়াছিল বিলুপ্তিতে তাহার অস্তিত্ব
কোথায় ? তাহার সমস্ত আলো, অনুভূতি, গ্রহণ ও ত্যাগ—
শেষ রাত্রির ঘবনিকা পড়িবার সঙ্গে সঙ্গেই কি মিটিয়া
গেল না ?

কিন্তু এসব কথা কেন মনে আসিলে হে ?—ত্রুত কি শেষ
হইয়াছে ? শেষ করিতে না পারি যদি— ! এই, এইখানেই
শয়তানের বিজয় শঙ্খ-নিমা দিত সিংহদ্বার। উৎসাহ কহিতেছে,
চলো—চলো, দাঢ়াইও না। অবসাদ হঁপ্রচরের মতো কানে
কানে বলিয়া গেল,—যদি না পার ! না, দৃঢ় আমি—বলীয়ান
আমি—কর্তব্য আমারই ।

ହପୁରେ ବୌଦ୍ଧ କହିଲ—

“ଡାକ୍ତାରବାସୁକେ ତୋମାର ଅବଶ୍ଳା ଜାନିଯେଛିଲେ ? ପ୍ରେସ୍-
କ୍ଲପଶନ୍ ରେଖେ ଗେଛେନ ।”

ହଠାତ୍ ବୁଝିତେ ନା ପାରିଯା ଉତ୍ତର ଦିତେ ବିଲମ୍ବ ହଇଲ—
ବଲିଲାମ—“ନା—ବୌଦ୍ଧ, ଖେ଱େ ଉଠେ ବଡ଼ ଘୁମ ପାଯ, ଏକଟୁ
ବନ୍ଧୁନ, ଗଲ୍ଲ କରି ଛଟୋ ।”

ବାହିରେ ଏଇ ସମୟ ଦୂପ୍ କରିଯା ଏକଟା ଶବ୍ଦ ହଇଲ । ଉତ୍ତରେ
ଚାହିୟା ଦେଖିଲାମ, ଆଂଙ୍ଗିନାତେ ଏକଟା ପେଂପେ ପଡ଼ିଯା ଗେଲା ।
ବୌଦ୍ଧ ବାହିର ହଇଯା ସେଟାକେ କୁଡ଼ାଇଯା ଲାଇଯା କହିଲେନ—

“ଏ ତୋମାଦେର ଗୋପାର ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚା ।”

‘ତୋମାଦେର ଗୋପାର’ କଥାଟା ବେଶ ମିଷ୍ଟି ତୋ !

ବୌଦ୍ଧ ପେଂପେ ଗାଛେର ଦିକେ ଚାହିୟା ବୃଥା ଲୁକାଯିତା
ଗୋପାକେ କହିଲେନ—

“ଓହେ ଆରା ଏକଟା ଆଛେ, ଓଟାକେଓ ଗୋପା !”

ବାଣୀର କାଠିତେ ସଡ଼କୀର ଫଳା ତୀର ଓ ବାଁଧାରୀର ଧନୁ ହାତେ
ଗୋପା ହୋ-ହୋ କରିଯା ହାସିଯା ପେଂପେ ଯୁଦ୍ଧେ ଦ୍ଵାରାଇଲା ।
ମେଘେଟିର ସରଲଭାବେ ହାସିବାର ପ୍ରକୃତି ଖୁବ ମଧୁର ବଟେ ! ସେ
ଜାନୁ ପାତିଯା, ଯେନ ରାବଣ ବଧାର୍ଥେ—‘ହେନକାଲେ ଦିଲା
ରାମ ଧନୁକେ ଟଙ୍କାର ।’ ଡାନ ହାତେର ସୁଡୋଲ ଶକ୍ତ ଫୀତ
ମାଂସପେଶୀର ଉନ୍ନତି, ଲକ୍ଷ୍ୟବନ୍ଦ ଚକ୍ର ଓ ଓଷ୍ଠେର କୁଞ୍ଚିତ ଭାବ ଓ
ରକ୍ତିମ ଆଭା କେବଳ ଦେଖିଲାମଇ, କାହାରାଓ ସହିତ ତୁଳନା

দিলাম না। এলোমেলো। ঘনগুচ্ছ কাল চুলের তরঙ্গ
হইতে ছটি একটি মেছুর উচ্ছ্বাস হাওয়ায় হাওয়ায় মুখে
চোখে চিবুকে নাকে লুটাপুটি করিতেছে—রসময়ী সুন্দর এই
ৰালিকা।

উঠান কোণে জামুড়ল গাছের ডালে রসিয়া সুন্দর পোষা
ময়না তার ঠোঁট দিয়া পা চুলকাইয়া পাখা বাড়া দিয়া স্থির
হইয়া বসিয়া ভাব ভঙ্গিমায় ঘাড় বাঁকাইয়া নরকঢ়ে কপ্চাইয়া।
উঠিল—

“সুন্দর তব সুন্দর সব
যেদিকে ফিরাই আঁথি।”

—বাহু !

তারপরে “সমাপ্ত হৈল সুন্দর কাণ্ড।”

অব্যর্থ সন্ধান-লক্ষ পেঁপে হাতে, বৌদি ঘরে ফিরিলেন।

“ফেলু বাবু, আয়ই আমি বউদির হৃকুমে পেঁপে পেড়ে
দিই।”

হাসি হাসি মুখ গোপার। সে বৌদির হৃকুমকে রথের
সম্মুখে দাঁড় করাইয়া দ্রোগাচার্য-পাতের অপরাধ ক্ষালন ও
শমরেতিহাস বর্ণনার প্রয়াস করিতেছে—থতোমতো খাইয়া
আমাকে উত্তর দিতে হইল যে—“সুন্দর হাত আপ—
তোমা—মানে, পেঁপে ছটো বেশ পাকা।”

ଲଜ୍ଜାଲାଲ ଆମାର ମୁଖଥାନି ଦେଖିଯା ବୌଦ୍ଧ ହାସି ଚାପିଲେବେ
ବୁଝା ଗେଲ । ବିଜୟ ଆନନ୍ଦମନ୍ଦୀ ଗୋପା—ସଙ୍କୋଚକେ ଅଗ୍ରାହି
କରା ହାସି ହାସି ମୁଖ ତାର !

ଆମି । ଦାଡ଼ିଯେ ରଇଲେମ ବୌଦ୍ଧ, ବେଶ ! ଚେଯାରଟା ଟେନେ
ବଞ୍ଚନ ନା ।

ଗୋପା ! ଆପଣି—ଗୋପାବାବୁ ଆପଣି ବଞ୍ଚନ ନା ।

ନା ପାରିଯା ହଇବେ, ବୌଦ୍ଧ ଏବଂ ତାର ସଙ୍ଗେ ଏବାର ଗୋପାଓ
ହାସିଯା ଉଠିଲ । ମେ କହେ—

“ଆମି ଗୋପା, ମେଯେଛେଲେ ; ଆମାକେ ଆବାର ‘ବାବୁ’,
‘ଆପଣି’ !” ଗୋପାର ହାସି ! ଥାମିତେ ବିଲନ୍ଧ ଆଇଛେ ।
ଉଡ଼ିଯା ଆସିଯା କୌତୁହଲେର ପବିତ୍ର ସୁଗନ୍ଧି ଏଇ, ଆମାଯ ସଙ୍ଗେହେ
ଅନ୍ତର୍ଭବ କରିଲ ।

ବୌଦ୍ଧ । (ଚେଯାରେ ବସିଯା) “ଆଜ ସେଇ ଆମି ତୋଷାର
ଏଇ ଇଯେ, କି ବଲେ ଭାଲୋ, ‘ଅନାରେ’, ଏକଟୁ ଗଲ୍ଲ କରତେ ରାଜୀ,
ନା ହୟ ହଲୁମହି—କିନ୍ତୁ ରୋଜ ରୋଜ ଏମନ ହଲେ—ପଡ଼ିବାର ଏକଟୁ
ଶମୟ କରି କଥନ ?”

ଠିକ୍କିଇ ତୋ ! ସକଳ ଦିନ ରାତ୍ରିର ଗାର୍ହକ୍ଷୟନିବିଷ୍ଟା ଏଇ
ଭଦ୍ରାଙ୍ଗନାର ହୁଇ ପ୍ରହରେର କ୍ଷଣିକ ଅବକାଶଟୁକୁଓ ସଦି ନଷ୍ଟ କରି,
ସେ ଅତ୍ୟାଚାର କ୍ଷମାର୍ହ ନହେ ଆମାର । କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୃତ ଆମାର
ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯାଇ ବୁଝି ବୌଦ୍ଧ ବଲିଲେନ—

“ଆମାର ପରାମର୍ଶେ ପୃଥିବୀତେ ଏକଟା ଡାକ୍ତାର ତୈରୀ ହୟେ

ଗେଛେ । ଅତଏବ ଦୟା କରେ ଆମାର ପରାମର୍ଶ ଯଦି ତୁମି ଏହଣ କରୋ”—ବିଶ୍ଵିତ ହଇୟା କହିଲାମ—

“ତୋମାର ପରାମର୍ଶ, ବୌଦ୍ଧ !”

ସହସା ମନେ ପଡ଼ିଲ—ହ୍ୟା ଏନ୍ଟ୍ରାଲେର ପରଇ ସ୍ଵକୁ ବିବାହ କରିଯାଇଲ ।

ବୌଦ୍ଧ । ଆମି ତୋମାଯ ବାତଙ୍କେ ଦିଇ, ତୁମି—

ଗୋପା ମେଜେଯ ବସିଯା ଏକଟୁକରା ଶିବୀଷ କାଗଜେ ତାର ତୀରେର ଫଳା ପରିଷାର କରିତେଇଲ, କହିଲ—

“ଆରୋ ସାଫ୍ ହବେ ବୌଦ୍ଧ ?”

ବୌଦ୍ଧ ତାର ଚୋଥେର ଦିକେ ଚାହିୟା ଶିତଓଷ୍ଠେ କହିଲେନ—
“ସାଫ୍, କରେଇ କି—ଆର ନା କରେଇ କି—; ତୀରେର ସ୍ଵଧର୍ମଇ ବେଁଧାଃ—ଆର ସଥନ ବେଁଧେ, ସେ ଟେବ ପାବାରଙ୍ଗ ଯୋ ନେଇ । ଆବାର ହଟୋ ଏକଟା ଫଙ୍କାମ ଓ ତୋ !”

ଗୋପା, ସେ ପାଥୀର ମତୋ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ବଲିଯା ଉଠିଲ—

“ଇସ୍, ଆମାର ହାତେ ?—କଥନୋ ଦେଖେଛେ—?”

ବୌଦ୍ଧ । ତା ବଟେ ଆଜକାଳ ତୋର ହାତ ବେଶ ପାକା ବଟେ ।

ଏହି ସମସ୍ତ କାଣ୍ଡ କାରଥାନା କଥାବାର୍ତ୍ତାବ ବ୍ୟାପାରେ କେମନ ଯେନ ସହସା ଆମି ଆମାକେ ଅସ୍ଵେଷଣ କରିଲାମ । ନା, କୋଥାଓ କିଛୁ ନାହିଁ । ବୁଝା ଏ ସନ୍ଦେହ ।

ବୌଦ୍ଧ । ବିଡ଼ୀଦାନଟା ନିୟେ ଆଯ ଦିକିନ ଗୋପା ।

ଆମି । ବୌଦ୍ଧ ତୁମି ଯେ କି ବଲାତେ ଗିଯେ—

ଗୋପା ପାନ ଲାଇୟା ଆସିଲ । ବୌଦ୍ଧ ତାକେ ନିଜେର କୋଲେର କାହେ ରାଖିୟା ଆମାୟ କହିଲେନ—

“ହଁୟା, ବଲଛିଲୁମ କି—ସେ, ତୁମି ଗୋପାକେ ନିୟେ ଏକଟୁ ଗଲ୍ଲ କରୋ, ଆମି ତତକ୍ଷଣ—”

“ନା—ନା, ସେ ହୟ ନା । ଐ କଚି ମେଯେଟାର ସଙ୍ଗେ କି ଗଲ୍ଲ କରବୋ, ସେ କି କରେ ହବେ, ଓ ହବେ ନା ।”

“ଏଇ ଦେଖ, ଗୋପା, ତଥୁନି ବଲେ ଦିଯେଛି, ସେ ହୟ ନା, ଓ କି ସୋଜା ଛେଲେ !”

ଏହି ‘ସୋଜା ଛେଲେ’ କଥାଟିର ଭିତର ଛର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଛେଲେକେ କିଛୁକେବେଳେ ନା ପାରିଯା ଓଠା ‘ମା’-ଟିର ମତୋ ଏମନ ଏକଟି ଅମୃତ ପ୍ରଭାବେର ତରଳତା ପାଇଲାମ ଯାହା ପାନ କରିଯା ଅନାହାସେ ବିଶ୍ଵସ୍ତଭାବେ ଦୋଡ଼ାଟିଯା ଥାକା ଯାଯ । କହିଲାମ—

“କି ହୟ ନା ବୌଦ୍ଧ ?”

“ନାଇବାର ସମୟ ଗଲ୍ଲେ ଗଲ୍ଲେ ଓବ ସଙ୍ଗେ କଥା ହଲୋ, ଛପୁରେ ଗଲ୍ଲ କରବାର ତୋମାର କାଉକେ ଚାଇ । ଓ ସ୍ବିକାର ହଲୋ ;— କିନ୍ତୁ ଆମି ତଥୁନି ବଲେଛି—”

“ତୁମି ଏକଦମ କଥାଟାର ଭିତରେ ଯା ଓନି । ଆମି ତୋମାର ସଙ୍ଗେ କି ଏମନ କରେ ମିଳେ ମିଶେ, ହାସି ଖେଲା କରେ, କଥାବାର୍ତ୍ତାଯ ରଟିତେ ପାରତୁମ, ଯଦି ତୋମାର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ମା’କେ ନା ପେତୁମ । ଜାନି, ଆମାର ଓ ଶୁକୋର ମଧ୍ୟେ କି ସହଜ ; କିନ୍ତୁ—”

“କିନ୍ତୁ ଆର କିଛୁ ନୟ—ନାଟକେର ମତ ବକ୍ତ୍ତା ଏକେ ବଲେ । ସାକ୍ଷୀ, ଆମାର ପ୍ରସ୍ତାବେ ତୋମାର ଆପଣି ହଚ୍ଛେ ତୋ ?

ଦେଖିଲାମ ଗୋପାର ମୁଖଭାବ—‘ଯେନ କି ପାଇଁ ନା’ର ମତ ବିମର୍ଶ । ଆମି ଯେ କି ଉତ୍ତର ଦିବ, ଝଟପଟ ତାହାର ମୀମାଂସା କରିବାର ଇହାଓ ଏକ ବିପ୍ଳବ ହଇଯା ପଡ଼ିଲ । ମୁଲତୁବୀ ଖରଚ ଦିଯା ମାମଲାର ସମୟ ଲଇବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କହିଲାମ—

“ବୋବାଇ ହୟେ ଥାକାଇ କି ଡିବେ ଓ ପାନେର ସାର୍ଥକତା ? ଏଦିକେ ଦାଓ, ଏକଟୁ ସଂକାରଓ ହୋକୁ ।”

“ବୁଦ୍ଧି ଜିନିଷଟେଓ ତେମନି, ମାଥାଯ ଥାକଲେଇ ହୟ ନା । ଯା ହୋକ ବୁଝେଛ ? ଗୋପା,—ଦାଡ଼ା, ଆମି ନିଯେ ନିହି—ଯା ; ଶୁଣି ଦିଯେ ଆଯ ।”

ବୌଦ୍ଧ ଗୋଟା ଛଇ ପାନ ଲଇଯା ଗୋପାର ମାରଫଣ ବିଡ଼ିଦାନି ସମେତ ଆମାର ନିକଟ ପ୍ରେରଣ କରିଲେନ । ଆମି ତାହା ଖୁଲିଯା କହିଲାମ—

“ଇଂରାଜୀ ଶାସ୍ତ୍ରେ ବଲେ, ‘ଦି ଗେଷ୍ଟ ସୁଡ୍‌ଫାଟ୍’ ବି ଏନ୍ଟାରଟେଞ୍ଚ’ ମାନେ, ଏ ଆମାଦେର ବାଡ଼ୀ, ଆପନି ଅତିଥି, ଏ ପାନ ଆପନି ଆଗେ ନା ଖେଲେ ଆମରା କେଉ ଥାବ ନା ।”

ସଂକୋଚିତୀନା ଏଇ ବାଲିକା, ଦ୍ଵିତୀୟ ବାକ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କରିବାର ପୂର୍ବେଇ ପାନ ଲଇଯା ମୁଖେ ପୁରିଯା ଈଷଣ ହାତ୍ସେ ଆମାର ଦିକେ ଚାହିଯା ଯେନ ଏକଟା ଜୟେର ଗର୍ବ ପ୍ରଚାର କରିଲ । ଶୁପାରୀର ଝାବେ ଘାମା ରାଙ୍ଗା ଛଇ ଗାଲେର ପାଶେ ଠୋଟ ଛଇଥାନି ସଥର

ତାହାର ରକ୍ତଲାଲ ହଇୟା ଉଠିଲ, ବିମର୍ଷତା ଡାଙ୍ଗୀ ସେଇ ହାସିମାଖା
ମୁଖଥାନି ବୁଝି ସିରାଜେର କବିର ଦରଦନ୍ତର କରା ତିଳଟିର ଲାଖକୁଣ
ମୂଲ୍ୟରେ ଛାଡ଼ିଯା ଦିତେ ଇଚ୍ଛା ହଇଲ ନା । ଅଧରେର ସେ ସିରାପ
ବିନ୍ଦୁର ଜନ୍ମ ବାଗ୍‌ଦାଦେର ଖଲିଫା ସ୍ଵର୍ଗେର ହରିକେ ଛାଡ଼ିଯା
ପୃଥିବୀତେ ଲାଫାଇୟା ପଡ଼ିତେ ଚାହିତେଛେ,—ଗଣେର ସେ ରକ୍ତିମ
ଆଭାର ବ୍ୟାତିଚାର ଆଶକ୍ତାଯ ଇଉରୋପୀୟ କ୍ରୋଡ଼ପତି ଏଶ୍ୟ
ସମ୍ପତ୍ତି ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ପ୍ରିୟାସହ ଗହନ ଅ଱ଣ୍ୟ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ନିଭୃତ
ପାର୍ବତ୍ୟ ଗୁହାଶ୍ରୟେ ଓ ଚିନ୍ତାବୁଲ ହଇତେନ,—ହ୍ୟା, ବିଜ୍ଞାନେର
ପାତାଯ ଅନୁଗ ଉଷାର ସେ ଖେଳା ଲେଖା ନାହିଁ ; ଗୋପାତେଇ ତା
ଫୁଟିଯାଛେ ଭାଲୋ । ନା, ଏ ଓଜନେ ବାଲିକାର ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାଯ
ବିଚାର କରା ହଇଲ, ଦାମ ପୋଷାଇଲ ନା ।

ଘର୍ମାକ୍ତ କଲେବରେ ଆମି ବୌଦିକେ କହିଲାମ—

“ବୌଦି, ଏକେ ନିୟେ ଭିତରେ ଯାନ, ପଡ଼ୁନ ଗେ,—ଆମି
ଏମନିଇ କାଟାବ ।”

ବୌଦି କଯେକ ଲହମା ଆମାର ଦିକେ ଚାହିୟା ଥାକିଯା ଝଟି
କରିଯା ବଲିଯା ଫେଲିଲେନ—

“ତୁମି ମୁଖର୍ତ୍ତ କରେ ପାଶ କରେଛୋ ଠାକୁର'ପୋ ।”

ଆମି । ଆଜ ପ୍ରଥମ ବୁଝଲୁମ । ଆରଓ ବୁଝଲୁମ; ଆଣ୍ଣେ
ଯଥନ ଜ୍ଵଳେ ଲୋହାକେଓ ପୁଡ଼ିଯେ ଲାଲ କରେ—

ବୌଦି । “ତଥନ ଅନ୍ତତଃ ନତ ହଣ୍ଡ୍ୟାଓ ଉଚିତ ସେ
ଲୋହାର ।”

ଆମি । ମା ଆମାର, ଲକ୍ଷ୍ମୀଟି ଆମାର, ଆମି ଆଜି
ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ବୌଦ୍ଧ ।

ବୌଦ୍ଧ । ଆଯ ଗୋପା, ଖାବାର ତୈରୀ କରତେ ହବେ, ଏକଟୁ
ପଡ଼େ ନିଇଗେ ।

ଗୋପା କିଛୁ ବୋବେ ନା । ହାସେ । ପରିଷକାର—ସେ ସ୍ଵଚ୍ଛ
ତରଳ ହାସିଥାନି । ବୌଦ୍ଧ ଭିତରେ ଚଲିଯା ଗେଲେନ ।

ଡାକିଲାମ—“ବୌଦ୍ଧ !”

“କେ, ଫେଲୁବାବୁ ଯେ— !”

“ଦୀଢ଼ାନ ନା । ଆମି, ମାନେ—ଗୋପାକେ ଏହି କି ବଲେ
ଭାଲୋ—ଓର ସଙ୍ଗେ, ଓର ସଙ୍ଗେ—ଏହି ଇଯେ ହେଯେଛେ—ଏଁ, ଛୁଟୋ
ଏକଟା କଥା ଗୋପାର ସଙ୍ଗେ ବଲି । ଆଚ୍ଛା ଗୋପାବାବୁ, ତୁମୁର
ବେଳା ଆମାର ସଙ୍ଗେ ଆପଣି ଗଲ୍ଲ କରେ କାଟିଯେ ଦିତେ ପାରବେନ ?”

“ବଲିନି ବୌଦ୍ଧ ? ଉନି କତ ବଡ ଇଂରାଜୀ ବହି ପଡେ
ଫେଲେଛେନ, ଆର ଆମି କିଛୁଇ ଜାନିନେ ;—ଆମାର ସଙ୍ଗେ ଗଲ୍ଲ
କରା ଓ଱ା ଖୁବ ସହଜ । ପଡ଼ିଲେନ ଏକଜନ ତେମନି ଇଂରାଜୀ
ଜାନାର ହାତେ, ହେରେ ଠକେ ଭୟେ ଟୁ ହେଯେ ଫିରେ ଆସିଲେ ।
ଆଚ୍ଛା ଆମାତେ ଫେଲୁବାବୁତେ ମିଳେ ଏକଟା ବନ୍ଧୁ ପାତି ନା
ବୌଦ୍ଧ ?”

ବାଲିକା । ଏ ଏକଥାନା ବାଙ୍ଗଲା ସରେର ଚାଲାଟିର ନୀଚେ
ହା�ୟ ବୌଦ୍ଧିର ସାମନେ ସରଲଭାବେ ପରମ ନିର୍ଭରେର ମତେ ଯେ
ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଲ, ସମାଜେର ଦେବବିଧି ଆଇନେ ତାହାର କି କଠୋର

ଜରିମାନା, ହରବନ୍ଧୀୟ ନିର୍ବାସନ—ଏଥନ ତାହାକେ ଶୁଣାଇ,
ଏଥନଇ ସେ ଶିହରିଯା ଉଠିବେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଶୁଭତାଯ ସେ ରୌଜୁ
ଆଛେ, ହୁଇଟି ଦିନ ତାହାତେ ଜ୍ଞାନ କରିଲେ ବିନା ଅପରାଧେ
ସମାଜ କୁଳ ହୟ ଯଦି—ନାଚାର । ତବୁ ଏକଟା ନିର୍ମଳ କ୍ରୀଡ଼ା
ହିତେ ବଞ୍ଚିତ କରିଯା ନିଜେକେ ଅବଙ୍ଗା କରି କେନ ? ଆମାର
ପ୍ରତି ଆମାର ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସେର ଏ ଲୁକୋଚୁରି ହିତେ ଏଥିନି
ଆମି ତ୍ରାଣ ଲାଭ କରି । କହିଲାମ—

“ଆପନାର ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ କି ବୌଦ୍ଧ ? ଏଇ ଏହି ପ୍ର-ପ୍ର ମାନେ
ପ୍ରସ୍ତାବେ କି କିଛୁ ହୀନତା—”

“ଓ ଆମି ଭାଇ ହଁଯା-ତେଣ ନେଇ—ନା-ତେଣ ନେଇ । ବୋବୋ,
ଶେଷେ ହୃଦୟରେ ଆମାକେଇ ।”

“ନା, ଆମି ବନ୍ଧୁ ପାତାବ, ଗୋପାବାବୁ !”

“ଏହି ମାପ, କରବେନ, ମେଯେକେ ବାବୁ ବଡ଼ ଖାରାପ ଶୋନାଯ,
ଏବଂ ଶୁକୁଦାଦାଓ ଆମାଯ ‘ଆପନି’ ବଲେନ ନା ।”

“କିନ୍ତୁ ଶିକାରଟା ମେଯେ ମାନୁଷେର ଥୁବ ମାନିଯେଛେ ବଟେ ।
ବୌଦ୍ଧ ! ଟୁଁ ଶକ୍ତି ତୋମାର ଶୁଣଛି ନା, ଏହି ନୋଟିଥାନା ନାଓ ।
ଖାବାର ନିଯେ ଏମ । ବନ୍ଧୁତେ ଆମାତେ ତୋମାତେ ଖେତେ ଖେତେ
ନାମକରଣ ହେଯେ ଯାବେ ।”

* * * * *

ଏକ ଥାଳା ଖାବାର ଘରିଯା ତିନ ପଞ୍ଚଟନ ବସିଯା ପଡ଼ିଯାଛି ।
ବୌଦ୍ଧର ମୁଖେ ହସି ଆର ଧରେ ନା । କିନ୍ତୁ ଚାପିଯା

ଯହିତେହିଲେନ । ସହସା ହୋ ହୋ କରିଯା ହାସିଯା ଶୁକୁ ଏମଙ୍କ
ସମୟ ଇହାର ଭିତର ଆସିଯା ପଡ଼ିଯା ଆମାର ଓ ବୌଦ୍ଧିର ପିଠେ
ଆଗାନ୍ତିକ ହୁଇ ଚପେଟାଘାତ ପୂର୍ବକ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିଲ ।
କତକଣ୍ଠି ଖାବାର ଲଈଯା ବୌଦ୍ଧ ଗୋପାର ହାତେ ଦିଯା
କହିଲେନ—

“ବନ୍ଧୁକେ ଏହି ଦିତେ ହୟ ।”

“କି ବଲେ ଦେବୋ—ଶୁକୁଦା ?”

“ତୋମାଦେର ବନ୍ଧୁ ପାତାନୋ ହଞ୍ଚେ ନାକି ? —ଓ ! —ଆମି
ବଲି କି ! ଆଜ୍ଞା ବେଶ ତୋ । ଏର ଇତିହାସ ଶୁଣତେ ହୟ ସେ !
ଶୁଣବୋଥିନ୍ । ଏଥନ ଶୁଭ କାଜଟା ତୋ ଚୁକେ ଯାକ । କି ବ'ଲେ,
ଦେବେ ? ଏହି—ଏହି ବଲୋ, ଓହି ଗେଲ ଯା—କିଛୁ ମନେ ଆସେ ନା
ସେ,—ଯାକ ଚୋଖ ବୁଜେ ଚଟପଟ ବଲେ ଫେଲି ;—‘ମହାପ୍ରସାଦ’ ।
—ଯାଃ ! ବଲୋ,—ମହାପ୍ରସାଦ ! ତୁମି ଆମାର ଭାଲବାସ କିନା
ବଲେ ଦୟା କରେ ଖାବାର ନାଓ । ହାଃ ହାଃ ହାଃ ! ଆର—
ତୋମାକେଓ ବଲତେ ହବେ ଫେଲୁ ସେ—ଭାଲବାସି ! କିଗୋ
ଶୂନ୍ୟମଣି ସେ ଆମାର ଦିକେ ଭାରୀ ଭଯେ ଭଯେ ନଜର ଦିଛୁ,
ହଠାଂ ଆମିହି ବା ବଲେ ଫେଲି ! କହି ? ତାଡ଼ାତାଡ଼ି—
ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ; ଶୁଦ୍ଧ—ଦାରୁଣ ଦୈତ୍ୟ !”

ଗୋପା ବେଶ ନିର୍ବିଲ୍ଲେ କହିଲ—

“ମହାପ୍ରସାଦ ତୁମି ଆମାଯ ଇତ୍ୟାଦି”

ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସେ ଏ ! ଭାଲବାସି !! କୌ ଭୟାନକ ! ଭାଲବାସି !!

ଆର ଇହାଇ ବଲିତେ ହିବେ ! ଭାବିଲାମ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟେ
ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱବ୍ହାରେ ଯଦି ନିଜେର ଉପର ସନ୍ଦେହ କରିଯା
ଆସୁଥାରା ଭାବିଯା ବିଚାର କରିଯା ଚଲି—ସେ ସେ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାର
କଥା ହିଯା ଓଠେ ଏବଂ ତାହା ହିଲେ ବାଁଚିବଇ ବା କି କରିଯା !
ଛିଃ ॥ ଜୋର କରିଯା ବଲିଯା ଫେଲିଲାମ—

“ଭାଲବାସି ।”

“ଆବାର ତୋମାକେଓ ବଲତେ ହବେ ଫେଲୁ,—ଠିକ ଅମନି
କରେ ।” ଗୋପା ବେଶ ଜଳେର ମତ ଉତ୍ତର ଦିଲ— ଏମନ କି ଆମାର
ବାକ୍ୟ ଶେଷ ହିତେ ନା ହିତେଇ...

ଆଜ ଆର ଆମାଦେର ଆନନ୍ଦେର ସୀମା ରହିଲ ନା.....

ଗୋପା ସନ୍ଧ୍ୟାର ପୂର୍ବେ ବାଡ଼ୀ ଗେଲ । ଶୁକ୍ର ତାକେ କୋଲେର
କାହେ ଲାଇଯା ମାଥାଟା ବାଁକାଇଯା କହିଯା ଦିଲ—

“ଧନ୍ତି ମେଯେ ତୁହି’ ବାପ ମା’ର ମୁଖ ଉଜ୍ଜଳ କରବି ।”

আট

সকালে শুক্র যথন বাহিরে যাইবে, আমি ঘুমাইয়া।
সে তার ষ্টেথক্সোপ আমার বক্সে লাগাইয়া, ঝুঁকিয়া পড়িয়া
বাম হঙ্গে আমার হাতের নাড়ী টিপিতেছিল। আমি জাগিয়া
উঠিয়া তারী রাগিয়া কহিলাম—

“ডাহা ছেলেমানুষী এ শুক্র ! আজ একলা দরজা এঁটে
আমি শোব। এত অতাচার ! ঘুম হয় ?

“না, স্মৃতিমণি—নাড়ীর গতি ভাল। কুকুরগী ভালই আছে
তোমার।”

শুক্র মাথা নীচু করিয়া হাসিতে হাসিতে চলিয়া গেল।
চা ও খাবার হাতে বৌদি আসিয়া কহিলেন—

“মুখ হাত ধোওনি বুঝি কি ম্লেচ্ছ গো ?”

চা খাইয়া আমিও বাহির হইয়া গেলাম। একটু না
বেড়াইলে চলিবে কেন ?—এ যে একেবারে ব্যায়াম করিতে
পাইতেছি না।

আজ ন'টাও বুঝি বাজিল না। না-না, খামকা বেড়াইয়া
বেড়াইলে চলিবে না। সকাল সকাল ফিরিয়া গিয়া খাইয়া
একটু গল্প করিবার পরই অনুশীলনে মনোযোগ দিতে হইবে।

ବାସାୟ ଉପହିତ ହଇଯା ଦେଖି ଶୁକୁ ସ୍ନାନ କରିତେ ଯାଇବେ ।
ଗାମଛା କାଥେ, ବ୍ରଙ୍ଗ ଚାଦିତେ ତୈଲ ରଗଡ଼ାଇୟା ତାର ସଜ
ନିଲାମ ।

ଶୁକୁର ସ୍ନାନ ;—ଶରୀର ପାଲନେର ନିୟମ ଭୁଲିଯା ସେ ପ୍ରାୟ
ତିନ କୋର୍ଯ୍ୟାଟ୍ଟାର ଭିଜିଯା ସଂତାର କାଟିଯା ଉଠିଲ । ଆମି
ମେ ସମୟଟା କୋନମତେ ମୁଖେ ଗାୟେ ପାଯେ ସାବାନ ମାଖିଯା ଘାପନ
କରିତେ ଲାଗିଲାମ । କହିଲାମ—

“ଶୁକୁ, ଶିଶୁର ଅଶାନ୍ତ ଉଚ୍ଛ୍ଵାସ ମାତ୍ର ଏ ; ସ୍ନାନ ନୟ ; ଆହିନ
ଭେଙ୍ଗେ ଭେଙ୍ଗେଇ ଚିରଟା କାଳ କାଟାଇ ଦେଖି, ଡାକ୍ତାରି କରୋ
କି କରେ ?”

“କିଧି ନା ରେଖେ ଖେଯେଇ ପଲିସିର ଏ ଅରିଜିଣ୍ଟାଲିଟି
ଆମି ନିଜେ ବାର କରେଛି ।

ବାସାୟ ଫିରେଇ ଶୁକୁ ଏକଥାନା ଆସନ ବଗଲେ ପୂଜାରୀ
ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀର ମତୋ ଦ୍ରତ ଗତିତେ ଚଲିତେ ଲାଗିଲ ଦେଖିଯା ବିଶ୍ୱଯେ
ଜିଞ୍ଜାସା କରିଲାମ—

“ପୂଜୋ ଟୁଜୋ କରତେ ହୟ ନାକି ଶୁକୁ ?”

“କି ବଲୋ—ହିଁହର ଛେଲେ, ଓଟା ବାଦ ଦିଲେ ଚଲେ କି ?”

ରାନ୍ଧାର ପ୍ରାୟ କାହାକାହି ଗିଯା ଆସନ ପାତିଯା ବସିତେ
ଦେଖିଯା ବୌଦ୍ଧ କହିଲ—

“କେ ? ତୋମାଦେର ଡାକ୍ତାର ? ପୂଜା ଆହିକ ? ହୁଃ, ତୋମରା
ଉତେ ଉତେଇ ସମ ସମ କେହ ନହ ନୂନ ।”

ରାଜ୍ଞିପଦ୍ମ

ଶୁକୁ । ମିଥ୍ୟା ବୋଲ ନା । ଆମି ବୈଦିକ ଯୁଗଟୀ ମାନି ।
ତାଇ ଆଦିମ ଧ୍ୱନିର ମତୋ ଶୂର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଵର୍ଗକୁ ନା କରେ କିଛୁ କରିଲେ ।
ଦେଖି, ଭାତ ନିଯେ ଏସ ; ଏତକ୍ଷଣ ଆମାର ଆହାର ଶେଷ ହୟେ
ଯେତ ।

ବୌଦ୍ଧ । ଆଜ ଏକସଙ୍ଗେ ସବ । ଓ ହବେ ନା ।

ଶୁକୁ । ସେ ହଚ୍ଛେ ନା । ସଭ୍ୟ ପକ୍ଷୀର ମତୋ ଠୋଟେ ତୁଲେ
ଏକଟି ଏକଟି କରେ ସାଡ଼େ ତିନ ସଂଟା ଭୋର ଭୋଜନ--ଡ୍ୟାମ୍,
ତୁମି ଦାଓ—

ଦେଖିଲାମ ଛ ଆଶ୍ଚର୍ମ ଉପରେ ନା ଉଠିଲେ ଇହାର ଛରନ୍ତପନା
ପ୍ରଶମିତ ହଇବାର ନହେ । ଏକଟୁ ଗରମ ହଇବାର ଅଭିନୟେ ଉଚ୍ଚ-
କଢ଼େ କହିଲାମ—

“ଏକସଙ୍ଗେ ଖେତେ ହୟ, ଗାଓ,—ନୟ ବେଡ଼ିଯେ ପଡ଼ ଛୁପିଡ଼ !”

“ଠିକ ତୋମାର ତର୍ଜନ ଫଳେ ଗେଲ—ଏ ଶୋନୋ ବାହିରେ ଗାଡ଼ୀ
ଥେମେଛେ—”

ବାହିର ହଇତେ କେ ଡାକିଲ—

“ଡାକ୍ତାର ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ !—”

ହଁଯା, ଏହିବାର ଶୁକୁକେ ଦେଖ । ଗନ୍ଧୀର, ଶୁନ୍ଦର !—ମଲିଦାର
ଚାଦରଥାନାୟ ଗା ଢାକା ଦିଯା ପ୍ରକୃତ ଡାକ୍ତାରେର ମତୋ ବାହିରେ
ଜାନାଲାୟ ଦାଢ଼ାଇଯା ଭାରୀ ଆଓଯାଜେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ—

“କେ ? ଆପନି !—ଥବର କି ?

ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବେ ସେ କହିଲ—

“ଅମୃତରାମ ତାର ସରେ ବେହେସ ପଡ଼େ ରଯେଛେ ।”

“ଅମୃତରାମ ! ବଟେ !—”

ବଲିତେ ବଲିତେ ଶୁକୁ ଜୁତୋ ପରିତେ ଲାଗିଲ ।

ବୌଦ୍ଧ କହିଲେନ—

“ଓ ସବ ହଚ୍ଛେ ନା, ଖେରେ ସେତେ ହବେ ।”

“ତୁମি ପାପଳ !—”

ବଲିଯା ଦୌଡ଼ାଇଯା ଗିଯା ଥାଗଡ଼ାଇ ବାଟିର ଏକ ବାଟି ଛୁଧ ଏକ ଚମୁକେ ଶେଷ କରିଯା କହିଲ—

“ତୋମରା ଥାଓଯା ଦାଓଯା ଶେଷ କରେ ଫେଲ । ଆମାର ଫେରବାର ଠିକ ନେଇ ।”

ବାଧା ଦେଓଯା ଅନୁଚିତ ।

“ନା, ବୌଦ୍ଧ, ଓ ଆସୁକ—ପରେ ଥାବେ ।”—

ଅତକିତେ ଛୁପୁ କରିଯା ଇଞ୍ଜିତେର ପେଂପେ ପତନ ।

ଶୁକୁ । ଏହି ସେ ଗୋପା ତୋମାର ମହାପ୍ରସାଦ ଓ ବୌଦ୍ଧିକେ ଥାଇୟେ ଦାଓ । ଆମି ଆସି ।.....

ଗାଡ଼ୀ ଛାଡ଼ିଯା ଚଲିଯା ଗେଲ ।

ବୌଦ୍ଧ । ଡାକ୍ତାରିର ଅସ୍ତ୍ରବିଧେ ଦେଖେଛ ?

ଆମି । କର୍ତ୍ତବ୍ୟେର ସାମନେ ତୋମରା ମେହେର ବାଧା ନିଯେ ସଥନ ଉଠେ ଏସେ ଦ୍ଵାଙ୍ଗ, ଆମାଦେର ତଥନ ବଜ୍ଜ ଭଯ କରେ ।

ବୌଦ୍ଧ ! ଏ କି ସାଧ କରେ ବୁକ ଥିକେ ସେଇ ହୟ ଠାକୁରପୋ ?

ଆମରା ମା ସେ !

କଳ୍ପନା

ଇଚ୍ଛା ହିଲ ଜୀବନେର ସମଗ୍ର ପୁରୁଷ ଘୁଚାଇଯା ଏହି ମା'ଦେର ପାର ଧୂଲିତେ ମିଶାଇଯା ଯାଇ ଏବଂ ସାହସ କରିଯା ପ୍ରଚାର କରି ଯେ ବୈକୁଣ୍ଠ ଆର ଆଲାଦା କୋଥାଓ ନାହିଁ ।

ପେଂପେ ହଞ୍ଚେ ଗୋପାର ପ୍ରବେଶ । ଅଲମତି ବିଞ୍ଚାରେଣ ଯେ, ଗୋପାର ହାସିଇ ଗୋପାର ପରିଚଯ । ତାହାତେ ମାଦକତା ନାହିଁ— ସଞ୍ଜୀବନୀ ଶାନ୍ତି ଆଛେ ।

ଆହାରାନ୍ତେ—

ବୌଦ୍ଧ । ଆଯ ଗୋପା, ଖାବାର ତୈରୀ କରେ ରାଖିଗେ ଓର ଜନ୍ମ ।

ପାନ ମୁଖେ ଦିତେ ଗିଯା ବୌଦ୍ଧଙ୍କୁ—“ଚୁକ୍କିଭଙ୍ଗ ଏକଟା ଅପରାଧ । ତାର ଜନ୍ମ ମନ୍ତ୍ର ନାଲିଶ ହତେ ପାରେ ।”

ବୌଦ୍ଧ ହାସିଲେନ । ହାସିବାର କ୍ଷମତା ଆଛେ ବଲିଯାଇ ଇନି ହାସେନ ନା । ସ୍ଵଭାବେର ମଧ୍ୟେ ଲାବଣ୍ୟେର ମଧ୍ୟେ ଇହାର ଅନାବିଲ ହାସିର ଏକଟାନା ଏକଟି ମନ୍ଦ ହିଲ୍ଲୋଲ ସର୍ବଦାଇ ଖେଳା କରିତେଛେ ବିଚିତ୍ର ବିଚିତ୍ର ଭାବେର ନବ ନବ ସ୍ପର୍ଶ ସଙ୍ଗରେ ତାରଟ ଏକ ବେଗବାନ ଆନ୍ଦୋଳନ ତୁଳିଯା ଦେଯ । ହାସି ଏର ଅଙ୍ଗ ସୌଷ୍ଠବେର ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି, ହାସିତେଇ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନି । କରୁଣାର ମତୋ ଉଚ୍ଛାରଣ ଶୁଣିଲାମ ତାର ମୁଖ ହଇତେ ଯେ,

“ତୋକେ ଡାକଛେ ଗୋପା ତୋର ମହାପ୍ରସାଦ ।”

ଗୋପା ! ପ୍ରଥମ ଦିନ ଆମାଦେର ଆଗେ କଥା ବଲିତେ ହବେ ବୁଝି ? ବେଶ ତୁମି, ବୌଦ୍ଧ !

ବୌଦ୍ଧ । ଏହି ରେ ସତିଯିଇ ତୋ ! ଭୁଲେ ଗେଛି ତାଇ । ଆଜ,
ଶୁନଛ ତାଇ ଠାକୁରପୋ ! ତୋମାର ଗୋପାର ‘ଅଥ’ ଶ୍ରୀରାଧିକାର
ମାନ ଭଞ୍ଜନ ।—ଇତି ; ତୋମାର ଖାଟୁନୀ ଆହେ ।

ମରେଛେ ରେ ! ଏହି କରିତେ ହଇବେ ରୋଜ ସାଡା ହପୁର ତୋର !
ହାଁ ଠକିଯାଇଛି । ଆସିତେଛେ— ଏ ଶୈଶବୁଟୁକୁ ବୁଝି ଆବାର
ଆମାର ଘନାଇୟା ଆସିତେଛେ । ହଇଲ—ଭାଲଇ । କିନ୍ତୁ—
ମାନଭଞ୍ଜନ ! ମେ ଫେର କି କରିଯା ? ଉତ୍ତର ଦିଲାମ ।—

“ଓ ସବ ଆମି ବୁଝିନି ତାଇ, ଆମାଯ ଦିଯେ ହବେ ନା ।”

“ମେ ତୁମି ବୋବ । ଏକଟୁଥାନି ଡେକେ କାହେ ନିତେଷ
ପାରତେ । ତୋମାର କପାଳ ଖାରାପ । ମେଯେ ଗିଯେ ତୋମାର
ପା ଧରବେ, ନା ?

ହଁ । ହାଜାର ହଟକ ମେଯେ ମାନୁଷ ଏ ! ନା, ଆମି ଆର
ଆମାକେ ‘ଯାଚ୍ଛେ ତାଇ’ଏର ଦିକେ ଯାଇତେ ଦିବ ନା । ଯାକୁ ତୁର
ଚେଯେ ଅଙ୍ଗ କଷାୟ ବରଂ ଭାଲ ।

ତେବେଳାଙ୍କ ଖାତା ପେନ୍‌ଲ ବାହିର କରିଯା ଏକଟି ପ୍ରାମାଣିକ
ଅଙ୍କ ଲଇୟା ବସିଲାମ । କବିବାର ଧାରାକେ ଆମି ଗ୍ରାହ କରିତାମ
ନା କିନ୍ତୁ ଠକିଯା ଶିଖିଯାଇଛି ଯେ, ଧାରା ନହିଲେ ଚଲିବେଇ ନା ।
ତିନଟି ଶ୍ଵରେ ଅଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତର ବାହିର ହଇଯାଇସି ବୁଝିଯା । ଈଷନ୍
ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରା ଗେଲ । ପୁନରାୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଲାମ ଏହି
ଉତ୍ତରଟାଇ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଆରୋ ହଇଟି ଶାଖାଯ ହଇଟି ପ୍ରସ୍ତୁ
ଉଥାପିତ କରିଯାଇସି । ଭାବିତେଛି ଇହାର ସମାଧାନେର ଗତି

କୋନଦିକେ— ଅକ୍ଷ୍ୟାଂ ବନ୍ ବନ୍ ଶକେ ଚାହିୟା ଦେଖି, ସୁକୁ
ମେରୋ ଏକ ଥଲିଆ ହଇତେ କତକଣ୍ଠି ଟାକା ଢାଲିଆ ଦିଆ
ନିଜେର କାର୍ଯ୍ୟକାଣେ ନିଜେ ଅବାକ ହଇୟା ତେପ୍ରତି ଚାହିୟା
କହିତେହେ (ଚମକାର ବିଲାତି ଅଭିନୟ !)

“କରେକ ସଂଗ୍ରାମରେ ଆଡ଼ାଇ ସୋଉ ! ହାଲ୍ଲୋ !”

ଶୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଠାକୁରାଣୀ ଓ ଗୋପାଲିକା ଆସିଆ ଦାଁଡାଇତେହେ ସେ
ଟାକାଣ୍ଠି କୁଡ଼ାଇୟା ଥଲିଆ ଶୁଦ୍ଧ ଶ୍ରୀର ପାର ନିକଟେ ରାଖିଆ
କହିଲ—“ଅର୍ଧ ପଦେ ଧର ମହାମାୟା !”

ଆମି । ଏ କ୍ଷେପେଛେ ବୌଦ୍ଧ !

ଶୁକୁ । ଆମାଯ କ୍ଷେପତେ ନା ଦିଲେ, ମରେ ଯାବୋ ।

ବୌଦ୍ଧ । ଡାକ୍ତାର ନାକି ବଲେଛେ ଓ ସତଇ କ୍ଷେପବେ—
ଓର ଶରୀରେରେ ତତଇ ଉନ୍ନତି । ତା ଯାକ୍, ଘଟାର ହୟେଛିଲ
କି ?

ଶୁକୁ । ବେଟା ‘ଯୋଗିନୀ ଚନ୍ଦ୍ରିକା’ ଦେଖେ ବେଦମ ସିଦ୍ଧି ମେରେ
ଯୋଗ ସାଧନା କରତେ ଗିଯେଛିଲ । ଆର ଏକଟୁ ହଲେଇ ସମାଧିଷ୍ଟ
ହତୋ । କର୍ଣ୍ଣେ ରାଣ୍ୟେଲ-ଏର ପ୍ରକ୍ରିୟାଯ ବେଁଚେ ଗେଲ । ଏହି
କରେଇ ଏବା ମରେ କିନା !—ଯାକ୍ ମହାପ୍ରସାଦଗଣ ! ଆପନାରା
ଚୁପ ଚାପ ଯେ ? ଛଟୋ ‘ତୁଣ୍ଡୁ କଥା’ ଶୁଣିଯେ ଠାଣ୍ଡା କରେ ଦିନ !
ଦେରୀ କି ?

ବୌଦ୍ଧ ଆମାର ବିରକ୍ତେ ନାଲିଶ ଦାୟେର କରିଲେନ ।
ଆଜିର ବିବରଣ ଓ ଉକିଲେର ଶୁନାନୀ ଶ୍ରବଣେ ଶୁକୁ ବଲିଲ—

“ନା ଫେଲୁ, ଓ ତୋମାର ପଣ୍ଡିତୀ ଚାଲ ଏଥାନେ ଥାଟିଛେ ନା । ଗାନ୍ଧୀର୍ଯ୍ୟ ଫାନ୍ଧୀର୍ଯ୍ୟ ସବଖାନେଇ ଥାଟିଓ ନା ; ବିପଦ ହବେ । ପ୍ରେମେର ରାଜ୍ୟର ଆଇନାଦି ବଜ୍ଡଇ ସାଂଘାତିକ କିଳା ! ଏଥିନୁ ହୃଦୟର ଏମନ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହତେ ପାରେ ଯେ—”

“ଓ ଶୁକୁ ଦୋହାଇ ତୋମାର, ଆର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉତ୍ସାବନ କରତେ ହବେ ନା ; ତୁମି ଥାମୋ ।”

ଜାନିତାମ—ଓ ଏମନ ସବ ଉତ୍କଟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରେ ଯା, ଅନ୍ଧାର ମାଥାଯ ଖେଲିତେଓ ବିଲମ୍ବ ହୁଏ । ଆର ପ୍ରଣୟନେଇ କେବଳ କ୍ଷାନ୍ତ ନହେ, ଉକ୍ତକଟ କୌଶଳେ ସେ ତାର ବ୍ୟବସ୍ଥାକେ ଚାଲାଯାଉଛନ୍ତି ;—
ବାଲ୍ୟାବଧି ଏ ଆମି ଶୁପରିଙ୍ଗାତ । ଅତଏବ ସକାତରେ ଗୋପାକେ
ବଲିଲାମ—“ମହାପ୍ରସାଦ, ଘାଟ ମାନଛି ଭାଇ, ସତ ଶାନ୍ତି ଇଚ୍ଛା
ଆମାଯ ଦାଉ ।”

ଶୁକୁ । ବ୍ୟବହାରଜୀବିର ଓକାଲତୀ ମତ ହଚ୍ଛେ ଏହି ଯେ,
ଏୟାପଲଜିର ଭେତର ‘ପାଯେ ଧରା’ କଥାଟି ଅନୁଲୋଦ ରାଖି ବିଧି
ବିରୁଦ୍ଧ ।

ସରୋବେ ସଥିନ ଉତ୍ତର ଦିଲାମ ଯେ—

“ସବ ସମୟେଇ ପାଗଲାମି କରତେ ହବେ ନା ତୋମାର—ସବ
କାଜେରଇ ଏକଟା ସମୟ ଆଛେ ।”—

ସହାସ୍ୟ ଶୁକୁ ।

“କିନ୍ତୁ ଡାକ୍ତାର ନିୟମାନୁବର୍ତ୍ତିତାର ଏଲାକାଯ ବାସ କରେ ନା—
ଏଟା ମାନୋ ?”

আমি । তুমি বলো আমায় অঙ্ক কষতে দেবে কি না ।
সারাদিন খেলা করলে আমার কুলিয়ে উঠবে না ।

সে হো হো করিয়া পরিষ্কার হাসিয়া উঠিল । কহিল—
“দ্বিতীয় ভাগের এই ইচ্ছে—নবীনের গঞ্জের, ইতি মাধব-
নবীন-সংবাদ । দাঁড়াও মুখ হাত ধুয়ে আসি ।”—চলিয়া
গেল ।

আমি চোখ মুখ বঁজিয়াই একরকম অঙ্কে মন দিলাম ।
বৌদি অবকাশ পাইয়া বলিয়া লইলেন—

“তৃতীয় ভারতে এ নতুন দেখলুম্ যা হোক্ ।”

গোপা এতাবৎকাল খেলা মনে করিয়াই বুঝি স্থির ছিল ।
একটা হপুর মাটি হইয়া ষাইতেছে অথচ আুমাদেৱ ভিতৱ্বকার
বৈষম্য-তাসের ঠুন্কো ঘৰখানা ভাঙিয়া ষাইতেছে না—তবে
ব্যাপার শক্ত বা ! ভাবিয়া সে মোকদ্দমা স্বহস্তে গ্ৰহণ
কৱিল । কিন্তু লোকচৱিত্বানভিজ্ঞা বালিকা অঙ্কুৱিত
মৰ্মথানিৰ অসিঞ্চনেৱ অভিমানে নোঙৰ তুলিয়া লইবাৰ,
হাল ছাড়িয়া দিবাৰ মতলবেই কি আমাৰ অতি কাছে আসিয়া
অঙ্কনিপুণ হাতখানি ধৱিয়া—মধুবৰ্ষণে কহিল—

“মহাপ্ৰসাদ ! ভাই ! অশুভক্ষণে হয়তো আমৱা
মিলেছিলুম ;—তা আমাকে আমি ফিরিয়ে নিছি, তুমিও
আমাৰ কাছে এগিয়ে এসে থাকো যদি, এইবাৰ সেটুকু
ফিরিয়ে নাও ।”

ସ୍ତନ୍ତିତ ଆମି ! ଆମି ସ୍ତନ୍ତିତ । କୀ ଏ ସବ ? ଏ ସତ୍ୟଇ
କି ? ବାଁଧ ଭାଙ୍ଗେ—ଭାଙ୍ଗେ—ଭାଙ୍ଗିଯା ଗେଲ । ଗୋପା ଏମନ
ବଲିତେ ପାରେ ! ସତ୍ୟ !! ଶୁଟ୍ କରିଯା ତାର ହାତ ଛୁଖାନି ଥରିଯା
ଖାଟେର ପାଶେର ଚେଯାରଥାନାୟ ବସାଇଯା ଦିଲାମ ।

ବୌଦ୍ଧ—ତିନି,

“ଓ ମା ଚୁଲୋର ଆଁଚଣ୍ଠଲୋ ସବ ଗେଲ ବୁଝି—” ବଲିଯା
ଦ୍ରତ୍ତପଦେ ରାନ୍ଧାଘରେର ଦିକେ ଦୌଡ଼ ଦିଲେନ । ଆମି ବଡ଼ କରିଯା
ତାକେ ଶୁନାଇଯା କହିଲାମ—“ଏ କବିତାର ରଚନା ଆପନାର—
ବୌଦ୍ଧ !”

ବୌଦ୍ଧ (ତଥା ହଇତେ)—ଆଦାଲତେ ପ୍ରମାଣ ହବେ କି ?

ଆମି (ଗୋପାକେ) ତୋମାୟ ଆମି ଆର ଛାଡ଼ିବ ନା—
ତାଡ଼ାବୋ ନା, ତୁମି ଆମାର ମହାପ୍ରସାଦ ! ବଲୋ ତୁମି ଆମାର ?
ବଲୋ ତୁମି ଆମାୟ ଠିକ୍ ମନେ ମନେ ଭାଲବାସୋ ?

ଗୋପା । ମହାପ୍ରସାଦ ପାତିରେ ଭାଲବାସା ନା ହଲେ ସେ ପାପ
ହୟ ।

ଆମି । ପାପେର ଭୟେ ଭାଲବାସୋ, ଗୋପା ?

ସେ । ‘ଗୋପା’ କେନ ଆବାର ?

ଆମି । ଏଟି ବଲତେ ଆମାର ମୁଖ ଭରେ ଘାୟ । ତୁମି
ଜାନୋ ନା, ଆମି ଆମାକେ ଆମାର ଯୌବନୋନ୍ଦତ ଉଚ୍ଛ
ଶିକ୍ଷାର ଗର୍ବେର ପା’ର ତଳାତେ କତ ଜୋରେ ଚେପେ ରେଖେ
ଦିଯେଛିଲୁମ ।

ରକ୍ତପଦ୍ମ

ଗୋପା । ବୌଦ୍ଧ ! ତୁମি ଏମ ଗୋ ;—ଆମି ନତୁନ ନତୁନ
ଏଥୁନି ଅତ ସବ ବୁଝାତେ ପାଛିନେ ଠିକ୍ ।

ଆମି । ହଁ—ଭାଲୋ ବୌଦ୍ଧ ! ଏ ସଙ୍ଗେ ଖାନିକଟା ତେତୁଳ
ଶୁଳିଯେ ନିଯେ ଆସବେନ । ଶୁକୁ, ତୋମର ଆମାୟ ମାତାଳ
କରେଛ !

ମେ ଏହି ସମୟ ଘରେର ମଧ୍ୟେ ଚୁକିଯାଇ ଗଣ୍ଡୀର ସ୍ଵରେ କହିଲ—
“ବାଢ଼ୀ ଯା ଗୋପା ! କି ଜିଜ୍ଞେସ କରଛିଲ ତୋର କଥା । ଯା—
ଫେର କାଳ—

ଆମି । ଏଥିନୋ ସନ୍ଧେଯର ଟେର ଦେଇ ଶୁକୋ—

ଶୁକୁ । ଦରକାର ରଯେଛେ ବଲଛି । ଯା ନା ଗୋପୁ—

ଛୋଟ ମୁଖଥାନି କରିଯା ଗୋପା ବାଢ଼ୀ ଗେଲୁ ।

“ଏସୋ ବେରିଯେ ପଡ଼ି ।”

“ଅକ୍ଷଟା ଶେଷ ନା କରେ—”

“ହଁ ; ଓ କି ଆର ସକାଳେ ଶେଷ ହବେ ? ତୁମିଓ ଭାଲୋ ।
ରେଥେ—ଏସ ।”

নয়

হই প্রহর রাত্রে আমি যখন—আমি যখন আর কিছুতেই
পারিলাম না, বারান্দায় প্রায় ঘণ্টা দেড়েক ঘুরিয়া আসিয়া
মাথায় খানিকটা নারিকেল তেল ঠাসিয়া দিয়া মাথা ধূঁইবার
অভিপ্রায়ে “জগ্” বাহির করিতে যাইতেছি—বৌদি আলো
লইয়া আসিয়া আমার পার্শ্বায়িত স্বুকুকে ডাকিলেন—

“ওগো ! ডাক্তার বাবু ! শুনছ ? —বাঃ ! উঠ !—
নিদ্রাখিত গোবিন্দ প্রসাদকে তদীয় সহধর্মী শ্রীমতী
সূর্য্যমুণি দেবী ঠাকুরাণী কহিতেছেন—

“ভালো মানুষটি যা হোক তুমি দেখি ! ওর বুঝি ঘুম
হচ্ছে না, আর তুমি অসাড়—অজ্ঞান পড়ে রয়েছ ! বেশ !
উঠে একটা ওষুধ টমুধ দাও না !”

স্বুকু (উঠিয়া) অঁয়া—ই—রাত করে মাথায় জল ঢালতে
হবে না । (বৌদিকে) তাই তো ! কেস্টা হঠাতে আর এক
টাইপে দাঢ়াল ! এখন কিছুক্ষণ ওর সমস্ত সিম্টম্ লক্ষ্য না
করে তো আর ধম্ করে যে সে একটা ওষুধ দিতে সাহস
হচ্ছে না । তাতে করে ফল হবে কেন ?

এতদিনে এতক্ষণে এই হই রাক্ষস রাক্ষসীর মনোভাব

ବୁଦ୍ଧିଲାମ

ବୁଦ୍ଧିଲାମ । କୀ ଅର୍ଥ ଲଇଯା ଇହାରା ଏତଦିନ ବଲାବଲି କରିତେ-
ଛିଲ—କୀ ହୀନ ଇହାରା !

ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସେ ଯାହାଦିଗକେ ଆଶ୍ରୟ କରିଯା ନିର୍ଭୟେ
ଘୁମାଇବ ମନେ କରିଯା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଛିଲାମ, ତାହାରାଇ ଆମାଯ ବିଷ
ଖାଓୟାଇଯା ଦିଯା କୋତୁକ ଦେଖିତେହେ—କୀ ହୀନ ଇହାରା !

ଆମାର ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ରଙ୍ଗିନ ଭବିଜ୍ଞ—ବଡ଼ ସାଧେର ବାଞ୍ଛିତ ସେଇ
ବ୍ରତ—କୁହେଲିକାମୟୀ ପ୍ରହେଲିକା ଶୁନ୍ଦରୀର ବକ୍ଷୋଚ୍ଛଦାନ୍ତରାଳ-
ଶ୍ରିତ ସେଇ ଆମାର ବିଚିତ୍ର ମହାସତ୍ୟ—ତାର ପ୍ରକାଶ ! ଇହାରା
କରିଲ କୀ ?

ଯାହାର କଥା ଚିନ୍ତା କରିଯା ଆମି ତାଲେ ତାଲେ ଘୋଡ଼ା
ଛୁଟାଇଯା ଅଗ୍ରମର ହଇତେଛି, କୋଥାଯ ଢାକା ପଡ଼ିଯା ରହିଲ
ଆମାର ମେ ଅଥଣ ଭାବ—ନିଷହେ ଶୁରଭିତ ପ୍ରଚୁର-କିରଣ-
କନକୋଜ୍ଜଳ ଅନୁପମ ଭାବୀ ?—

ଆମାର ଜେହାଦ—ଆମାର କ୍ରୁସେଡ—ଆମାର ସମସ୍ତେର
ସମ୍ମୁଖେ ଇହାରା କି ଭୟକ୍ଷର କାଲୋ ତ୍ରିପଲେର ପରଦାଖାନି ଫେଲିଯା
ଦିଲ, କ୍ଷେପାଇଯା ତୁଲିଲ, ଆମାକେ ମାରିଯା ଫେଲିଲ ।—ଶିହରିଯା
ଉଠିଲାମ ! କୀ ନୌଚତା !!!

ଆର, ଗୋପା ? ମେ ବାଲିକା ହୁତେ ଘୁମାଇଯାଛେଇ ଏତକ୍ଷଣ ;
ଷଦି ନା ଘୁ-ମା-ଇ-ଯା ଥାକେ !—ଶିହରିଯା ଉଠିଲାମ । ସେଓ
ମରିଲ ? ଶୁକୁ ? ? ପୃଥିବୀତେ ଆର ବିଶ୍ୱାସ କରିବ କାହାକେ
ତବେ ?

ଆଯ ଗୋପା, ଆଯ, ଆମାର ଚିର ଈଲ୍ଲିତ ସତ୍ୟର ମହା-
ପ୍ରସାଦ, ଆମାର ଅନ୍ତରେର ଆହ୍ଵାନ ଶୁଣିତେ ପାସ୍ ତୋ ଆଯ,
ଏହି ଅନ୍ଧକାରେର ଗଭୀରତୀର ଶ୍ରୀପଞ୍ଜଳିର ପାଶ ଦିଯା ସାତ୍ରୀର ମତୋ
ବାହିର ହଇଯା ପଡ଼ି । ଆମି କୀ ତୋକେ ବୁକେ ଲହିଯା କାହାର ଓ
ସମୁଖେ ଅକୁଣ୍ଡିତ ଭାବେ ଦାଢ଼ାଇତେ ପାରିବ ନା ?—ନା ; ଏ
ପ୍ରଳାପ । ତାହାର ରାଙ୍ଗା ଜୀବନେର ପ୍ରଭାତେର ପର ମଧ୍ୟାହ୍ନ, ତାରପର
ବୈକାଳ,—କତ ଶୁଖ-ସଂପଦ ଭୋଗ ତାର ବାକୀ । ତାକେ
ସ୍ଵାମୀର ସର କରିତେ ହଇବେ । ଉଡ଼ୋ ଉଡ଼ୋ ବେଡ଼ାଇଲେ ତାର
ଚଲିବେ କିସେ ? କହିଲାମ—

“ଶୁକୁ ! ଆମି ଫେଲୁ ! ଆମରା ହପୁରୁଷ ପୂର୍ବେ ଏକଇ
ପିତାମହ-ଦଂସତିର ମନମଧ୍ୟେ ସଥିତ ଛିଲାମ ।”

ଶୁକୁ । ଓ ମେରେ ଯାବେ ଶୃର୍ଯ୍ୟମଣି ଚିନ୍ତା କ'ରୋ ନା ।
ଏମ, ଏ-ଟା ପାଶ କରେଛେ, ବସତେ ହଲେ—ବାଙ୍ଗାଲୀ ବୀରେରା
ଧରଣୀଟୁକୁକେ କାଂପିଯେ ଦିଯେ—ତବେ ନା ବସେ ! ଘୁମୋଓ
ଗିଯେ ତୁମି ।

ବୌଦ୍ଧ । ଆମି ଘୁମାଇଗେଇ ବଟେ ; ଖୁବ ବଲେଛ ! ଠାକୁରପୋ,
ରାତ କରେ ମାଥାଯ ଜଳ ଦିଓ ନା । ତୁମି ଶୋବେ ଏସ ଭାଇ !
ଆମି ପାଶେ ବସେ ହାଓୟା ଦିଇ, ଘୁମିଯେ ଯାବେ ଥନ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଟି
ଆମାର !

ଆମି । ବୌଦ୍ଧ ! ବୌଦ୍ଧ ! ଆମି ତୋମାଯ ମା ବଲେ ଜାନି !
ଆଶର୍ଯ୍ୟ ଅଭିନେତ୍ର ଏରା ! ବୌଦ୍ଧ ବଲିଲେନ ।

“ଶୁଣଛୋ ?—ଓଠ ! ଏକଟା ଓଷ୍ଠ ଦାଉ ସୁମିଯେ ଯାକ୍ ।”

ଶୁରୁ । କ୍ରମେଇ ନଭେଲ ହୟେ ପଡ଼ିଛେ ଫେଲୁ ।

ବଲିଯା ଏକଟା ଚୁରୁଟ ଧରାଇଯା ଟାନିତେ ଟାନିତେ ଆସିଯା ଆମାଯ ଜୋର କରିଯା ଶୋଓୟାଇଯା ଦିଯା, ସ୍ଵାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀତେ ମିଲିଯା ପୀଡ଼ିତ ସନ୍ତାନଟିର ମତ କରିଯା ପରମ ଘନେ, ଆମାକେ ହାତ୍ୟା ଦିଯା ମାଥାର ଚୁଲଗୁଲି ଆଲୋଡ଼ନ କରିଯା ଶୁଙ୍ଖଳା କରିତେ ଲାଗିଲ । ପ୍ରଥମେ ତଞ୍ଜା ଘୋରେ ଦେଖିଲାମ, ଆମି ଏକ ଶିଶୁ ମା'ର କୋଳେ ଶୁଇଯା ଦୋଲା ଥାଇତେଛି ।

କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସୁମାଇଯା ପଡ଼ିଲାମ ବୁଝି ।

দশ

নভেল তো নহেই—বুঝিতেছি তার চেয়েও গুরুতর কিছু
হইয়া পড়িতেছে। রচনায়, ভাবে, কৌমার্যে—প্রথম;
প্রতি পাতার প্রতি ছত্রে লাল কালির লেখা; ত্রিবর্ণ রঞ্জিত
চিত্র কলায় পরিপূর্ণ; সুন্দর বাঁধাই; সোনার জলে নাম
লেখা। আমাকে আমি রাজ-সংস্করণ করিয়া তুলিয়াছি।

কিন্তু ক্রেতা ? কে কিনিবে ?

পৃতুল খেলা করিবার জন্য সে প্রস্তুত হইয়া নিকটে
আসিয়া দেখিবে—ডালার পৃতুল তার ক্ষুধাতুর জীবন্ত।
তখন ? যেটুকু দিতে আসিয়াছিল তাহা লইয়া প্রাণপণে উর্ধ্ব
শাসে সে পলাইবে সিঁড়ি দিয়া নামিয়া, উঠানের কিনারা
বাহিয়া, গেট দরজার মধ্য দিয়া ছপ、ছপ、ছপ、দোড়াইয়া—
একেবারেই তার বাড়ীর ভেতরে।

* * * *

কখন যে ব্যয় আরম্ভ হইল কিছুই জানিলাম না অথচ
আয় হইতে এমন করিয়া বঞ্চিতই হইব—টিঁকিব কতক্ষণ ?
মাহুষের প্রাণ ; কত সহিবে ?

আমাকে হাজতে রাখিয়া দিলে ভয় ছিল না—আমি

କୁଳପଦ୍ମ

ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । କିନ୍ତୁ ତାଳା ଚାବି ବନ୍ଧ କରିଯା ମାତ୍ରାଇ ରାଖେ ନାହିଁ—
ପିଠ ମୋଡ଼ା କରିଯା ହାତେ ପାଇଁ ବାଂଧିଯା, ପାଥର ଚାପା ଦିଯା
ଅନାହାରେ ଶୁକାଇତେହେ—ବିଚାରେର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାମ ଗନ୍ଧ ନାହିଁ ।
ଏ ହରିବିପାକେ ଆମାର ମୃତ୍ୟୁ ଭିନ୍ନ ବାଂଚିବାର ଉପାୟ ଦେଖି ନା ।

ପଲାଇବ ? ଗୁଲିତେ ସଥନ ହୁଦିପିଣ୍ଡ ଛିନ୍ନ, ପଲାଇଯା ଲାଭ ?
ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରେ ପଡ଼ିଯା ଛଟ ଫଟ କରିଯା ମରିବ । ପିପାସାୟ ଜଳ,
କ୍ଷତିଶାନେ ଔଷଧେର ପ୍ରଲେପ, ସନ୍ତ୍ରଣାୟ ସାନ୍ତ୍ରନା ଦିବାର କେହ ନାହିଁ;
ଥଲିଯାତେ ଗୁଲି ବାର୍ତ୍ତଦେର ଅପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ, ନିଷ୍ଠୁର ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡେ ପ୍ରବୃତ୍ତି
ହୀନତା ଇହାଦେର କୋଥାଯ ?

ତବୁ ସକାଳ ବେଳାୟ ଗନ୍ତୀର ଭାବେ କହିଲାମ—

“ହଁଯା, ଦେଖ ଶୁକୋ ଆଜ ଆମି ଯାବ ।”

ଭାବିଲାମ, ଦେଖି ଯଦି ତୋଳା ଯାଯ । ପଥ ବାହିର
କରିଯାଛି । ସେଇ ପଥେ ଆମାର ଆମରଣ ଗତି ।

ଶୁକୁ । ମାନେ ? ଏବେଳା, ନା—

ଆମି । ଏ ବେଳା ଗିଯେ ଶୁବିଧେ ନେଇ, ପଥେ ଦେରୀ କରନ୍ତେ
ହୟ ।

ଶୁକୁ ଭିତର ହଇତେ ଏକଥାନା ଖାତା ହାତେ ବାହିରେ ଆସିଯା
କହିଲ—“ଓ ରାତ୍ରେ ? ବେଶ । ତା ହଲେ ଅୟା ଓର ନାମ କି
ବଲେ—ହଁଯା—ତା କି ଦୋଷେ ପାଇଁ ଠେଲେ ଚଲେ ଯାଚ୍ଛ ?”

“ନା । ଶୋନୋ । ବସେ ବସେ ତୋମାର ଅନ୍ନ ଖଂସ କରେ
ଲାଭ ନେଇ ।

“ବଟେ ! ଆମାର ଅଳ ଧଂସ କରଛ ନା କି ? ଜାନ୍ତୁମ ନା । ଶେଖା ଗେଲ ।”

ବୌଦ୍ଧ । ବେଳୁଛ ନା କି ?

ସୁକୁ । ହଁ—ଏକଟୁ ସୁରେ ଆସି । କାଜଓ ଆଛେ । ଆମାର ଜନ୍ମ ଅପେକ୍ଷା କ'ରୋ । ଏକସାଥେଇ ଖାଓୟା ଯାବେ । ଓ ଆବାର ଏଣୁଛେ । ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୟେ ବସେଛିଲୁମ । ପରମାନନ୍ଦ ବାବୁକେ ତାଁର ସେଇ ବନ୍ଦୁଟିକେ ଚିଠି ଦିତେ ବଲେ ଆସି । କରବେଇ ନା ଓ ସଥନ, ଖାମ୍କା ଧରେ ବେଁଧେ ହରି ଭଡ଼ି କରାନଟା କି ଭାଲୋ ? . . . ଫେଲୁ ବୁକ ଭେଙ୍ଗେ ଦିଯେଛ ଆମାର, ଏକଟା କଥାର ଖୋଚା ଦିଯେ; ଡାଇ, ନଇଲେ ତୋମାର ମୁଖ ଦେଖତୁମ୍ ନା । ଏକଟୁ ତତ୍ତ୍ଵ ଭାଷା ଶିଖିଲେ—ସାକ୍ଷ ।

ବୌଦ୍ଧର ହାସି ; —ନାଃ ଓ ଆମି ଦେଖିବ ନା । ଆମାଯ ପାଗଳ କରିବେ । ଆମାର ଘାଡ଼େ ଏଦିକେ ସମୂହ ବିପଦ, ଆର ଉନି ଦିବି ହାସିତେଛେନ । ଓର ମାଥାର ଗୋଲମାଲ ଆଛେ ନା କି ? ଆମି କହିଲାମ—“ବେଶ !”

ସୁକୁ ଚଲିଯା ଗେଲ । ବୌଦ୍ଧ କହିଲେନ—

“ବସୋ ଠାକୁରପୋ, ଏଇ—ଖାବାର ଆନ୍ତିରୀ ।”

ସୁନ୍ଦର ଅଭିନୟ କରିତେଛେ ଏଇ ଦର୍ଶକିଯୁଗଳ । ହଁ ଆଜଇ ଆମି ରଣନୀ ହଇବ । ଗୋପା—ସଦି, ମରିଯା ଥାକେ ମରକ୍କ ; ଆର ବାଁଚିଯା ଥାକେ ଆମିଓ ବାଁଚିଲାମ ।

ଖାବାର ଆସିଲ । ଚା’ର ପେଯାଲା ତୁଲିତେଇ ଆମାଯ ଶନାଇବାର ନିମିତ୍ତିରେ ବୌଦ୍ଧଦି ଠାକୁରାଣୀ କହିଲେନ—

ରକ୍ତପଦ୍ମ

“ଗୋପାର ନାକି କାଳ ବିଯେର ପତ୍ରୋର ହୟେ ଗେଲ ଭାଇ ।”

ଜାନି—ଏ ମିଥ୍ୟା । ଚାତୁରୀ । ଉଦ୍‌ବ୍ରତଭାବେ ବଲିଲାମ—
“ବେଶ ହୟେଛେ !! ପାଯ ଧରି, ଏଥାନ ଥେକେ ବେରଇ, ଫୁର୍ତ୍ତି
କରବାର ଟେର ଅବସର ପାବେନ ଏଥନ ; ଉପଶିତ ଆମାଯ ଏକଟୁ
ରେହାଇ ଦେବେନ କି ?

ନାରୀ, ତୁମି ? ଆମାକେ ? ‘ଏ ବଡ଼ କଠିନ ଠାଇ’—ଜାନିଯା
ରାଖିଓ । ନୌରେନ୍ଦ୍ରନାଥ କାହାକେଓ ନା—କୋନ ସଂବାଦକେଓ
ନା,—ଡରାଯ ନା ।

“ସତିକାର କି ଏବାର ତବେ ଏଣୁଛୋଇ ନୌରୁବାବୁ
ଭାଇ ?”

ବିଷ ଏତ ମିଷ୍ଟି !—କୋଥାଯ ପାଇଲେନ ଇନି ବାକ୍ୟେର ଏହି
ଶିଳ୍ପ ନୈପୁଣ୍ୟ ? ବଲିବାର କାଯଦାଯ ସୌରଭ୍ରତୁଙ୍କୁ ‘ପାଇଲେ କେ ମନେ
ନା କରିବେ ଯେ ଇନି କରୁଣାର ପଥମାର୍ଗ ହିତେ ଛଲନାର ମର୍ତ୍ତ୍ୟ
ନାମିଯା ଆସିଯାଛେନ ? ମନେ କରିଲେଇ ତୋ ଅକୁଣ୍ଡିମ ଦେବତାର
ଗୌରବେ ଏହି ଜାତି ଅନାୟାସେ ମାତା ହିତେ ପାରେନ ! ଉତ୍ତର
ଶୁନାଇଯା ଦିଲାମ—

“ବାଧା ଦିତେ ଚାନ ? ଓଗୋ ଛିଁଡ଼େ ଗେଛେ ବୌଦ୍ଧିଦି ; ନରମ
ଶିକଲେ ବଲବାନକେ ବାଧା, ଭୁଲ ସେ”—

ପ୍ରତ୍ୟଭରେ—

“ତୁମିଓ ସମ୍ମାନ ନିଯେ ବଡ଼ ପାଶ କରୋ ? ଛିଃ ! କୀ କରେ
କରେଛିଲେ ? ଶ୍ରୋତର ବିପରୀତେଇ ଚଲେଛ, ଏକଟୁ ଜିରୁତେଓ

ଚାଇଛ ନା, କତ ଶକ୍ତିମାନ ତୁମି ? ଏହି କ୍ଷମତାର ବୁଜକକୀର୍ବ
ବିଶ୍ୱାସେ ତୁମି ଯେ କୋନ୍ ବ୍ରତ ନିଯେଛ—ବଜ୍ଡଇ ଭୁଲ କରେଛ—”

“ଧୂପ୍”—ଏହି ରେ—‘ପର୍ବତୋ ବହୁମାନ ଧୂମାଃ ।’ ପେଂପେ
ପତନେର ଏହି ଶକ୍ତିଟିର ପିଛନେଇ ଗୋପାର ଅସ୍ତିତ୍ବ ଚିନ୍ତାୟ ଆମି
ଅକ୍ଷ୍ମାଃ ରକ୍ତଶୂନ୍ୟତା ଅନୁଭବ କରିଲାମ । ଏହି ତୋ—ଏହି ତୋ
ଆମାର ମୃତ୍ୟ ! ଶିରାର ଭିତର ବିମ୍ବ ଧରିଯା ଗେଲ ।

“ମହାପ୍ରସାଦେର ନାମ ନିଯେ ଏଟା ପେଡ଼େଛି ; ଏ ଠାର । ତିନି
କୀ ବେରିଯେଛେନ, ବୌଦ୍ଧ ?”

ବଲିତେ ବଲିତେ ଈଷନ୍ତ୍ୟ ପରାୟଣା ସରଲା ନମ୍ବଗାତ୍ରେ ଦୃତ-
ଗତିତେ ଭିତରେ ଆସିଯାଇ ଆମାଯ ଦେଖିଯା ଥମ୍କିଯା ଫିରିଲ ।
‘ଆବରି ପ୍ରକାଶ ତାର ତମ୍ଭର ବିଭବ’ ପୁନରାୟ ମେ ପେଂପେ ହଞ୍ଚେ
ପ୍ରବେଶ କରିଯା ହାସିଯା ଉଠିଲ । ପୃଥିବୀର ଗନ୍ଧୀର ବୌରଦିଗଙ୍କେ
ଆହ୍ଵାନ କରି । କେ ପାରୋ ଗୋପାର ହାସିତେ ନା ହାସିଯା—
ପୁଲକିତ ନା ହଇଯା—ନିଜେକେ ଛାଡ଼ିଯା ନା ଦିଯା ? ମେ ମୁଢ
କରିତେ ଆସିତେଛେ ନା ବଲିଯାଇ ଏତ ମୋହିନୀ ; ଭାଲୋ
କରିଯା ହାସିତେ ଜାନେ ନା ମେ, ତାଇ ତାର ହାସିରେଥାର
ଅଲକ୍ତାଭାଟୁକୁ ବଡ଼ଇ ରସାଲୋ—ଶୁବ୍ରାସିତଓ ଅତି । ଛୁଟିଯା
ଆସିଯା ଆମାର ପାଶେ ବସିଯା ମେ ଥାବାରେର ଥାଲା ସରାଇଯା
ଲଇଯା ଲୁଚିତେ ତରକାରୀତେ ହାଲୁଯାତେ ମିଶାଇଯା ଦିଯା ଏମନ
କଦର୍ଯ୍ୟ କରିଯା ତୁଲିଲ ଯେ, ନିଜେର ହାତେ ଆମି ସହସା ତେମନ
କରିଯା ଫେଲିଲେଓ ସୁଣା ବୋଧ କରିତାମ । କିନ୍ତୁ,—

কল্পনা

“মহাপ্রসাদ ! মুখ এগিয়ে নাও !”

—আমি মহাপ্রসাদের মতই পরম অমৃত মধুর সে দান
উপেক্ষা করিতেই পারিলাম না। গোপার চাপা চাপা
আঙ্গুলগুলি কি আমার ওষ্ঠে লাগিয়া একটি স্বচিকণ সকরূণ
কাহিনী লেখা তাহার নিকট প্রচার করিয়া দিল না ? সে কি
পাষাণ ? স্পন্দনের বৈচ্যতিক প্রবাহ কি তাহাতে পেঁচে
না ? অবোধ কিশোরী। ছদ্ম বাদে স্বামীর ঘরে যাইবে।
আমরা কে কোথায় যাইব। আজ আমি তাহাকে কোথায়
আনিয়া দেখিতে সমৃৎসুক ! অথচ তার স্পর্শ গন্ধের এই
ক্ষণিক মিলনকে আমি আয়ুর বিনিময়েও চাহি। খুব
সুপ্রভাত আজিকে আমার যে গোপাকে আমি কত কাছে
পাঁইয়াছি। প্রতিদানের লোভটুকুঁ ত্যাগ করা আমার পক্ষে
সমূহ ছুক্র হইয়া উঠিল। আমার আরও কাছে তাহাকে
সরাইয়া লইয়া খাবার তুলিয়া দিতে গেলে সে কত আগ্রহে
তাহা গ্রহণ করিল। জীবনে এ একটা স্মরণীয় প্রথম ঘটনা
আমার। ডবল এম, এ, পাস। লক্ষ উপাধি—কোটি
জীবন সন্তোগ। জিজ্ঞাসা করিলাম—

“আমি দেশে চলেছি যে, শুনেছ মহাপ্রসাদ ?”

“কোন্ দেশে ?”

“বাংলা দেশে।”

“সেখানে কেন যাচ্ছেন ?”

“ବାଡ଼ୀ ସେତେ ହବେ ନା ?”

“ଆମାଦେରଓ ବାଡ଼ୀ ବାଂଲା ଦେଶେଇ ଯେ !”

“ହଁ, ମେଇ ବାଂଲା ମୁଲୁକେଇ ଆମି ଯାଚିଛି ।”

“ଆମିଓ ଆପନାର ସଙ୍ଗେ ଯାବ ।”

“କୀ ବଲ୍ଲେ, କ୍ଷେପୀ କୋଥାକାର ।”

“କେନ ଏକ ଦେଶେଇ ବାଡ଼ୀ—

“ଏକଦେଶ !—ହଁ ! ଏକପାଡ଼ା ହଲେଓ କି ସଙ୍ଗେ ସେତେ ପାରତେ ?”

“କେନ ? ମୋଟେଇ ଆପନି ବୁଝିତେ ପାରେନନି ; ବୋରାଇ । ଏହି—ଯାବ ତୋ ! ସାରା ଦିନଟି ଆପନାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଥାକୁବୋ ତୋ ?—ଏକ ସଙ୍ଗେ ଖାବ, ଗଲ୍ଲ କରବ, କଡ଼ି ଖେଲବ—ଗଲ୍ଲେର ଭାଲୋ ଭାଲୋ ବହି ଟିଇ ପଡ଼ିବେନ, ଏକଟୁ ଆଧୁଟୁ ଶୋନା ଯାବେ ।”

ପାକା ! ପାକା ! ସୌରତର ପାକା ମେଯେ ! ଗୋପା ବକିଯାଇ ଯାଇତେହେ—

“ସେମନ ସ୍ଵାମୀତେ ବୌତେ ସଂସାର କରେ ସେମନ ଭାଇତେ-ଭାଇତେ—ମାତେ-ମେଯେତେ, ଆମରା ହୁଟି ବନ୍ଧୁତେଓ ତେମନି । ହେସେ ଖେଲେ ଦିନ କାଟାବ, କେମନ ସୁନ୍ଦର ! କେମନ ?—ହବେ ତୋ ?”

ଏର କାଣ୍ଡଜାନ କିଛୁବାତ୍ର ନାହିଁ । ପାଗଳ ଏ—ନିଶ୍ଚଯ । ମାନୁଷକେ କି ଅତ ବିଶ୍ୱାସ କରିତେ ହୟ ସଥି ? ବାହବା, ନିଃସଂକିନ୍ଧତା ! ସଂସାରକେ କି ଏ ସ୍ଵର୍ଗ ଠାଓରାଇଯାଛେ ? ଆ

ରକ୍ତପଦ୍ମ

ବାଲିକା ! ସମାଜେର ମନେ ଯଦି ଏ ପବିତ୍ରତା ସମ୍ଭବ ହଇତ,—ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ଚାସ ଫେଲିଯା ଭାବିଲାମ—ଆଜ ଏହି ନବୋଦିତ ଶୂର୍ଯ୍ୟକେ ସାକ୍ଷୀ କରିଯା ଉଦ୍ଗ୍ରୀ ହୃଦରେ ତୋମାକେ ଟାନିଯା ଲାଇଁ। କହିତାମ, ଓରେ ଗୋପା, ଓରେ ନିର୍ମଳା—ତୁହଁ ଆମାରଟ । ବଲିଲାମ—

“ମେ କି ହୟ ରେ ପାଗଳ !”

“ଏଁ ! ତବେ ଆପନାକେ ସେତେହି ଦେବ ନା ।”

ଜ୍ୟୋତିଷୀ ରବିବାବୁର ଜୟ ! ‘ସେତେ ନାହି ଦେବ !’ ଚମଙ୍କାର !

ବଲିଲାମ—“ରାତ୍ରେ ସଥନ ଯାବ, ବାଡ଼ୀ ଗିଯେ ତୋ ସୁମୁବେ ତୁମି ତଥନ—?

ହାତ ଛ'ଖାନି ଲାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋଯୋଗେର ସହିତ ମେ ସୋହାଗ କରିତେ କରିତେ କହିଲ—

“ବାଡ଼ୀ ଗିଯେ ଆମି କିଛୁତେହି ସୁମୁବ ନା, ମନେ ମନେ ବଲ୍ବ, ଆପନି ଯାବେନ ନା—ଯାବେନ ନା ।”

ଛୁଯାରେ ଦାଡ଼ାଯେ ବଲେ—“ନା—ନା—ନା”—ଆମି ସେ ପାରି ନା ! ଖୋଲା ଦରଜାଯ ପଲାଇତେ ପାରି ବଲିଯା ଦରଜା ଭାଙ୍ଗିଯାଉ ପାରିବ, ମେ କି କରିଯା—? କିନ୍ତୁ ଗୋପା, ଏକଜନକେ କତଦିନ ଆଟକାଇୟା ରାଖିତେ ପାର ? ଆର କିଛୁ ନା ହୁକ, ଆୟୁହ ସେ ଆମାଦେର ପରିମିତ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! ପୁଛିଲାମ—

“ସତିୟ ବଲ୍ବେ—? ସୁମୁବେଇ ନା—?”

“ଦିବିୟ—ଦିବିୟ—ଦିବିୟ, ସତିୟ ।”

“ନା ଯାଇ ଯଦି—?”

“ତା ହଲେ ସୁମୁବ—ଅଗ୍ନଦିନେର ମତୋ ।”

“ନା ଭାଇ, ଆମି ଯାବ ନା, ସୁମିଓ—ଆର ଆଜ ତୁମି ସାରାଦିନ ଆମାର କାହା ଛାଡ଼ା ହୋ ନା, ଏଥାନେଇ ନେମନ୍ତମ ତୋମାର ।”

ଆର, ସେ ବାଲିକା ଆୟୁର୍ବେଦୀୟ ବିଜ୍ଞାନେର ଦିକେ ନା ଚାହିୟା ଏକ ସଙ୍ଗେ ଖାବାର ଉପାୟ ନିଜ ମନ୍ତ୍ରକ୍ଷ ହଇତେ ଉତ୍ସାବନ କରିତେ ପାରେ, ମିଳନେର ମହାମହିମ ତତ୍ତ୍ଵ ତାର ଭିତରେ ଭିତରେ କୌ ସ୍ଵହ୍ୟ କାଜ କରିତେଛେ ତାହା ଭାବିବାର ଏବଂ ପ୍ରାଣ୍ୟୋଗ କରିଯାଇ ସୁବିବାରାଓ ।

ଏବାର, କୋଥା ହଇତେ ଆସିଲ ରେ ନବୀନ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ—ଆମାୟ ତାଜା ଗାଛଟିର ମତୋ କରିଯା ନା ତୁଲିଯା ଛାଡ଼େ ନାଟି, କୋଥା ହଇତେ ଏତ ଆନନ୍ଦ ଆମାର ଚିରାରୋଗ୍ୟ ବିଧାନ କରିଯା ଦିଲ ; ରକ୍ଷତାଯ ଯାହା ବିକୃତ ଛିଲ, ସୁନ୍ଦରୀ ତାହାକେ ସ୍ଵାଭାବିକ କରିଲ ; ରକ୍ତ କଣିକାଯ ବଲେର ପ୍ରେରଣ ଅନୁଭବ କରିଲାମ । ଅତୀତ ସ୍ଵତାନ୍ତକେ କୁଷ୍ମନ୍, ଭୂତକାଳକେ ବ୍ୟର୍ଥ—ଏଇ ବର୍ତ୍ତମାନଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଇହାରଙ୍କ ସଲୀଲ ଲହରୀ ପ୍ରବାହ ଭାବୀର ପାଦପଦ୍ମ ଚୁମ୍ବନ କରିଯା କରିଯା ତାହାର ସକଳ ମାଲିନ୍ୟ, ନିଷ୍ଠୁରତାର ଲୋହିତ ଶୋଣିତେର ପ୍ରଥର ରେଖାଗୁଲି ଧୁଇଯା ମୁଛିଯା ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ କରିଯା ଦିଯା ଯାକ—ବାର ବାର ଏହି ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତା କରିତେ ବଡ଼ ଭାଲୋ ଲାଗିଲ । ସେମ ଏକ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗଙ୍କ ଗିଯାଛେ ଏବଂ ଅନସ୍ତ ଶୁଣ୍ୟକେ କାହେ ପାଇଯା ଅଭୟଭାବେ ବସିଯା ଆଛି—ରୁଗ୍ନ ସମ୍ମାନେର ପ୍ରତି

କୁନ୍ତପାତ୍ର

ଇହାଇ କି ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତିର କର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମା ଚିକିଂସା ନହେ ? ଆଜି
ଏହି ଶାନ୍ତି ରାଣୀର ଆନନ୍ଦ ହିମ୍ଲୋଲେର ମଧୁରତାର ତଳଦେଶେ
ଡୁବିଯା—ବକ୍ଷେପରି ଭାସିଯା ଚାହିଲାମ ଏକବାର ବୌଦ୍ଧର ଅନାମୟ
ପୁଣ୍ଡ ମେହେର ଦିକେ, ଯେ କୋନୋ ଆସାତେ ଅନାହତ ହାସିଟିର
ଦିକେ—ରଣଜିତ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ଏହି ତୋ ! ପ୍ରୀତିତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, କ୍ଷମାଯ
ମଣିତ ! ପ୍ରଣାମ, ପ୍ରଣାମ ।

ଦାଢ଼ାଇଯା ଛିଲେନ ଦରଜାର ଚୌକାଠ ଧରିଯା—ହାସିଯା
ବୌଦ୍ଧକେ ବଲିଲାମ—

“ବଜ୍ଡ ହୁଟ୍ଟୁ ଛେଲେ ଆମି, ନା ବୌଦ୍ଧ ?”

“ବାବ, ବାଃ ! ଅନେକ ଦେଖେଛି ଚୁରି କରତେ, ଏମନ ଦେଖିନ
କିନ୍ତୁ ଥିଲେ ପୁରତେ ।”

“ପାଯେ ଧରି ; ଏକଟୁ ବୋସ ବୌଦ୍ଧ, ହଟୋ କଥା ବଲେ ନିଷ୍ଠତି
ପାଇ, ବୋସୋ ।”

“ଗୋପାକେ ଚାଇ, ରାନ୍ନା କରତେ ଯାଇ ଆବାର । ଓକେ ପେଲେ
ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ ହବେ ଆମାର ।”

“ବରଂ ଥାଟେ, କୁପନ ଦାନ କରେ ନା ତବୁ । ରାନ୍ନା କୋରବେନ ?
ଚଲୁନ । କୁଟନୋ କାଟିବାର, ଗଲ୍ଲ କରିବାର ? ରହିଲୁମ ଆମିଇ ।
ଏମ ଗୋପା ।

এগার

সবই শুনিয়াছে এই শুকু তবু সন্ধ্যার সময় ডাকিয়া
বলিল—“ফেলু, ট্যাঙ্গাম্ প্রস্তুত রয়েছে ; যখনই ইচ্ছা বোলো,
ছেশনে পৌছে দেবে। বিকালে বি গোপাকে ডাকিয়া লইয়া
গিয়াছে। যাই হোক, শুকুর কথার উভরে নত মস্তকে আমি
কহিলাম—“হ ঘা চাবুক মারো দাদা ! আমি জানতুম না
তোমার ফার্মাকোপিয়াতে কুইনিন্-এর উপরেও বাক্য-যন্ত্রণার
নাম লেখে ।”

শুকু। দাদা মাথার উপর থাকতে উপাঞ্জিত একটি
কড়িও আমাদের নিজের বোলবো, সেই বংশে কি আমরা
জন্মেছি। আমাদের এ ভরতের রাজ্যপালন ; ভিক্ষুকই
হউ আর ক্রোড়পতিই হই ।

আমি আর কথা বলিতে পারি ? বলিবার কিছু নাই ।
শুকুকে কি জানি না ?

শুকু। প্রলাপ বলেই সহ করতে পেরেছি। অনিবার্য
ছিল যা, যাক, তা এসে চলে গেছে। আর ভয় নেই।—
ঠঁ গো ফেলুবুর বৌদি, ব্যায়রা এলে একটা আলো পাঠিয়ে
দিও ।

ବୌଦ୍ଧ ବାହିର ହଇୟା ବଲିଲେନ—

“ମେଘ କରେଛେ । ସକାଳେ ଫିରୋ ଗୋ, ବଡ଼ ଜଳେ ବିପଦେ
ପଡ଼ୋ ନା ।”

କଡ଼ା ଆଓୟାଜେ ସୁକୁ କି ମନେ କରିୟା ଗାନ ଧରିଲ—

“ଡୁବିଛେ ଭୀଷଣ ନୌକା ଫି ସନ ରେଲେ କଲିସନ ହୟ ।”

ଆମି । ଏ ଆବାର କି ହଚେ ?

ସୁକୁ । ସବୁଜ—ପ୍ରମଥେର ବିଶୁଦ୍ଧ ପରଜ ହେ !

ବାହିରେ କେ ଡାକିଲ—“ଡାକ୍ତାର ।”

ସୁକୁ । ଏହି ସେ— ବେରୁଠି ଭାଇ ।—ଏ ? ସାତକଡ଼ି ବାବୁର
ଛେଲେ । (ନେପଥ୍ୟ) ବାବା ଡାକ୍ତାର ତୋମାଯ, ଶୁନେ—ଏସୋ ।
ଆମି ଲାଲବାବୁଦେର ଏଥାନେ ରହିଲୁମ ।

ସୁକୁ ଗେଲ । ବୌଦ୍ଧ ଏକଟ୍ଟକ୍ରମ ପୁରାତନ କାପଡ଼ ଓ ଏକଟା
ମାଟିର ପାତିଲ ଲଇୟା ମେବେତେ ବସିୟା ବଲିଲେନ ; “ଯାକ୍
ଏହିବାର ଛଟେ ରସାଲାପ କରେ ପିତ୍ର ରକ୍ଷେଟା କରା ଯାକ୍ ।”
ପାତିଲଟାକେ ଉବୁ କରା ହଇଲ । ଛଟ ପା’ର ଦ୍ଵାରା ସେଟାକେ
ଧରିୟା, କାପଡ଼େର କୁଞ୍ଜ ଟୁକରାଙ୍ଗଳିକେ ତାର ଉପର ରାଖିୟା
ଜଡ଼ାଇୟା ଜଡ଼ାଇୟା ସଲିତା ତୈରୀ କରିତେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହଇଲେନ ।

ଆମି । ସୁକୁ ବଡ଼ ଆଘାତ ପେଯେଛେ ନା ବୌଦ୍ଧ ?

ବୌଦ୍ଧ । ହଁ—ଆଘାତ ପେଲେଓ ଭୁଲେ ଯାବାର ଠାକୁର
ଉନି । ତାଇ ଓର ମହିମା ସ୍ତୋତ୍ରେ ଆର ଏକ ନାମ ରଯେଛେ—
ଭୋଲାନାଥ । ଦେଖୋ ଭାଇ, ଆମାର ଏହି ଛୋଟ କୁମାରସନ୍ତବ

କାବ୍ୟଥାନିତେ କୁମାର ନେଇ ବଲେ ହୁଃଥ ନେଇ । କିନ୍ତୁ ଶିବେର ପ୍ରେମ ପେଯେଛି ଏହି ଜେନେଇ ଆମି ଆନନ୍ଦିତା, ଏହିତେଇ ଆମାର କୃତକୃତାର୍ଥତା । ସତିଯ ବଲତେ, ମନେ ମନେ ଆମି ବଡ଼ ଗର୍ବିତା ଯେ ଏମନ ଦେବତାର ସ୍ନେହାଶ୍ରୟ ଆମି ପେଯେଛି । ଏ ଆମାର ଏ ଜୀବନେରଇ କତ ପୁଣ୍ୟ, ନୟ ଠାକୁର ପୋ ?”

ବେଶ ଆରାମ ପାଇଲାମ ଯେ, ବୌଦ୍ଧି ଏମନ କରିଯା ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରେନ ।

ଆଦାୟ କରିଯା, ଗ୍ରହଣ କରିଯା, ପାଇଯା, ଲାଭ କରିଯା ପ୍ରୟୋଜନେରେ ଅତିରିକ୍ତ ଆଜ ଆନନ୍ଦିତ, ଚିତ୍ତେର ପ୍ରସାରତାଯ ଆମି ବେଶ ଆଛି । ସାରା ସମୟ ଚିନ୍ତା, ସ୍ପନ୍ଦନ ଓ ଦିଗନ୍ତ-ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିର ଇତ୍ସ୍ତତଃ ସଞ୍ଚାଲନେ, ଆର—ସେ ଜଗତ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଲେଓ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଂଲା ସରଥାନିର ଗର୍ଭକାଶ ଭରିଯା ଜୀବନ-ଶାଲିନୀ ଗୋପାର ସ୍ନିଗ୍ଧ ମଧୁର ସୌଗନ୍ଧ୍ୟ ନିବିଡ଼ ହଇଯା ରହିଯାଛେ । ଏ ସୌରଭ ଯେ ସେ ତାର ଅକୃପଣ ମହୀୟାନ୍ ହଞ୍ଚେ, ପାନ କରିବାର ନିମିତ୍ତ ଆମାଯ ଦାନ କରିଯା ଗିଯାଛେ । ପାନ କରିତେଛି ; ଚୁମୁକେ ଚୁମୁକେ ତିଲେ ତିଲେ ଅମର ହିତେଛି ।

ଦେଉୟାଲେର ଗାୟେ ଆଲକାନ୍ତରାର କାଳୋ ରଙ୍ଗେର ଉପର ଗୋପାର ହାତେର ହିଜି ବିଜି କରିଯା ଚା'ଖଡ଼ି ଆଂକା ଗୋଲାପଟି —ଏ । ବିଛାନାର ପ୍ରାନ୍ତେ ଖାଟେର ଗାୟେ ତାହାର ସେଇ ଖଡ଼ି-ମାଖ ହାତେର ଛାପ୍ ଟୁକୁ, ବୌଦ୍ଧିର ସଙ୍ଗେ ଝଗଡ଼ା କୋନ୍ଦଳ କରିଯାଓ ଦରିଦ୍ରେର ଏକମାତ୍ର ସଞ୍ଚଯେର ମତୋ ବଡ଼ ସଞ୍ଚେ ତା ରାଖିଯା ଦିଯାଛି ।

ରକ୍ତପଦ୍ମ

ଏ ଗୋଲାପ ତାହାର ପକ୍ଷେନ୍ଦ୍ରିୟେର ଦ୍ଵାରା ବିପୁଳ ତୃପ୍ତିଦାନ କରିଯା
କାନେ କାନେ କହିତେଛେ ତରଣୀର ତରଣ କୈଶୋରେର ସୁଧାମୟ
ସଂବାଦ । ହାତ ଡାକେ—ଆୟ ଆୟ ଆୟ ! ଆମାର ଅତ୍ୟ ଥବର
ସବ ଭାଲ । ନୀଳ ଆକାଶେର ମତୋ ଯେ ଶୁଭି, ତାର ସୌମା ଶୃଷ୍ଟି
କରି ନାହିଁ । ତାହାତେ ଚଞ୍ଜ ଫୁଟିଯା ଆଲୋତେ ଆଲୋତେ
ପୃଥିବୀକେ ସୋନା କରିଯା ଦିଯାଛେ । ବାଁଚିଯା କତ ସୁଖ ! ସଙ୍ଗେଗେ
କତ ଶାନ୍ତି ! ଆଜ କୋନେ ଜଡ଼ତା ନାହିଁ, ମରୀଚିକା ମୁଛିଯା
ଗିଯାଛେ—ଅନ୍ଧକାରଓ କିଛୁତେଇ ନାହିଁ ରେ ! ଆମି ଭାଲ ଆଛି ।

ଚିକନ ଶିକଲୀ ବାଁଧା, ସୁକୁର ଶିକ୍ଷିତ ମୟନାଟି ଡାଲିମ
ଗାଛେର ଡାଲେର ଉପର ବସିଯାଛିଲ । ତାହାର ଦିକେ ବିଶେଷ
କରିଯା ଆଜିକେ ଚାହିବାର ହେତୁ ଆଛେ । ଶଣ-ଟୁକୁ ସରିଯା
ଦୃଷ୍ଟି ଯେ କଲ୍ୟାଣେ ଭରିଯା ଗିଯାଛେ ଆମାର—ବୁଝିତେ ପାରି ।
ଓ ତୋ ରୋଜ ସାରା ସମୟ ପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ଆଜିକେର ମତୋ କି ?
ମୟନା ଆମାର ସହସା ଚାହନୀ ମୁହଁର୍ଦ୍ଦେ ଯେଇ ବଲିଯା ଉଠିଲ—

“ସୁନ୍ଦର ତବ, ସୁନ୍ଦର ସବ, ଯେ ଦିକେ ଫିରାଇ ଆଁଥି ।”

ଷ୍ପଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚାରଣ । ଚାରିଦିକେ ଚାହିଲାମ । ସତ୍ୟ, ସୁନ୍ଦର
ସବହି ବଟେ ! ଇଚ୍ଛା ହଇଲ, ପାଖୀର ମଧ୍ୟ ଦିଯା କାନ୍ତ କବିକେ
ଡାକିଯା କହି—

“ପାଖୀ, ଏହି ଯେ ଗାହିଲି ଗାଛେ ।

କେନ ଚୁପ୍, ଦିଲି, ବୋପେ ଡୁବେ ଗେଲି,
 ଯେମନି ଆଇନୁ କାଛେ ?”

ବୌଦ୍ଧିର କଥାର ଉତ୍ତରେ ବଲିଲାମ—

“ଆମି ତୋମାୟ ବିଶ୍ୱାସ କରି ବୌଦ୍ଧ; ତୋମାର ମନେର ଏଗର୍ବ ଅନ୍ତରାଜ୍ଞା ଦିଯେ ଅଛୁଭବ କରତେ ପାରଛି ।”

“ତୋମାୟ ଭାଲବାସି ବଲେଇ, ଆଜ ସଥି କଥାଇ ଉଠିଲୋ,
ଆମି ଏ ଲୁକିଯେ ରାଖତେ ପାରି ନି ।”

“ଏକଟା କଥା ଜିଜ୍ଞେସ କରି, ଆଚ୍ଛା ବୌଦ୍ଧ, ଆମାଦେର ସଙ୍ଗେ
ତୋମାଦେର ସମସ୍ତ, ମେ କିମେର ? ଭାଲୋବାସାରଇ କି ?”

“ନୟ ? ଅନୁସନ୍ଧାନ କରୋ, ଦେଖବେ—ଆମରା ମା-ଜୀତ ।
ଚାଓ—ତାଇ ଖେଳା ଦିଇ । ସତର୍କ ପାହାରାୟ ଚିରଜୀବନ ମାନୁଷ
କରତେ କରତେ ତୋମାଦେର ପାଲନ କରେ ଯାଇ । ତୋମରା
ଭାଲବାସତେ ଏସ, ସେଟୁକୁ ଆଁଚଲେ ବେଂଧେ ନିଇ । ଥୁବ ବଡ଼
ଧଡ଼ୀବାଜ କୃପଣେର ମତୋ ମେ ଭାଲୋବାସାକେ ପୁଷେ ପୁଷେ
ରାଖି । ତଥନ ମନେ କରି, ସମ୍ମାନ ତାର ବୁଡ଼ୋ ମାକେ ଖୋରାକ୍
ପୋଷାକେର ଦରଳ ଖରଚ ପତ୍ର ଦିଚ୍ଛେ । ଏ-ତ ବଡ଼ ଶୁଖେର କଥା !
ଅବଶ୍ୟେ ଯେ ଦିନ ମାଯାର ଖେଳା ଭେଙେ ଯେତେ ବସେ, ସମସ୍ତ
ହାରିଯେ ଫେଲେ ଦେଖି—ତୋମରା ସମ୍ମାନଇ । ତୋମରା ଚେଯେ
ଦେଖୋ, ଦେଖତେ ପାଓ, ଆମରା ଏକ ଅଖଣ୍ଡ ମା । —ଏଟା ହ୍ୟତୋ
ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନୟ, ଆମି କିନ୍ତୁ କଥନୋ କଥନୋ ଭେବେ ଭେବେ
ଏଇ ପେତୁମ୍ ।”

“ଇଂରିଜୀ ପଡ଼ୋ—ବୌଦ୍ଧ, ପାଯେ ଧରି ତୋମାର । ବୁଝତେ
ପେରେଛି ଯେ ସ୍ଵାଧୀନ ଚିନ୍ତାଓ ତୋମାର ବାଧେ ନା । ଆର—ବଡ଼

ରକ୍ତପଦ୍ମ

ଜଳେର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ଏଣ୍ଠିତେ ହଲେଓ ପରିଣାମ ଏହି ମେଯେଦେର ଗିରେ—ଶୁଭଇ ।”

“ମେଯେଦେର ଅଭ୍ୟଥାନେର ଇତିହାସ ତୋମାଦେର ଅନୁପାତେ ଅତାଙ୍ଗ ଆଧୁନିକ ବଲେଇ ବୋଧ ହୟ, କିନ୍ତୁ—କେ ଓ ? ବେଡ଼ାଲଟା ।”

ନା, ବେଡ଼ାଲ ନା । ଛନ୍ଦବେଶିନୀ ଗୋପା । ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଲ । କାଳୋ ଚାପ୍‌କାନ୍ ଆବରଣ ସଥଳ ସେ ଖୁଲିଲ—ଚମକିଯା ଉଠିଲାମ ଦେଖିଯା ଯେ ! ସେ କି ! ଚିର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନଲିନୀବାଲା ଏହି ଗୋପାର ହାସି କୋଥାଯ ? ଏ ଯେ ପ୍ରଦୀପଟ ନିଭ୍ୟା ଗିଯାଛେ । ସୋମନାଥେର ମନ୍ଦିର ଲୁଟ୍ଟିତ ହଇଯା ଗିଯାଛେ । ହାସି ନାହି ! କି ଆଛେ ? କିଛୁଇ ନାହି ଗୋପାର ତା ହଇଲେ ? ଆ, ମହାପ୍ରସାଦ, ଫଂକିର ତୁମି ! ଦୌନା, କାଞ୍ଚାଲିନୀ, କୁଣ୍ଡି ! ଓଗୋ, ପ୍ରେତିନୀ ତୁମି !—ତୋମାର ହାସି ନାହି ।—ଶିହରିଯା ଉଠିଲାମ ।

ଚୋଥ ମୁଖ ଲାଲ ଓ ଫୋଲା—ବିଭୀଷଣ ମୃତ୍ତିତେ ବୌଦ୍ଧର ପାଜଡ଼ାଇଯା ଧରିଯା ବଡ ଆକୁଳ, ବଡ କରୁଣ, ବଡ ଅନୁନୟ କରେ ଗୋପା ବଲିଲ—

“ଦୋହାଇ ତୋମାର ବୌଦ୍ଧ, କି ଏଲେ ଆମାଯ ଦେଖିଯେ ଦିଓ ନା । ଆମି ପାଲିଯେ ଏସେଛି ।

“ବ୍ୟାପାର କି ମହାପ୍ରସାଦ ?” ବଲିଲାମ—“ଆଜ ଏ ମୃତ୍ତି ତୋମାର କେନ ?”

ହାତ ଧରିଯା ତୁଲିତେଇ ଚକ୍ରଖାନି ଯେହି ଆମାର ମୁଖେର ଦିକେ ଫିରିଯାଛେ—ଆମି ଶୁଣ୍ଟିତ ! ଏ କି ! ଭରା ଟ୍ସଟ୍‌ସେ ପାତା

ହଇ ଟୁକୁ ହଇତେ ଅଞ୍ଚଳକଣା ଗୁଲି ଅନିଲ-ମଥିତା ପକ୍ଷଜିନୀର
ବିକଚଦଳ ହଇତେ ଶିଶିର କଣିକାର ମତେ ଝରିଯା ଛିଁଡ଼ିଯା
ଥିସିଯା ପଡ଼ିଲା । ବୁଝି କେମନ ଏକଟୁ ଲଜ୍ଜାଯ ସବଲେ ହାତ
ଛିନାଇଯା ଲହିଯା ବେଗ ସାମଲାଇତେ ନା ପାରିଯା ବୌଦ୍ଧିର କୋଲେର
ପାଶେ ପୁଣି ପଡ଼ିଯା ଗେଲା । ଫୁଲାଇଯା ଫୁଲାଇଯା ମୁଖ ଲୁକାଇଯା ଠିକ
ଏ କାନ୍ଦାଇ କି ? ଏ ସେ ନା ନାଟକ, ନା ନଭେଲ—ସ୍ଵପ୍ନଓ ନା,
ସତ୍ୟଓ ନା । ସଦି ସତ୍ୟ—ଶାସ ତ୍ୟାଗ କରିଯା ଭାବିତେଛି,
କଠିନ, ନିଷ୍ଠୁର ସତ୍ୟ । ବୌଦ୍ଧ କୋଲେର କାହେ ଗୋପାକେ
ଆଗଳାଇଯା ଧରିଯା ସ୍ନେହେର ଶାସନେ କହିଲେନ—“ବଲବି ନା
କି ହଲ ?”

ନାଃ ! ମେ ମେ-ମେଯେ ନଯ । କିନ୍ତୁ କି ଖବର ଜାନିବାର ଜଣ୍ଯ
ହଦ୍ୟତ୍ରେର ମଧ୍ୟେ ଉତ୍କର୍ତ୍ତାର ଏକ ଉତ୍ତର ରଣ ଅନୁଭବ କରିତେଛି ।
ଅବଶେଷେ ପୂର୍ବ ସ୍ଵରେ ବୌଦ୍ଧ ବଲିଲେନ—

“ନା ବଲବି, ଏକୁଣି ତୋକେ ବାଡ଼ୀ ରେଖେ ଆସିଛି, ଦେଖ ।”
ଆକୁଲି ବିକୁଲି କରିଯା ବାଲିକା ବଲେ--

“ଓ ଭାଇ ମହାପ୍ରସାଦ, ପାଯେ ପଡ଼ି—ପାଯେ ପଡ଼ି ତୋମାର
ମହାପ୍ରସାଦ ! ଆମାଯ ଛେଡେ ଦିଓ ନା । କାଳ ନାକି ଆମାର
ବିଯେର ପତ୍ତୋର ହୟେ ଗିଯେଛେ ପରଶ୍ର ବିଯେ । ଆମାଯ ଆର
ତୋମାଦେର ଏଥାନେ ଆସତେ ଦେବେ ନା ବଲେ ଆଟକିଯେ ଛିଲ ।
ଆମି କିଛୁତେଇ ପାରିନି । ଆଂଧାର ହଲେ ବାବାର ଚାପ୍କାନ୍
ଚୁରି କରେ ପାଲିଯେଛି ।”

—ବଲିଆ ମେ ଏତ ବଲେ ବୌଦ୍ଧିର ବକ୍ଷ ଚାପିଆ ଧରିଲ, ଇଚ୍ଛା
ଯେନ ତାର, ଏକେବାରେ ହୃଦୟେର ଭିତର ଗିଯା ମେ ଲୁକାଯ ।

‘ପତ୍ରୋର ହୟେ ଗିଯେଛେ, ପରଶୁ ବିଯେ’ ! ବୌଦ୍ଧ ମିଥ୍ୟା
ବଲେନ ନାହିଁ । ‘ପତ୍ରୋର ହୟେ ଗିଯେଛେ, ପରଶୁ ବିଯେ’ !—ନିରେଟ
ଇଷ୍ଟକେର ମତୋ, ପ୍ରସ୍ତର—ନା, ଲୌହେର ମୃତୋ ସତ୍ୟ ଏ ।—
ସତ୍ୟ ?—ନା, ନିୟତି । କର୍କଣ୍ଠ, କୁର,—ସାକ୍ ।

ଶୁଦ୍ଧ ଆମି । ନିର୍ବାକ ଆମି । ଭବିଷ୍ୟତେର ଦିକେ ଉଦ୍ଦାସ
ଦୃଷ୍ଟି ଆମାର ।

ବିଶାଳ ମରୁ ପୃଥିବୀ,—ସତ ଦୂର ଦୃଷ୍ଟି ଚଲେ, ତତ ଦୂରଇ !
ତୃଷ୍ଣାହୀନ ପଥିକ ଏକା ସବେଗେ ଚଲିଆଛେ । ସମ୍ମୁଖେ ସନ୍ଧ୍ୟା ।
ଖେଳ୍ୟାଳ ନାହିଁ ।—ଚଲିଆଛେଇ । ଦିକ୍ବିଦିକ୍ ହଇତେ ଅନ୍ଧକାର
ଛୁଟିଆ ଆସେ । ଗେଲ, ସମୁଦ୍ର ଭରିଆ ଗେଲ ! ପାଞ୍ଚ ପଥ
ହାରାଇଲ । ଅନ୍ଧକାର କାଟିଲ ନା ।—ଚିରକାଳ ରହିଆ ଗେଲ !!

ଶୂନ୍ୟ—ଆଣ ; ଛିନ୍ନ—ସକଳ ଗ୍ରହୀ ! ଦୌର୍ଘ ଅଫୁଟ ନିଶ୍ଚାସ
ରେଖା ଛାଡ଼ିଆ ଗୋପାକେ ବଲିଲାମ—

ଛିଃ ଗୋପା । ତୋର ବିଯେ ହବେ—ତା ବେଶ ତୋ ! ତା ଏ
‘ଶୁଭକ୍ଷଣେ’ର ଶରୀର ନିଯେ ଏମନି କରେ କି ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାରେ
ସୁରତେ ଫିରତେ ହୟ ! ଚିରଦିନଟାଇ ତୋ ଏମନ କରେ ଚଲବେ ନା
ଭାଇ ! ଝି ଏଲେ, ବାଡ଼ୀ ଯା । ଏଥନ ଥେକେ ମନତନ୍ ଦିଯେ
ସରକନ୍ନାର କାଜକର୍ମଗୁଲୋ ଶିଥେ ଟିକେ ନିଗେ ଯା । ଆମାର ସଙ୍ଗେ
ତୋର ଆର ଦେଖା ହବେ ନା ଜାନି, କିନ୍ତୁ ତା ବଲେ କରବି କି ?

ଆର, ଉପାୟ କି ବଳ? ବାପ ମା ଆଦର କରେ ଯାର ହାତେ
ତୋକେ ତୁଲେ ଦେବେ, ବୌଦ୍ଧିକେ ଦେଖେଛିସ୍ ତୋ—ତାକେଇ ଧରେ
ଧରେ ବେଡ଼େ ଉଠିସ୍ । ସେ ଯେଣ ତୋର ବଡ଼ ଶୁଖେର ହୟ । ଆମି—
ଶୁକୁ—ବୌଦ୍ଧ, ଏହା କେ ରେ ତୋର ? ଛୁଦିନେର ଚେନା—”

ନାଃ ଆର ବଲା ଯାଯ ନା ! ବେଜୋଯ ପିପାସା ବୋଧ ହଇଲ ।
ଜଳ ଚାହିଲାମ । ବୌଦ୍ଧ ଜଳ ଆନିତେ ଗେଲେନ ।

ଦେଓଯାଲେର ଗାୟେ ଆଯନା ବାଧା କବିତାଟିତେ ଚୋଥ
ପଡ଼ିଲ—

“ଆମାର ସକଳ କାଟା ଧନ୍ୟ କରେ
ଫୁଟବେ ଗୋ ଫୁଲ ଫୁଟବେ,
ଆମାର ସକଳ ବ୍ୟଥା ରଙ୍ଗିନ ହୟେ
ଗୋଲାପ ହୟେ ଉଠବେ ।”

ଅତ୍ୟେକଟି ଅକ୍ଷର ହିତେ ଏକପ୍ରକାର ଶିବେର ମାଥାର ଚନ୍ଦ୍ରର
ମତୋ ମହିମାର ଧିକି ଧିକି ଛ୍ୟାତି ବାହିର ହିତେଛେ ଏବଂ ତାହା
ହିତେ ବହିରାଗତ ଆଶ୍ଵାସ ସାନ୍ତ୍ଵନା ବାଣୀ ଲୋହିତ ଧୂମ୍ରେର ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ଧୂନାର ଶୁଗନ୍ଧ ବିଲାଇୟା ବିଲାଇୟା ପ୍ରାଣ ଦେବତାର
ଆରତି କରିତେଛେ । ଛଃ ଛାଇ, କି ବଲିତେ ଚାହିୟା କି ବଲିତେ
ଗିଯା ଡାକିଲାମ—“ଗୋପା !”

“ଥାକୁ”—

ବାଧା ଦିଲ । ବଲିତେ ଦିଲ ନା । ନିରୂପାୟ ।

ବ୍ରଜପଦ୍ମ

ଟେବିଲେର ଉପର ହଇତେ ଏକ କଳମ କାଲି ଓ ଏକଥାନା ଶିଳ୍ପ
ଛିଡ଼ିଆ ଲହିୟା ଗୋପା ବଲିଲ—

“ଏତେ ଶିଳ୍ପିର ଆମାର ଏକଟା ନାମ ଲିଖେ ଦେବେ ?”

“କି କରବେ ଏ ଦିଯେ ?”

“ଭୟ ନେଇ, କାଉକେ ଜାଲାତନ କୋରବ ନା ; ଛବିର ମତନ
କରେ ସାଧିଯେ ଚୋଥେର ସମ୍ବଲ କରେ ଦେଯାଲେ ରେଖେ ଦେବୋ ; ଭୟ
ନେଇ,—ନା, ଭାଇ, ଆସି ।”

ଜଳ ଆନିତେଇ ଧୀ କରିଯା ମେ ଗିଯା ଏକ ଚୁମୁକେ ଜଳଟିକୁ
ଶେଷ କରିଯା ଏକଛୁଟେ ବାହିର ହଇୟା ଗେଲ ; କେହ ଧରିତେ
ପାରିଲାମ ନା—ଆଃ । ଯାଓ ଗୋପା ।

ବୁକେର ମଧ୍ୟେ କି ? ପ୍ରଲୟ ଧକ୍ ଧକ୍ କରିତେଛେ ।
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗରମ—ଧିକ୍ ।

ଅନ୍ଧ, ଧଞ୍ଜ, ପଞ୍ଚ, କୁଞ୍ଜା ଗୋପା ! —ନା, ଆର ସମୟ ନାହି,
'ପତ୍ରୋର ହୟେ ଗିଯେଛେ, ପରଣ ବିଯେ' !—କେ ଜାନିତ ଏ ହଇୟା
ଯାଇବେ । ଆର, ଆମାର ସାଧନା ? ଆର, ଆମାର ଚିତ୍ତର
ସ୍ଵାଧୀନତା ?

ଯି ଆସିଯା ପୌଛାନ ସଂବାଦ ଦିଯା ଚାପ୍ କାନ୍ ଲହିୟା ଗେଲ ।

“ଠାକୁରପୋ, ବ୍ୟନ୍ତ ହୟୋନା ଭାଇ, ସହ କରତେ ଶେଖୋ ।”

“ଏଇବାର ଶିଖିତେ ହବେ ବୈକି । ସୁନ୍ଦର ସତ୍ୟ କଥା
ବଲେଛିଲେନ ଆଜ ସକାଳ ବେଳା ଆପନି ବୌଦ୍ଧି ।”

বার

অভিভৈ বিরাট দুর্গ ভাসিয়া পড়িয়াছে। তপ্ত তরল
লাভা, ছাই ধাতু পদার্থ প্রভৃতি উদ্বিগ্নণ করিতে করিতে
ক্ষুধার্ত আগ্নেয় মহাগিরি স্ফটি মাত্রই শির উত্ত করিয়া
দাঢ়াইল। কোটি কোটি যোজন বিস্তৃত বিশালকায় মহাদেশটা
সমুদ্রের তলদেশে ডুবিয়া বিলুপ্ত হইয়া গেল। রানী বিশ্বপ্রকৃতি
কাপিয়া কাপিয়া উঠিতেছেন। শেষ—সব শেষ, প্রলয়—
মহাপ্রলয় রটিয়া উঠিয়াছে। হারে—হারে ক্ষুদ্রের অধ্যবসায়!—

আগুনের ঘূর্ণাবর্ত্তের মধ্যে আমি। হাতের কাছেও কিছু
নাই। না ধরিয়াও দাঢ়াইতে পারি না।—পাগল না কি
গাছে ধরে না?

বৌদি। বেজায় উপোষের পর পথ্যটা কিছু গুরুপাক
হয়ে গেছে বুঝি?

স্বীকৃ। শাস্ত্রের ওপর বিশ্বেস কত! আমি হাতুড়ে
বদ্দি—এতদিনে এই জ্ঞান হ'ল তোমার বুঝি?

বৌদি। বৌ-বী মানুষ আমরা, অত পঁচাচে মেই।
ভালো চিকিৎসের সম্মান, ধূয়ে খেয়ো'খন; রুগ্নি-সঙ্কট
উপস্থিত যে!—

ଶୁକୁ । ତିବ୍ସତ ଜୟ କି ମୋଜା କାଜ ? ଏ ସଙ୍କଟଟି ଚାଇ—
ବୌଦ୍ଧ । ସାକ୍ଷ, ଆଜ ପଥ୍ୟ କି ?

ଶୁକୁ । ପଥ୍ୟ ? —ପଥ୍ୟ ? —ଓ ! —ତା ଭାଲୋ ;
ଓର ନାମ କି, ହାଁ, ଏ ସେ—ବଲେଛି ତୋ, ସଞ୍ଚ୍ୟୋଗ ଏକଟୁଖାନି
ଜଳ ସାବୁ ! ଏକଟୁ ଜରେର ଆର ଏକଟା ଆକ୍ରମଣେର ସମ୍ଭାବନା
ରଯେଛେ ।

ଗନ୍ଧୀରଭାବେ ବହୁ ଖୁଲିଯା ନତମନ୍ତକେ ବସିଯାଇଲାମ ।
ବାହିରେ ସର୍ବ ଭିତରେ ପିପାସା—ସନ୍ଦର୍ଭ । କଥୋପକଥନେର ପର
ଡଭରେ ଆମାର ଦିକେ ଚାହିୟା କିଞ୍ଚିତ୍ବେଳେ ହାସିଯା ଉଠିଲ । କି
ଭୀଷଣ ! ହାସିଯାଇ ଉଠିଲ ! ମର୍ମ ନାହିଁ କି ?—ମାନୁଷ କି ନହେ
ଉହାରା ? —ଜୟନ୍ତ

ଓ—!—ହାସିବେ ନା ? —ପାଗଲକେ ଦେଖିଯା ତୁମି ହାସ
ନା ?—ତବେ ?

* * * *

ଶୁକୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳା କହିଲ—

“ଆପାତତଃ ଏକଟା କଥା ବଲିବୋ ଫେଲୁ ?—”

“ନେହାଂ ଯଦି ଅଚଳ ନା ହୟ, ତବେ ଆଜ ଥାକ୍ ।”

“ମନଟା ଏକଟୁ ଥାରାପ ହେଯେଛେ—ନୟ ?— ପରଶୁଦ୍ଧିନ ବଲେଓ
ଚେଷ୍ଟା ଦେଖିତାମ । ଶୁଘୋଗ ତୋ—ତା ଛିଃ, ଏକଟା ମେଯେର ଜଣେ— ।”

“ଦେଖୋ ଶୁକୁ, ଭାଇ— ଅନ୍ତ କୋନ କଥା ନା ଥାକେ, ଆମାର
ଆଜ ଅବକାଶ ଦାଓ ।”

“ଭାଜିଲୋକ ଡେକେଛିଲେନ—”

“କେ ତିନି ?—”

“ପରମାନନ୍ଦବୁ—ଏ ସୋସାଇଟିର—”

“ଚଲୋ, ବରଂ ତାଇ ଯାଇ ।”

ଉଭୟେ ବାହିର ହଇଲାମ । ବେଶ ଅନ୍ଧକାର । ଏକଟା ରେନଟିର
ତଳାୟ ଆସିଯା ଶୁକୁ କହିଲ—“କେ ତିନି ଆବାର ଗେଲେନ
କୋଥାଯ ?”

ଏଦିକ ଓଦିକ ଚାହିୟା ବଲିଲ—

“ଆଃ, ଏଥାନେଇ ତ ମିଳିବାର କଥା । ଦାଡ଼ାଓ ତୋ ଏକଟୁ
ଏଥାନେ—ଆମି ଏହି ସେ କନ୍ହେଲାଲେର ବାଗାନଟା ଦେଖେ ଆସି—
ତାମାକେର ଅତବଦ୍ଧ ଆଜା ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତେ ଆର ନେଇ କିନା—”

ଚଲିଯା ଗେଲ ।

ସମ୍ମୁଖେ, ଏ ; ସାତକଢ଼ିବାବୁର ବାଡ଼ୀ । ଅନୁମାନ କରିଲାମ,
ଆଧାର କିନା । ଗୋପା କି କରିତେହେ ଏଥନ ? ଜାନିନା,
ଜାନିନା ।—ତବୁ ଆନ୍ଦାଜ ? ନାହିଁ ଗୋ, ପୁଡ଼ିଯା ଗିଯାଛେ ତା ।
ଦାମ ଛିଲଇ ତୋ ଏକଦିନ । ଚେକ୍ କରିଯା ଦିଯାଛେ ସେ । ଟିକିଟ
ଆର ଚଲେ ନା—ଚଲିବେ ନା ।...

ତୁମି କୋଥାଯ, ତୁମି କୋଥାଯ, କୋନ ଦିଗନ୍ତ ବିତତ
ମହାସାଗରେର ପରପାରେ—ଗୋପା ? ଗୋପା ! ଗୋପା !—ନା, ନା,
ଆମି ଆହ୍ସାନ କରି ନା । ଏ, ହରିନାମ ଜପମାତ୍ର ଆମାର
ଆବାହନେର ଆକର୍ଷଣେ ଆମି କି ତୋମାଯ ବିଚଲିତ କରିଯା

କ୍ରତୁପଦ୍ୟ

ବ୍ରତେର ସମାହତ ଶାନ୍ତ ସଂ ସମ ନଷ୍ଟ କରିତେ ପାରି ? ତାକି ପାରି ! ସେ କି ହ୍ୟ ! ତୁମି ଶାନ୍ତ ହ୍ୟ ! ମିଳନ ତୋମାର ମଧୁଶୁଭ ହୃଦୀକ । ଭରସା କରି, ସ୍ଵାମୀ ଯେଣ ତୋମାର ଏ ଅଂଶୁଟୁକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଯା ସାନୁଗ୍ରହେ ଆଗାମୀର ସଙ୍ଗେ ମିଳାଇଯା ଲନ ।

ଆର, ଆମି ? ଆମି ଚାହି ନା । ସେ ସାନ୍ତନା ଆମାର ମୃତ୍ୟ । କ୍ଷତିଇ ଆମାର ସାରା ଜୀବନେର ଲାଭ । ବ୍ୟର୍ଥତାକେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସାର୍ଥକତା ବଲିଯା ସଗୋରବେ ଗ୍ରହଣ କରିଲାମ ।

ସଡ଼କେର ନୀଚେ ଝରିଯା ପଡ଼ା ଶୁକନୋ ପାତାଗୁଲିର ଶବ୍ଦ ହଇଲ, ବୁଝି କାଠବିଡ଼ାଲୀ ଏକଟା । ପେଣ୍ଟା ବାଦାମ ଭାଜା ଫେର୍ଣ୍ଣୋଯାଲା, ଦୁଇଜନ ହାଁକିତେ ହାଁକିତେ ପାଶ କୁଟ୍ଟାଇଯା ଚଲିଯା ଗେଲ ।

“ମହାପ୍ରସାଦ !”

କେ ? କେ ଡାକେ, ମହାପ୍ରସାଦ ବଲିଯା ? ହାଓୟାୟ ହାଓୟାୟ କିମେ ଆହ୍ଵାନ ଛଡ଼ାଇତେଛେ ! ପୂରୁଷେର ଚୋଖେଓ କି ଜଳ ବାହିର ନା କରିଯା ମେ ଛାଡ଼ିବେଇ ନା ! ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାର କଥା ହିତେ ଶୁରୁ କରିଲ ତୋ ! କୀ ଭୟନାକ ! ଗୋପାଇ ଯେ

ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେଇ ତୌରବ୍ୟ ବେଗେ ଡାର୍ମାର ଦିକେ ମେ ଛୁଟିଯା ଆସିଲ । ଶୁଦ୍ଧୀର୍ଧକାଲେର ଦ୍ଵୀପାନ୍ତର ବାସେର ମତ ସମସ୍ତ ଦିବସ-ଖାନିର ଉପବାସୀ ଆମି, ନିୟମକେ ସଂସମକେ ଚୁରମାର କରିଯା ଦିଯା ତୃଷ୍ଣାର୍ତ୍ତ ବୈଶାଖୀ ପଥିକଟିର ଦୃଷ୍ଟିତେ ଏ ମୂର୍ତ୍ତି ସରସୀର ସ୍ଵତଃନବୀନ ଶୁଶ୍ରୀଳତା ପାନ କରିଲାମ । ଆଃ—ଜୁଡ଼ାଇଯା ଗେଲ !

ଓ ବୁଝି ପାରିଲ ନା । ପାରିବେଇ ଆରୋ ? କୁଞ୍ଜ ବାଲିକାର ପ୍ରାଣେ ଆରା ଧୈର୍ୟ ଚାହୋ ? ସେଣ ସେ ତାର ସମଗ୍ରତାର ଆପାଦମନ୍ତକ ହିତେ ଶୁଳ ଆବରଣଗୁଲି ଖୁଲିଯା ଫେଲିଯା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘଣ୍ଡେ ଭରିଯା ଉଠିଲ । ଆମାର ଛିଥାନି ହାତ ଲାଇଯା ଅତିଶୟ ମନୋବେଗେ ବୁଝି ସେ—ସେଣ ସେ ବ୍ରକ୍ଷାଣ୍ଡ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା ତାହାର ତାପୋତ୍ତ୍ମ ଶିରୁକୁ, ଅଧିର ଚିବୁକ କପାଳ ଚକ୍ର—ସବ ତାହାତେ ଡୁବାଇଯା ଦିଲ । ଉଃ, ଚୋଥେର ଜଳ କି ଗରମ ଏତ !

ରମାଲେ ମୂର୍ଖେର ସାମ ଓ ଭିଜା ଚୋଥ ମୁଛିଯା ଦିଯା ଡାକିଲାମ—“ମହାପ୍ରସାଦ !”

ବର ବର ତାର ଚୋଥେର ଜଳ ପଡ଼ିତେଛେ । କହିଲ—“ଆମି କି କରବ ଭାଇ !”

ମୁଖ୍ୟାନି ତୁଲିଯା ଧରିଯା ତାର ଚୋଥେର ପାତା ମୁଛାଇଯା ବଲିଲାମ—

“ସହ କରବେ ଗୋପା । ସହଗୁଣ ବଡ଼ ଗୁଣ । ଏହି ହଦିନେର ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ, ଚେଷ୍ଟା କର, ଭୁଲତେ ପାରବେଇ ପାରବେ । ଯାଓ ବାଡ଼ୀ ଯାଓ ; ଏମନ ଚୁରି କରେ ଦେଖା କରା ପାପ—ଯାଓ ।”

‘ହଁ— !’

ବଲିବାର ସଙ୍ଗେଟେ ଏକଟା ନିଶ୍ଚାସେର ଶବ୍ଦ ପାଞ୍ଚଯା ଗେଲ ।
ପୁନରାୟ କହେ—

“ଆର, ତୁମି ?”

ରକ୍ତପଦ୍ମ

ଶୁଦ୍ଧ କାବ୍ୟେ ଏ କି ସାଂଘାତିକ ଭାବ ! ନା ନା, ଆର ଧରିଯା
ରାଖା ଯାଯ ନା ; ଚୋଥ ଫାଟିଯା ଜଳ ବାହିର ହଇଲ । ଗୋପା ।
ଯା ଭାଲୋ ବୋବୋ କର, ଛେଡେ ଦାଓ, ଆମି ଆସି ।

‘ଛେଡେ ଦାଓ’ ! ଛାଡ଼ିଯା ଦିବ ! ହୀନ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆସିଲ, ପାଲାଇ
ଇହାକେ ଲାଇଯା । ହାଁ ଚରମେ ନାମିଯା ଆସିଯାଛି ବଟେ । ଡଃ,
ଚମଙ୍କାର ! ପକେଟ ହଇତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷିଣ୍ଣ ହଞ୍ଚେ ଏକଥାନି ଛୁରିକା
ବାହିର କରିଯାଇ ଯେନ, ନିଜେର ପ୍ରତି ରକ୍ତଚକ୍ରରେ ଗର୍ଜନ କରିଯା
ଶାସନ ସ୍ଵରେ ବଲିଲାମ “ଦୁର୍ବ୍ଲିକ୍ଷି ସତର୍କ ହୋ ! ଏହି ଛୁରୀତେ ନତୁବା
ତୋମାର ବୁକ ଚିରିଯା ଫେଲିତେଛି । ଇଃ, ଏତଥାନି ! ଯାଓ ରେ
ଗୋପା—ଯାଓ । ଦାଡ଼ାଓ—ନା ଯାଓ !

“ଏହି କିନ୍ତୁ ଶେଷ ଦେଖା ଦେଖି—”

କହିଯା ଗୋପା ସଡ଼କ ହଇତେ ନାମିଯା ସରିଯା ଚଲିଯା ଗେଲ—
ଶୁଭେର ଜମାଟ ଆଁଧାର ଭାଙ୍ଗିଯା ଭାଙ୍ଗିଯା ହାତଡ଼ାଇଯା ହାତଡ଼ାଇଯା
ଡୁବିଯା ଭାସିଯା ସ୍ତରାଇଯା ସ୍ତରାଇଯା—କିନ୍ତୁ ପ୍ରହେଲିକା
ଏହି ମିଳନେର ଯେ, କୋନ୍ ଅନ୍ତ୍ରେ ଭୌତିକ କାରମାଜିତେ ଇହାର
ସଂଘଟନ ହଇଯା ଗେଲ !—ବାଲିକା ଯାଯ — ଓହି—ଓହି ଯାଯ,—ଗେଲ ;
ଆର ଦେଖା ଯାଇତେଛେ ନା ; ନା— ଓ ପ୍ରାଣେ ବାଁଚିବେ ନା । ପୁଡ଼ିଯା
ମରିଯା, ଛାଇ ହଇଯା ଯାଇବେ । ଓ କି ବାଁଚେ ?

ଗାନ ଥାମିଯା ଗେଲ । ବାସ୍ ଭିତରେର ହାଡ଼ଗୁଲି ଆମାର
ସବ ଖଟମଟ କରିଯା ହାସିଯା ମରମର କରିଯା ଉପହାସ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଢାଲିଯା
ଦିଲ ।—ଭିତରେର ହାଡ଼ଗୁଲି ଆମାର !

তের

নেশাৰ ব্যাধি ইহা। কিন্তু ধৱিয়াছে তো! গলা টিপিয়া ধৱিয়াছে। দোহাই হে আমাৰ মন, ক্ষমা ক'ৰো—ক্ষমা ক'ৰো, ইহাৰ পৱ উন্মত্ত হইয়া উঠিও না। আমি চিকিৎসা কৰাইতেছি।

—আচ্ছা, এ যে বাড়ুদারটি আবৰ্জনাৰাশি মাথায় কৱিয়া যাইতেছে, কত আয় মাসিক উহার?—পাঁচ টাকা—দশ টাকা? কি কৱিয়া উহার চলে?—অন্য কি আৱ আয়ৰ পন্থা আছে? কিছু না; তুমিই টিক প্ৰোফেসৱ দত্ত! আমি কুলীগিৰী কৱিব। পেটেৱ প্ৰকৃত ক্ষুধা জন্মাইয়া ঘনেৱ এই ক্ষুধা দমন কৱিব। ভাৱ প্ৰবণতা ব্যতীত এ আৱ কিছু নহে।

বেশ। ঠিক। আজ সন্ধ্যাৰ গাড়ী আৱ—ফেল কৱা নয়ই। বহুদূৰ দেশে আমাকে নিৰ্বাসন কৱিয়া লইয়া চলিব। অগ্ৰিমান্দ্যই সকল রোগেৱ মূল নিদান। সেটাকে দূৰ কৱিয়া পাকস্থলীকে নৌৰোগ কৱিতে হইবে। পাৱিব? সে প্ৰশ্ন নিষ্ফল। কুলী গিৰিই—নহিলে নিষ্ঠাৱ নাই। সকাল সন্ধ্যা খাটো; অন্ধকাৰ কুটীৱেৱ সঁ্যাতসঁ্যাতে মেঘেতে রাত কাটাও, প্ৰভাতে অন্ধ অশ্বেষণে বাহিৰ হও!—সুন্দৱ! এ

ବ୍ରଜପଦ୍ମ

ବୈରାଗ୍ୟ ନୟ—ଚିକିৎସାର ତପସ୍ତ୍ରୀ ମାତ୍ର ଆମାର । ଏ ଛେଲେଖେଲା ନୟ—କବିତାର ଏଲାକା ହିତେ ସର ଭାଙ୍ଗିଯା ବାସ୍ତବେର ଉପଦ୍ବୀପେ ପଲାଯନ । ଉନ୍ମାଦେର ପ୍ରହସନ ଅଭିନୟ ଇହା, ବଲେ କେ ? ଏ ତୋ ମେରୁ ପ୍ରଦେଶ ଆବିକ୍ଷାରେର ମତୋ, ମହାକାଶେର ଅଦୃଶ୍ୱ ଗ୍ରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣେର ମତୋ, କୁଦ୍ରେରିଇ ବିରାଟ ଅଥଚ ଉନ୍ମତ୍ତ, ହାସ୍ତୋଦ୍ଵୀପକ ଅଥଚ ଶୁନ୍ଦର—ସହିୟୁ, ନିଷ୍କର୍ଷ, ମୌନ ଅଧ୍ୟବସାୟ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶ୍ରି ହଇଯା ଗେଲ ଯାକ ।

ସାରାରାତ ବେଶ ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦେ ଶୁଖେ କାଟିଲ । ସକାଳେ ଶୁକ୍ର ସାଇକେଲ ଲାଇଯା ବାହିର ହିତେହେ, କହିଲାମ—

“କୋଥା ବେଳଚ୍ଛ ?”

“ସକାଳ ସକାଳ ରୁଗ୍ଗିଟୁଗ୍ଗିଗୁଲୋ ଦେଖେ ଶୁନେ ଆସି । ଆଜ ଆବାର ଗୋପାର ବିଯେ ଛାଇ—ସୂର୍ଯ୍ୟ ଠାକରଣେର ତୋ ଅବସର ନେଇ ବଲେଇ ହୟ ।”

“ବଲେ ରାଖା ଭାଲୋ, ତୁମି ସତିୟ ସତିୟଇ ପରମାନନ୍ଦ ବାବୁକେ ଆମାର ବିଷୟେ ନିରାଶା ଜାନିଓ । ଆମି ସଞ୍ଚୟାୟ ଏକଥାନି ଗାଡ଼ୀ ଢାଇ ।”

“ବିଯେଟୋର ଦରଳଣେ ଏକଟୁ ଗୋଲମାଲେ ରଯେଛି—ଏକାନ୍ତର ତୋମାର ଯାତ୍ରାଟୀ ପ୍ରୟୋଜନ ବୋଧ କରଛ ?”

“ଯାକ, ତୁମି ଯାଓ ; ନିଜେଇ ଠିକ କୋରବ ।”

“ଚାଟିଛୋ ଯେ ; କୋଥାଯ ଯାବେ, ଏଥେନ ଥେକେ—?”

“ଅନ୍ତତଃ ଦାର୍ଜିଲିଂ ତୋ ପ୍ରଥମ—”

“କେ ବୁଝି ସନ୍ଧ୍ୟାର ଗାଡ଼ୀ ? ଆରୋ ସକାଳେ ସେତେ ହୟ ତାହଲେ । ବେଶ, ଗାଡ଼ୀ ଠିକ୍ କରେ ଦିଚ୍ଛି । ସାଡେ ତିନେ ଗେଲେଇ ଚଲବେ ।”

ଚୁପ୍, କରିଯା ରହିଲାମ । ଶୁକ୍ଳ ବଲିଲ—

“ତା ବେଶ,—ବୋସ ଦେଖି—”

ଚୁରୁଟେର ଧୋଯା ଛାଡ଼ିଯା ଶୁକ୍ଳ ବାହିର ହେଇଯା ଗେଲ ।

* * * * *

ପୃଥିବୀର ଚାରିଦିକେ ଆମାର, ଦୁଇଶତ ଚର୍ବି ବାତିର ଉଜ୍ଜ୍ଵଳତାୟ ମଶାଲ ଜ୍ବାଲାଇଯାଇଲାମ । ଅତୋ ଆଲୋ ସମାଜ-ବିଜ୍ଞାନେର ସହିଲ ନା । ବିନାନୁମତିତେ ଜ୍ବାଲାଇଯାଇଲାମ, ଶାସନେର ପରୋଯାନାୟ ନିବାଇଯା ଦିଯା ଚଲିଲାମ । ଅଜାନା ଅନ୍ଧକାରେର ମଧ୍ୟେ ଯାଇତେଛି । ପା'ର ନୀଚେ ନାଚନା ଗୁଲି ସାଜିଯା ଠିକ ହେଇଯା ଆଛେ ; ପା ସ୍ଵଡ୍ ସ୍ଵଡ୍ କରିତେଛେ । ଆଜ ଏକଟୁ ଗାନ ଗାହିତେ ହେବେ—ନୃତ୍ୟ ରକମେର ଏ ସୌଖ୍ୟନତା ଆମାର ଚିତ୍ରେ ଜାଗିଯାଇଛେ । ଚଲୋ, ପ୍ରେମିକ—ଚଲୋ ।

“ହେଲେଟି ନାନା ଉପଦ୍ରବ ସହ କରେଛ ; ଆଜ ଶେଷ ପ୍ରଣାମେର ଆରେକଟୁ—କରୋ ।”

ବୌଦିକେ ପ୍ରଣାମ କରିଯା ଗାଡ଼ୀତେ ଉଠିଲାମ । ଶୁକ୍ଳ ବଲିଲ—

“ଜିନିସ ପତ୍ରୋରଙ୍ଗଲୋ, ରହିଲୋ ?”

“ହଁ । ବାଡ଼ୀ ପାଠିଯେ ଦିଓ ।”

“କିନ୍ତୁ ତାରୀ ସନ୍ଦେହ ହଛେ, ତୁମି ସମ୍ବ୍ୟାସୀ ଟ୍ରେସୀ କିଛୁ
ହେଁ—”

“ଭଗବାନେ ବିଶ୍ୱାସ ଥାକତ, ତା କରତୁମ ; ସେଇଟେଇ ଯଥନ
ନେଇ—”

“ନେଇ ନା କି ? ତା ଭାଲ । ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ଉଚ୍ଚ ଜ୍ଞାନେର
ମହିମା—ଅହୋ ! ବଲେ ବାଲ୍ୟ-ବିବାହ ଭାଲ ନା—ହଁଁ” । ତା—
ରାଣୀର କି ମତ ?

ବୌଦ୍ଧ । ବଲୁନ, ବଲୁନ—ଶେଠଜୀ-ଇ ବଲୁନ ।

ଶୁକୁ । ଅନର୍ଥକ ଦେରୀ ହେଁ ଯାଚେ । ଏସ ଫେଲୁ ।
ପୌଛେଇ ଚିଠି ଦେବେ । ଆମରା ଉଦ୍ଧିଗ୍ନ ରହିଲୁମ ।

*

*

*

ଗାଡ଼ୀ ଚଲିଲ । ‘ତୋରାପ、ଭାରତବର୍ଷ’ ବିଦ୍ୟାୟ !—ଗାଜୀପୁର
ଆସିଯାଇଲାମ’ । ଭାଲୋ କରିଯାଇଲାମ ।

ବୌଦ୍ଧ-ଶୁକୁ ହାସିଯା ବିଦ୍ୟାୟ ଦିଲ । ଶୁଖେ ଥାକୁକ୍ ତାହାରା ।
ଆମିଓ ଶୁଖେ ଥାକିବ, ଆଶା କରି ।

ଦୁଇ ଧାରେ ସୁହେ ସୁହେ ମାଠ, ଗାଡ଼ୀ ଚଲିଯାଇଛେ । ଉପରେ, ଅନ୍ତରୁ
ଖୋଲା ଆକାଶ,—ନୀଳ । ଆମି ଉହାର ଦିକେ ଚାହିୟା ଖୁବ ସନ୍ତତ୍ତ୍ଵ
ହଇଲାମ । ଦୁଇ ହାତ ବାଡ଼ାଇୟା ମନେ ହଟିଲ ଧରିଯାଇଛି ଓ ଆକାଶ ।
ଆକାଶରେ ଧରିଯା ତାହାର ପ୍ରାନ୍ତ ହଇତେ ପ୍ରାନ୍ତାନ୍ତରେ ବେଡ଼ାଇୟା
ବେଡ଼ାଇୟା ଘୁରିଯା ଘୁରିଯା ଦେଖିଯା ଶୁଣିଯା ଯଥନ ଫିରିଲାମ, କାନେ
ଯେନ ତଥନ ପୌଛିଲ ଆସିଯା ସଙ୍ଗୀତ ଏକଥାନି ।

“ହରି ରହ ନିକରଣ ଦେହ ।

କୈ ସେ ତେଜାବ ନବୀନ ସିନେହ ।”

* * *

ଟ୍ରେନ ଆସିବାର ଆର ବିଲସ ନାହିଁ । ଓରେ ଆମି ତୋ ଅନ୍ତରୁତିହ । ଗୋପା ! ମୁଖ ବିକୃତ କରିଯା କହିଲାମ—ମରିଯାଛେ । ଫେର ତା କେନ ? ହାତେର ତାକ୍ ତୋ ତାର ଠିକିଟି ଛିଲ । ନରମ ପେଂପେ ବିଂଧିଲ । କିନ୍ତୁ ବୌଟା ଶକ୍ତ । ପଡ଼ିଲ ନା । ତାର ଦୋଷ କି ?

ସିଗ୍ନାଲ ଡାଉନ ଦେଓଯା ସାରା । ଟିକିଟ ହାତେ ପ୍ଲ୍ୟାଟଫରମେ ସୁରିତେ ଲାଗିଲାମ । ସୁକୁ ! ସୁନ୍ଦର ଏକଟା ଖେଳା ଖେଲିଯା ଗେଲାମ ଏହି ଗାଜିପୁରେ । କିନ୍ତୁ, ହଠାତ୍ ଆଉଟ ହଇୟା ବଲ ବାହିରେ ଚଲିଲ । କି କରିବେ ?

ଟ୍ରେନ ଥାମିଲେଇ ଗାଡ଼ୀର ଉପରେ ଉଠିଯା ବସିଲାମ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ମାୟା ବୋଧ ହଇଲ ତାହିଁ ଆଗ୍ରହେ ସତକ୍ଷଣ ଥାକି, ଅନ୍ତଃ ଗାଜି-ପୁରେର ଶେଷ ଏହି ଷ୍ଟେଶନଟାଇ ହଇ ଚୋଥ ଭରିଯା ଦେଖିତେ ଲାଗିଲାମ । କତକଣ୍ଠି ହିନ୍ଦୁଶ୍ଵାନୀ ଦୋକାନଦାର ସ୍ବ ସ୍ବ ମାଲ ପତ୍ରାଦି ସହ ଗାଡ଼ୀ ହଇତେ ଉଠା-ନାମା କରିତେଛେନ ।

ସଙ୍ଗେ ଏକଟି ମହିଳା ଲହିୟା ଏକଜନ ଭଜଲୋକ—ଏର ମାନେ କି ? ଭୁଲ କରିତେଛି ନାକି ? ନା, ଦାଦାଇ ତୋ ! ଲୁକାଇ, ନହିଲେ ଏ ମହାୟାତ୍ରା ଆମାର ସଟିଯା ଉଠିବେ ନା । କି ଜଣ ଇହାରା ଆସିଲେନ, ଥବରଟାও ଲହିବ ନା !

“কৈ ? ও, হঁয়া ঠিক ফেলুই তো বটে ! ফেলু !!”

বড় বৌদির ইঙ্গিতে দাদা আমাকে পাইয়া দ্রুত নিকটে
আসিতে আসিতে ডাকিয়া বলিলেন—

“নাম্ গাড়ী থেকে। জিনিষগুলো বুঝে না বিয়ে নে।
এই যে টিকিট টুকিট সব নে। আমি ওদিকে ‘পথে বিবর্জিতা’-
কে আগলে রাখি—ষা”।

“দেখেছ, ছেলের চেহারাখানা কি দাঢ়িয়েছে ? কবে ?
—আজই বুঝি অন্ধপথ্য করেই ভোঁ দোড় দিচ্ছিল।”

বড় বৌদির এ কথায় কান না দিয়া দাদাকে বলিলাম,—

“টিকিট কিনে ফেলেছি, কতগুলো টাকা মাটি হবে—”
আবার “টিকিট কিনে ফেলেছি—কতগুলো টাকা মাটি
হবে !” আমি বলছি, কানে কথা যাচ্ছে নাঁ বুঝি ? ট্রেন ছেড়ে
গেলে ভাল হবে ?—”

বেগতিক। নামিয়া পড়িলাম।

পাঙ্কী-গাড়ীতে বড় বৌদির কাছে বসিয়া ফিরিতেছি,
গিয়া কি দেখিব ?...আর ভাবিতে পারি না। বিশ্বস্তভাবে
দাদার কাছে নিজেকে দান করিয়া দিলাম। যা হয়, হউক।
পুড়ি পুড়িব বাঁচি বাঁচিব। কহিলাম—“বের হয়েছিলুম,
আবার ফিরিয়ে নিয়ে চলেছেন, এবার আর বাঁচবো না।”

বড় বৌদি আমাকে টানিয়া আরো কাছে লইয়া
কহিলেন—

“ଷାଟ, ଏ ସବ ବଲତେ ହୁଁ ? ଅସୁଖ କି କାରାର ହୁଁ ନା !”

ଏହି ପରିଚୟ ଅନାବଶ୍ୱକ । ବଡ଼ ବୌଦ୍ଧିତ ଆମାର ମା ।
ସୁକୁ, ଦାଦା ଓ ଆମି, ବାଁଚିତେଇ ପାରିତାମ ନା, ସଦି ଇନି
ଆମାଦେର ନା ଥାକିତେନ । ଦାଦା ଉତ୍ତର କରିଲେନ—

“ବ୍ୟଞ୍ଜନ ହସ୍ତେ ଫେଲୁ, ଆମି ସଙ୍ଗେଇ ରଯେଛି ତୋ । ଟେଲିଗ୍ରାମ
ପେଯେ ଆମରା ଅଛିର । କାନ୍ଦାହାଟ କି ପାଗଲୀର ଥାମେ ?
ତା ଚେହାରା ଯେମନ କରେ ତୁଲେଛ--ମା ବନ ଦୁର୍ଗାର କୃପାୟ ଫିରେ
ପେଲୁମ ଏହି ଟେର ।”

‘ଟେଲିଗ୍ରାମ’ କି ! ଆମାର ଅସୁଖ !!—ଚେହାରା କି ଆମାର
ଖୁବ ଖାରାପ ହଇଯା ଗିଯାଛେ ? ଭାଲୋ ରହୁଣ୍ଟ ! ସୁକୁର ମାଥା
ଠିକ ଆଛେ ତୋ ! ଆମି ଯେ ମନେ କରିତାମ—ଛେଲେମୀ ।
କହିଲାମ—

“ଅସୁଖ ! କାର ?—ଆମାର ?”

ଦାଦା । ହଁ, ହଁ—ଏ ସୁକୁ ଛିଲ ବଲେ ! ନଇଲେଇ କପାଳ
ଭେଜେଛିଲ ଆର କି ! ଅଜ୍ଞାନ ପଡ଼େ ଥେକେ ମେରେ ଉଠେ ଅନ୍ଧ
ପଥ୍ୟ କରଲେଇ ଆଜକାଳ ଛେଲେଦେର ମନେ ହୁଁ ବୁଝି କିଛୁଇ
ତାଦେର ହୁଁନି ।”

ଆମି । କେ ଟେଲିଗ୍ରାମ କରେଛିଲ ଆପନାଦେର ?

ଦାଦା । ହଁରେ ବେଶୀ ବକିସ୍ ନେ । ଚୁପ୍ କରେ ଥାକ୍ ବଲେ
ଦିଛି । ଏକେ ଗାଡ଼ୀର ଝାକି । ତାର ଉପର ବକେ ବକେ ମାଥା
ଧରିଯେ ନିଯେ ଆବାର ଭୋଗ ପନ୍ଥେରୋ ଦିନ ।

ରକ୍ତପଦ୍ମ

“ଦିନେର ଆଲୋ ନିତେ ଏଲୋ ସୃଷ୍ଟି ଡୋବେ ଡୋବେ ।”

ବୈକାଳ ବେଳାଟା ଆଗା ଗୋଡ଼ା ଚିରିଯା ଗିଯା ଗଲ୍ ଗଲ୍ କରିଯା
ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆଧାର ଭରିଯା ଆସିଥେ ।

ଗାଡ଼ୀ ସଥନ ବାଡ଼ୀର କାହେ, ସୁକୁ ଦୌଡ଼ାଇତେ ଦୌଡ଼ାଇତେ
ଆସିଯା ଗାଡ଼ୀର ପା'ଦାନେର ଉପର ଉଠିଯା ଦାଡ଼ାଇଲ । ଦାଦା
ଗାଡ଼ୀ ହଇତେ ନାମିତେଇ ପ୍ରଣାମ କରିଯା ସେ ତାଦେର ଲହିୟା
ଭିତରେ ଗେଲ ।

চৌদ

সারাটি দিন যে খাই নাই কিছু, শুধা তবুও মোটেই অনুভব করিতেছি না। দৈহিক তুর্বলতা কিন্তু স্পষ্ট হইয়া উঠিতেছিল। বিছানায় বেশ নিশ্চিন্ত মনে ঘুমাইয়াছিলাম। বাহবা স্বপ্ন !... দেবতা সমাধানের পথ দেখাইল। অনন্ত বিস্তৃত সেই পথ। তাহার পার্শ্বে ছোট খাট মন্দির। ক্লান্ত ভাবে তাহাতে আজীবন বসিয়া রহিলাম। তাহাতে এক দেবী ছিলেন কে জানিত! তিনি প্রেতাভ্যার অস্থিতে অস্থিতে অমৃত সিঞ্চন করিলেন। আবার আমি কাজে লাগিয়া গেলাম। সাধনার দেবতা হাসিলেন। সমাধানের—প্রায় কাছাকাছি আসিয়া পড়িয়াছি।

সুকুর বজ্জ সম্বোধনে এমন সময় আমাকে জাগিতে হইল।

“ব্যাপার কি সুকু ?”

“উঠে শীগিগর চলো।”

”কোথায় ?”

“সাতকড়ি বাবুর বাড়ী।”

“অপরাধ ?”

ରତ୍ନପଦ୍ମ

ଆକାଶ ଥେକେ ପଡ଼ିଛୋ ? ଗୋପାର ବିଯେ ! ମେଯେର ପିଁଡ଼େ
ଧରବାର ଲୋକ ନେଇ ।”

କ୍ରୋଧେ ଆଉହାରା ହଙ୍ଗା ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆସାତେ ଏକ ଧାକା
ଦିଯା—ଗୋବିନ୍ଦକେ ଦୂରେ ନିକ୍ଷେପ କରିଲାମ । କିନ୍ତୁ ଦାନବେର
ସ୍ଵରେ ତାହାକେ ବଲିଲାମ—

“ସୁକୁ, ଏ ଶୟତାନ ଚଣ୍ଡାଲେର କାଜ ହେ ! ଆମୀଯ କି
ଏକେବାରେ ହାତେର ପୁତୁଳ ପେଯେଛୁ ? ବଲିର ବାଁଧା ପାଠା
ଠାଉରେଛୁ ? ବିଷ ଖାଇଯେ ସାଧ ମେଟେ ନାଟି କି ? ଛୁରି ଚାଲାତେ
ଏସେହ ଫେର ?—ଚମ୍ବକାର କାପୁରୁଷତା !”

ହୋ-ହୋ : ହାସି ତାର । ସର୍ବାଙ୍ଗ ଜଲ୍ଦିଯା ଉଠିଲ । ସୁକୁ
ବଲେ—

“ଦାଦାର ବ୍ୟବହା,—ତିନି ଡାକଛେନ୍ ।”

ଉଚ୍ଚ ଚମ୍ବକାର କରିଯା କହିଲାମ—

“ମାନି ନା କାହାକେଓ—”

“କେ ମାନେ ନା ସୁକୋ !—ଫେଲୁ ? ହଁ ! ମାନ୍ବେଇ ନା ତୋ ।
ମାନ୍ତୋ ଏକଦିନ, ଯେଦିନ କୋଲେ କରେ ଖାଇଯେ ନା ଦିଲେ ଖାଓୟା
ହତ ନା—ବୁକେ କରେ ସୁମ ପାଡ଼ିଯେ ନା ଦିଲେ ତୋଦେର ସୁମ ହତ
ନା ; ଆଜ ଏହି ବୁଡ଼ୋ ବସେ ଅଶକ୍ତ ହଯେ ପଡ଼େଛି କିନା—!
ତୁଟେ ଏକ ଦିଗଗଜ ଡାକ୍ତାର, ଓ ଏକଜନ କ୍ଷଣଜମ୍ବା ପଣ୍ଡିତ—
ଏମ, ଏ । ଆଜକେ ଆର ତୋ ମାନବାର କିଛୁ ଦରକାର
ଦେଖିନେ ।”

ବଲିତେ ବଲିତେ ଦାଦା ବାହିର ହିତେ ଭିତରେ ଆସିଯା
ଆମାର ଶୟାପ୍ରାଣ୍ତେ ବସିଲେନ ।

ଆମାର ଅବଶ୍ଵା ଠିକ ଅବଧାରଣ କରିତେ ପାରିତେଛି ନା ।
କର୍ତ୍ତବ୍ୟାବ୍ରଷ୍ଟତା, ନବାବିକୃତ ପଥଚୁଯତି ଆର ତାର ସଙ୍ଗେ ଶୂତିର
ଦଂଶନ, ଦାଦାର ପ୍ରତି ଏହି ବିଦ୍ରୋହ—ଶାସନ ଛିଡିଯା ଆମି କ୍ଷତ
ସ୍ତ୍ରୀଗାପିଷ୍ଟ ଶିଶୁଟିର ମତୋ କାନ୍ଦିଯା ଉଠିଲାମ । ଆମାଦେର ଛୁଟ
ଭାଇୟେର ପିତାମାତା ଏହି ଦାଦା—ଛୁଧେର ଛେଲେର ମତୋ କରିଯା
ଆମାର ମାଥାଟି ଲାଇଯା ସାନ୍ତ୍ରନା ଦିଯା କହିଲେନ—

“ଭଦ୍ରଲୋକଦେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ଅପଦ୍ରଷ୍ଟ ହବ ଭଯେ ଉଠେ ଏଲୁମ ।
ଶୁଖେର ବିଷୟ—ଆମାର ଦୋହାଇ ଆଜ ଅମାତ୍ର କରତେ
ଶିଖେଛିସ୍ । ବେଶ, ଦାଦାର ପ୍ରୟୋଜନ ତବେ ତୋଦେର ନେଇ, ନା ?”

ସମସ୍ତ ଦିନେର ଅନାହାରେ ଆମାର ମୋଟେଇ ଦାଢ଼ାଇତେ ଇଚ୍ଛା
ହିତେଛିଲ ନା । ଉଠିଯା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ରଣା ହଇଲାମ ।
ଦାଦା ଦୌର୍ଘ ନିଶ୍ଚାସ ଛାଡ଼ିଯା ସ୍ଵାଭବିକ ବୁଲିତେ ବଲିଲେନ—

“ହର୍ଗୀ ! ହର୍ଗୀ !”

* * *

ଏକଟି ବଂଶସ୍ତ୍ର ବରେର ଜନ୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ପିଂଡାର ଉପର
କଞ୍ଚାକେ ଲାଇଯା ଆଉଁଯ ଚତୁର୍ବୟକେ ବରେର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିକେ ଚୌଦ୍ବାର
ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରିତେ ହଇବେ । ବିବାହ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ଉପଶିତ ହଇଯାଛି ।
ଦାଦା ବଲିଲେନ—

“ଇନି ସାତକଡ଼ି ବାବୁ । ପ୍ରଣାମ କରୋ ।”

ସୁକୁମାରଙ୍କ ପ୍ରଗମ କରିଲାମ । ଶୁକୁମାରଙ୍କ ନୂତନ କାପଡ଼ ପରିତେ କହିଲେ ତହୁଁରେ ଆମି ତାହାକେ ତଦ୍ଵିଷୟେ ନିଷ୍ପର୍ଯ୍ୟୋଜନୀୟତା ଜ୍ଞାପନ କରିବାମାତ୍ର ସାତକଡ଼ି ବାବୁ ମିଷ୍ଟ ବାକ୍ୟ ବଲିଲେନ—

“ଏଟା ଏକଟା ସାମାଜିକ ପ୍ରଥା ବାବା ; ଶୁଭକାଜ ସଥନ, —ନୂତନ କାପଡ଼ଟା ହଚ୍ଛେ କି, ତୋମାର—”

ସହକାରୀ ଅନ୍ୟତର ପ୍ରୌତ୍ତର ମତ—

—“ମନେର ସଙ୍ଗେ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟର, ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟର ସଙ୍ଗେ ଦେହର ସମ୍ବନ୍ଧ— ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଶୁଭବ୍ୟାପାରେ ମନକେ ନବୀନେର ଭାବେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରେ ତୋଳାଇ ହଚ୍ଛେ ଏର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।”

ସାତକଡ଼ି ବାବୁ ।—ଏହି ।

ଅନ୍ୟ ସମୟ ହଇଲେ ହୟତ ହାସିତେ ପାରିତାମ । ଦାଦା ସମ୍ମୁଖେ । ବିତଣ୍ଣା ନିଷଫଳ । ନୂତନ କାପଡ଼ଟା ପରିଲାମ । କନ୍ତାର ବସିବାର ଆଲପନା ଦେଓୟା ପିଂଡା ବାହିର ହଟିଲ ।

ଶୁକୁମାର । ହଁଁ, ଏମ ଫେଲୁ, ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେ ।

ଆମାର ଅପରିଚିତ ଜନକୟେକ ସ୍ଥାନୀୟ ଭଦ୍ରଲୋକ ସହ ଆମି ଓ ଶୁକୁମାର ମେହି ପୋତା ବାଁଶଟାର କାଛେ ଆସିଯାଇଥାଇଲାମ । ତାହାର ତଳାତେ ଏକଥାନା ଜଳଚୌକି ରକ୍ଷିତ ଛିଲ ।

ସକଳେର ସଙ୍ଗେ ଦ୍ୱାରାଇଲାମ । କିନ୍ତୁ ବିଶେ ତୋ ଏକଲାଟି ! କୋଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନତାର ମଧ୍ୟ—ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ଆମି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାକୀ !

এখনি আমার কুলী-জীবনের শুভদীক্ষা। প্রোফেসর দত্ত! তুমি দেখিলে আজ কত সুখী হইতে। দাঢ়াইলাম। কিন্তু পায়ে তেমন জোর দিয়া দাঢ়াইতে পারিতেছি কৈ? পা কাঁপিতেছে। নীচে, মাটির রেণুগুলি যেন ব্যঙ্গ করিয়া সরিয়া যাইতে আরম্ভ করিয়াছে। মস্তিষ্কটুকু মদের বরফের মতো জমাট বাঁধিয়া পরঙ্গণেই ফাঁকা বাংশের মতো হইয়া উড়িয়া যাইতেছে।—বুঝি পড়িয়া যাইতেছিলাম। স্বকু ধরিয়া ফেলিল

এই—এইখানেই নিশ্চয় বর রহিয়াছে। কে তিনি? জানিনা। জিজ্ঞাসা করিবার অবসর নাই। কে ভাগ্যবান? সুখী হইও। সর্বান্তকরণে আমার এই শুভ ইচ্ছা। আরও দুর্বলতা বোধ হইতেছে। হাত হইতে শেষে পিঁড়েখানা ফস্কাইয়া গিয়া কি একটা দুর্ঘটনা ঘটিলে ইহাদের খুব ভালো হইবে? স্বকুকে কাতর ভাবে কহিলাম—

“শান্তি আমার যথেষ্টই হয়েছে ভাই, এইবার আমায় ক্ষমা কর। এত দুর্বল বোধ করছি যে, কিছু না ধরে দাঢ়ানো অসম্ভব। এর পরে পিঁড়ি ধরে তোমাদের বিপদ আরো বাড়িয়েই তুলবো।”

স্বকু হাসিয়া—ইস!—আমার মুখের দিকে চাহে। উত্তর দিল—

“সত্য নাকি? আচ্ছা, তবে তুই এক কাজ কর—যা!

ଏ ଜଳଚୌକିଟାର ଉପର ବଁଶଟି ଧରେ—ଭାଲ ଛେଲେଟିର ମତ
ଦାଡ଼ିୟେ ଥାକୁଗେ ଦିକିନି ।”

ଆମି । ବିଶ୍ୱାସ କରଛ ନା ଆମାର ଅବସ୍ଥା, ଠକବେ
ଶେଷଟାଯ ।

ଯାକ୍ । ନିଜେ ହାତେ ଜ୍ବାଲାଇଯାଛି—ପୁଡୁକ ସାଧେର ସର-
ଥାନା । ଗୋପାର ସମ୍ମୁଖେ ଛଟ କରିଯା ପ୍ରାଣଟା ନା ବାହିର ହଇଯା
ଗେଲେଇ ମଙ୍ଗଳ । ଦେଖିଲାମ,—ପାପ ଅନେକେଟି କରେ, କିନ୍ତୁ
ଆମାର ମତୋ ପାପ ବୁଝି ଅତି ପାପୀଓ କରେ ନାହିଁ । ଏ ଜୀବନ-
ମୃତ୍ୟୁର ଅବସ୍ଥା ଏକେବାରେଇ ଅସହ—ଦେଖି ଆଜ ଫିରିଯା
ଆୟଶିତ୍ତ କରା ଯାଯ କିନା ।

ବାଜନାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୋଲାହଳଓ ବାଡ଼ିତେ ଲାଗିଲି ।
ଉଲୁଞ୍ବନିତେ ମୁଖରିତ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ, ହର୍ଷୋଦେଲତାର ମୁହଁମୁହଁ ଭୂମିକଷେ
ଆମାର ଶିରାଭ୍ୟନ୍ତରଙ୍କ ପରମାଣୁ ହୟତୋ କାପିତେଛିଲ, ଶିହରିତେ-
ଛିଲଓ, ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବ ନା—ଇହା ସ୍ଥିର !

ଗଡ଼ଗଡ଼ାର ନଳ ଟାନିତେ ଟାନିତେ, ସାତକଡ଼ିବାବୁର ସଙ୍ଗେ ଦାଦା
ଆମାଦିଗେର ନିକଟେ ଆସିଯା କହିଲେନ—

“କି ହୟେଛେ, ଫେଲୁ !”

“ନା, କିଛୁ ନା ; ସବ ଠିକୁ, ପ୍ରକ୍ଷତ ।”

ସାତକଡ଼ିବାବୁ । ତବେ ଆର ଦେରୀ କି ? ଆଚା, ନାଓ,
ତବେ ଦାଡ଼ାଓ ଗେ ବାବା, ଏଥାନଟାଯ । ଶୁକୁବାବୁ ! ଦେରୀ
ହଚ୍ଛେ— ।

ଗୋବିନ୍ଦ । କିଛୁ ଦେବୀ ହଛେ ନା । ଏହି ଚଲେଛି । ଏସ ଗଣପତିବାବୁ ।

—ଅର୍ଥାଂ ? — ଆର ଏ ଏତ ସହସା ଯେ—କିଛୁ ବୁଝିତେ ପାରିତେଛି ନା । ପଲକେ ପଲକେ ବୁକେ ଏକ ଏକଟା ନିଦାରଣ ଅଭିଘାତ ପାଇତେଛି ; ଇହା କିସେର ? ‘ଜାହାନକୋଷା’ର ଅଥବା ମୂର୍ଚ୍ଛାର ? ଯାହାରଇ ହଉକ, ଗୋପା କିନ୍ତୁ ପରମ ଶୁନ୍ଦର—ମନ୍ତ୍ରୋର ଏବଂ ଅମୃତୋର । ବୈଦ୍ୟତିକ ପ୍ରାଣ ନିଷ୍କାଷଣ ଯନ୍ତ୍ରେର ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରିଯା ଦେଖି, ସେ ଯା ନିଷ୍କାଶନ କରେ—ଏ ତାଇ ସିଂଘନେ ସଂକାର କରିଯା ଦେଯ । ଅଦୃଷ୍ଟ ତୋ ତୋକା ଖେଳା ଖେଲିତେ ପାରେ । ହଁଆ ଆମି ଆମାର ମୂର୍ଖତା ପ୍ରଚାର କରି, ଲଜ୍ଜାବୋଧ ମାତ୍ରଓ କରି ନା ।

‘ଆମି ବର’, ‘ଆମାର ବିବାହ’—ଇହା ବିଶ୍ୱାସ କରିତେ ହଇତେଛେ ।

ଏସ ଆର୍ଯ୍ୟ ବିଭୂତି, ଦାଓ ମେ ଶକ୍ତି ; ଯାହାତେ କରିଯା ଶୁନ୍ଦର ପରବତ ହଇତେ ପେଣ୍ଠିନଜୀକେ ଶ୍ଵରଣ ମାତ୍ରେ ଏଥାନେ ସଶରୀରେ ହାଜିର କରିତେ ପାରି । ତକୋଂସବେର ମେ ଜୟଟାକ ଅଞ୍ଚକାର ଏହି ଶିରୋଣମନେର ଶ୍ଵାୟବାହୀ ଲଜ୍ଜାରମେ ପରିଭୂତ ନା କରିଯା ପ୍ରାଣ ଖୁଲିଯା ତାହାର ଜୟ ଉଚ୍ଚାରଣ ନା କରିଯା ହୃଦୟ ମନେର ଏହି ଲୋହିତ ବେଦନାର ଅଶନି ସଜ୍ଜାତଥାନି କି କରିଯା ସମ୍ବରଣ କରି ? ବନ୍ଧୁ ଜିତିଯାଇ ତୁମିଇ—ତୋମାର ଜୟ ॥

କାଟାକାଟି ଖେଲାୟ ଦୁଇ ପାଂତିତେ ପଡ଼ିଯା ଠକିବାର ଏକ

প্রথা আছে, না ? একদিকে গোপা—স্বরূপারী মানবিকা, অন্তর্দিকে সাধনা—ভাবীর ব্রত। জিজ্ঞাস্ত—কি চাই ? স্বীকার—স্বীকার ; সমগ্র হৃদয়ে, আমি পরাহত,—মানিতেছি ।

সত্য পেষ্টনজী যে, ‘রসই পিপাসিতের বড় আপনার’ ।

আশার কথা বঙ্গ ! যে ‘অথও প্রস্তরে কল্যাণী দৃষ্টির মায়াপাতে’ই—‘পথের ছুর্গতি নিভিয়া যাইবে’ ।

এই অতীব প্রকাণ্ড ষড়যন্ত্র আমার উন্নত শিক্ষার প্রতিদ্বন্দ্বিতায় যৎকিঞ্চিং এবং নগণ্য হওয়াই যথোচিত ছিল ; ও তা যখন হয় নাই, তখন বৌদ্ধির সেই—“এই ক্ষমতার বুজরুকীর বিশ্বাসে তুমি যে কোন্ ব্রত নিয়েছ—বড়ই ভুল করেছ”—প্রতৃতি বাকেয়ের সত্যাস্ত্যতা আলোচনা করিবার অবসর বর্তমানে অত্যন্ত। আর, অন্তর এবং বহির্জগত-পত্রিকার সমালোচকের মক্ষিকা দৃষ্টিতে আমার এই সবৈচ্ছিক্য ঘটনা গ্রন্থানি অপক হস্তের ফেনায়িত রচনা বলিয়া উপেক্ষিত হইলেও, ঘটনায় যাহা ঘটিয়া গেল—মন্তব্য বিভীষিকার যে কোন ফোঁড়েও তা সেলাই মেরামত করিতে পারিতেছিনা তো ।

* * * * *

প্রদক্ষিণের সময় শুভদৃষ্টি । বর কন্তাকে চোখে চোখে চাহিতে হইবে । পিঁড়ে উচু করিয়া ধরিবার পর গোপার পিশেমহাশয় লাল চেলীর ঘোমটাটুকু তার সরাইয়া দিলেন ।

ଚୋଥ ବୁଜିযା ଗୋପା କାହାର ସେଣ ଧ୍ୟାନ କରିତେଛେ । ଚକ୍ର
ହିତେ ଦରଦର ଧାରେ ଅଞ୍ଚଧାରାଙ୍ଗଲି କପୋଳ ବହିଯା ଅଧର ଓ
ଓଷ୍ଠପ୍ରାନ୍ତେର ପାଶ କାଟାଇଯା କୋଲେର ବସନ ଭିଜାଇଯା ଦିତେଛେ ।
ଶତ ଘର୍ର, ଶତ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାୟାର ମୁଖ୍ୟାନି ତାର ରକ୍ତହୀନ ପାତ୍ର ।
ତାହାତେ, କାଳୋ ମେଘେର ଛାଯା ;—ତାହା ସ୍ଥିର, ଅକଂପ, ଶେଷ
ରାତ୍ରିର କ୍ଷୀଣ ପ୍ରଦୀପ ଶିଖାଟିର ମତୋ—କରଣ ! ଲୋଲୁପ ନେତ୍ରେ
ଦେଖିତେ ଲାଗିଲାମ—କିନ୍ତୁ ହାୟ,—

“ତାହେ ନିମିଥ ଦିଲ ବିହି ।”

ସୁକୁ ଡାକିଯା କହିଲ,—

“ଶୁଭକଷଣେ ଅମନ ଚୋଥ ବୁଜେ ଥାକତେ ନେଇ ଗୋପା, ବରକେ
ଚେଯେ ଦେଖ ।”

ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧେର ପର ନିତାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ଵେ ଗୋପା
ବିଦ୍ୟତେର ମତୋ ଚାହିୟା ଚୋଥ ବୁଜିଲ । କି ଦେଖିଲ ! ବୁଝି
ବାଲିକାର ବିଶ୍ୱାସ ହଇଲ ନା । ତାଇ ପୁନରାୟ ଆବାର ଚୋଥ
ଖୁଲିଯା ଚାହିତେଇ—

“ହୁକ ନୟାନେ ବହେ ଆନନ୍ଦଲୋର ।”

ଏବାର ଚାହ ସୁକୁର ଦିକେ, ଚୋଥ ଛିଥାନି ତାହାର ଓ
ଭରା ଭରା । ବିଜଯ ଗର୍ବେର ସ୍ଵଗୌଯ ଉଲ୍ଲାସେ ମେ ଆର ଦେହେର
ମଧ୍ୟ ନିଜେକେ କିଛୁତେଇ ଧରିଯା ବାଧିଯା ରାଖିତେ ପାରିତେଛେ
ନା । ଆପନ ମହିମାୟ ଆପନିଇ ମାତାଲ । ବାଲକେର ହାସିତେ
ହାସିଯା ବଲେ—“କନଗ୍ର୍ୟାଚୁଲେନ ଅନ ଟେଓର ସାକ୍‌ସେସ୍ ।”

ରାଜ୍ଞିପଦ୍ମ

“କିନ୍ତୁ, ଆମାର ସେଇ ବ୍ରତଟା ?”

“ସେ ବ୍ରତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାର ଜଣେଇ ତୋ ରାଜକୃତୀ
ହାଜିର । ଏକଟୁ ଉଣ୍ଡୋ ହୋଲୋ, —ବିକଳେ ସତ୍ତୀ ତୋମାର
ଭାଗ୍ୟ, ଫେଲୁ !”

পনর

গোপার বৃন্দা মাতামহী শব্দায়মান নাসিকা-যন্ত্রে ছয় রাগ
ছত্রিশ রাগিনী দ্বারা আসর জমকাইয়া বাসর ঘরে
সুনিদ্রাভিভূত।

রঙ্গিনীদের মধ্যে কেবল এক বৌদি। তিনি গোপাকে
আমার পাশ হইতে স্বার্থপরভাবে কাড়িয়া লইয়া নিজে
অধিকার করিয়া শুন্দর বসিয়া রহিয়াছেন।

আমি। কাজ কি ভাল হল বৌদি?

বৌদি। কাজ--মানে বিয়ে তো! তা মহারাজ
মথুরানাথ! কাঙালিনী বৃন্দার বক্তৃতা আকর্ণন করো।
আমরা ও তোমরা এই দুই মহাজাতি যে, স্মজনের সমস্তটা
জুড়ে রয়েচি, এতে পরম্পরে পরম্পরকে উপেক্ষা ক'রে বা না
ধরে, দাঢ়াতেই পারি না। আর কিছু—

আমি। ধরে দাঢ়ানোর চেয়ে নিজের পা'কে বিশ্বাস
করে তার উপর নির্ভর করে দাঢ়ানো—

বৌদি। হ্যাঃ—নিজের পা'কে আমাদের—এই দুটো
জাতির মধ্যে কার যে কত বল, পরীক্ষকের তা জানতে বাকীই
রয়েছে কিনা! —চালাকি করছ কেন দাদা?

ବୌଦ୍ଧ ବାଡ଼ୀ ଚଲିଯା ଗେଲେନ ।

ବୁଝି ଏହିବାର ହଇଲ ବିପଦ । ଗୋପା ଓ ଆମାର ଭିତର ଏକ ଅବିଶ୍ୱାସ ଆସିଯା ପଡ଼ିଯାଛେ । ଗୋପା ଭାବିତେଛେ—ଆମି ସବହି ଜାନିତାମ ; ଇତିପୂର୍ବେ ଏହି ବିବାହେର କଥା କିଛୁଇ ଯେ ଗୋପାର ନିକଟ ଇଞ୍ଜିତେଓ ଜାନାଇ ନାହିଁ ତାର ଏକଇ ମାତ୍ର କାରଣ—ଆମି ପୁରୁଷ ମାତ୍ରୁଷ ଏବଂ କାଜେ କାଜେଇ ନିଲ୍ଲଜ । ଆର ଆମି ତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ ଭାବିତେଛି । କେନନା ନାରୀ-ଚରିତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ; ପଣ୍ଡିତର ତୋ ‘ଧନ୍ଦ’ ଲାଗେଇ, ମୁଖେଓ ବୁଝିତେ ନାରେ କୁଟିଲା ଗୋପା, ମାତ୍ର ପେପେନିଷ୍ଟନଟ ନାହେ ।

ଆମି । କେମନ ବୋଧ ହଚ୍ଛେ ଏଥିନ ଗୋପା !

ଗୋପା । ଭାରୀ ଲଜ୍ଜା ଲଜ୍ଜା କରଛେ,—କି ରକମ ବୋଧ ହବେ ଆବାର !

ଆମି । ଆମାର ଜାୟଗାଯ ଅନ୍ତ୍ୟ କେଉ ବର ହତ ଯଦି ?

ଗୋପା । ସାଃ ଓ—ଓ ସବ ନା । ହ୍ୟା, ବଲନା,—କବେ ଆମରା ବାଡ଼ୀ ସାବ ?

ଆମି । ବାଡ଼ୀ ? ଗିଯେ କି କରବେ ? ନା ଜାନେ । ସଂସାରେର କାଜ ନା ଜାନ ଲେଖା ପଡ଼ା ।

ଗୋପା । ଦେଖେ ନିଓ, ମେ ସବ ଶିଖେ ଫେଲିବୋ ।

ଆମି । ମେହି ଧରୁର୍ବାନ୍ତା ?

ଧରୁର୍ବାନ୍ତେର କଥାଯ ଗୋପା ଯେନ କିଞ୍ଚିତ ବେଦନା ପାଇୟା
ଭାଙ୍ଗା ସାଶୀଟିର ମତୋ କହିଲ—

“ତା ଦିଯ়ে ଦାଦାର ଚାରେର ଜଳ ତୈରୀ ହୋଇଛେ ।”

ବାଲିକାକେ ବୁକେ ଲାଇୟା ସତ୍ତ୍ଵକୁ ପାରିଲାମ ସାମାଦର କରିଯା
ବୁଝାଇଲାମ ଯେ, ହରିଣ ଥଥନ ଆପନା ହିତେଟ ଧରା ଦେଇ ତଥନ
ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭେଦ ବିଦ୍ଧାର ଆର ପ୍ରୋଜନ କି ? ତଥନ ଆହାର ଦିଯା
ତାହାକେ ବାଚାଇୟା ବାଖାଇ ବ୍ୟାଧେର ଗୀତୋକ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ଧର୍ମ ।
ବାଦଳ ଦିନେର ବଡ଼ ସୃଷ୍ଟି ବଜ୍ର ବିଦ୍ୟୁତ ମେଘ ଅପସାରିତ ହଟିଯା ଗେଲ ।
ଶୁନୀଲ ଆକାଶ । ଜୋଂନ୍ମାଯ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ଉନ୍ଦ୍ରରଟ ଓ ହିତେ ଚକ୍ର,
କପୋଳ, ଅଧର, ଚିବୁକ—ପ୍ରତି ପ୍ରଦେଶ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଆଲୋକେ, କାପେ,
ରସେ ଭରପୁର ହଟିଯା ଉଠିଲ ।

ଧୀରେ ଧୀରେ ବାଲିକା ବାହର ଉପର ଘୁମାଇୟା ପଡ଼ିତେଛେ ।
ଭାବନା ଚିନ୍ତାର ସମ୍ମଦ୍ଦତ୍ତଗୁଲାକେ ବାହିରେର ଦରଜା ହିତେ
ଫିରାଇୟା ଦିଯା ବ୍ୟୋମମୟ ଚିତ୍ରେ ଗୋପାର ଏହି ନବଜୀବନେର ଛବି
ଦେଖିତେଛି । କଠିନ ବାହର ଅଧିକ ସ୍ପର୍ଶ ନିଦ୍ରାର ବ୍ୟାଘାତ
ହିତେ ପାରେ ମନେ କରିଯା କୋମଳ ବାଲିଶଟି ସରାଇୟା
ଲାଇତେଛି—ତଞ୍ଜା ଛୁଟିଯା ଗେଲ ବୁଝି ; ଆମାର ଏକାଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟିତେ
ମେ ପ୍ରଶ୍ନ ନା କରିଯା ପାରିଲ ନା ।—

“କି ଦେଖିଛୋ ଅମନ ଚେଯେ ଚେଯେ ?”

କି ଦେଖିତେଛି, ପାଗଲିନୀ ! କି ମାଯା ଏ, କୋଥା ହିତେ
ଏର ଉଂସ ଉଂସାରିତ ହଟିଯା ଆପନ ମହିଯସୀ ଶକ୍ତିବଲେ ଆମାକେ
ଅକୁଳ ପାଥାରେର ମଧ୍ୟପଥ ହିତେ ଟାନିଯା ଆନିଯା ଜୁଡ୍ଗୀ
ଗାଡ଼ିତେ ଚଢାଇୟା ରାଜପଥେ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଲେ, ଇହା ଦେଖିବ ନା ?

ଆମାର ନଯନ ସମୁଖେ ସେ ଯେ ମହା ସମିତିର ଉଦ୍ବୋଧନ ହଇଯା ଗେଲ, ତାହାତେ ସତ୍ୟ ଶିବ ଶୁଣରେର ସ୍ଥାନ କୋଥାଯ—ଥୁଁଜିତେ ହଇବେ ନା ?—ଏହି ଅବ୍ୟାୟ ରସେର ମୂଳେ କି ଆଛେ —ତାହାର ଅନୁମନାନ କରିବ ନା ? ସେ କି କରିଯା ହଇବେ ? କୋଥା ହିତେ ହେ ଥୁକୀ ଲଙ୍ଘାଁ, ଆମାକେ ଶୁଭ ହିତେ ଏକେବାରେ ରାଙ୍ଗା କରିଯା ଫେଲିତେ ଆସିଯାଇଁ, ବାଦ୍ୟ ମିଷ୍ଟାନ୍ ଓ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୋଲାହଲେର ନିଗୃଢ଼ତାୟ ଆପନାକେ ଲୁକାଇଯା ଲଇଯା ଏକ ଦୌଡ଼େ ଠିକ ଆମାର କୋଲେର ମଧ୍ୟେ ଆସିଯା ପଡ଼ିଯାଇଁ, ଗାନେର ଶୁର ଫିରାଇଯାଇଁ, ସମୁନାକେ ଉଜାନ ବହାଇଯା, ଅମିତ୍ରାକ୍ଷରକେ ଆବାର ମିତ୍ରେର ଶୃଞ୍ଚଳାୟ କଷିଯା ବାଧିଯାଇଁ—ଜାନାଓ, ଜାନାଓ ଦେବୀ ! ଆମି ସେ ଭାଲୋବାସିଯାଇଁ ଏବଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେଇ ଭାଲୋବାସିଯାଇଁ—ଇହା କି କରିଯା ଜାନାଇତେ ହୟ, ସେ ଶାନ୍ତି ତୋ ପଡ଼ି ନାହିଁ !—ପଡ଼ାଓ, ପଡ଼ାଓ ସଥୀ ! ଏକଟୁ ରାତ ଜାଗିଯାଇ ବହିୟେର ସେଇ ସେଇ ପାତା ଥୁଲିଯା ସେଇ ସେଇ ଶ୍ଲୋକଗୁଲି ଟୁକିଯା ବାହିର କରିଯା—ପ୍ରଭୃତ ଆକୁଳ-ତାୟ ଧେର୍ଯ୍ୟ ଖୋଯାଇଯାଇଁ ଆମି, ଆମାକେ ପଡ଼ାଓ । ଧୂପ ଚନ୍ଦନେର ମତୋ ଆଜ ଯାହାକେ ପବିତ୍ର କରିଯା ବନ୍ଧଦାନ କରିଯାଇଁ ତାହାକେ ତୋମାର ଉପଯୁକ୍ତ କରିଯା ଲାଗୁ ।

କରୁଣାମୟୀ ନାରୀ, ଉଦ୍ଧତ ବିଦ୍ରୋହୀକେ ସହ କରିତେ ପାରୋ ନାହିଁ, ତାହାର ସଙ୍କଳନ—ତେଜୋଦୀପ୍ତ ମନ୍ତ୍ରକ, ନିଶ୍ଚନ୍ତ ଦୈତ୍ୟେର ମୁଣ୍ଡେର ମତୋ କରିଯା ଟାନିଯା ଧରିଯା ତୋମାର ମହିମାର ପଦେ ଅବନତ କରିଯା, ଉତ୍ତର ଗର୍ବକେ ଦମନ କରିଯା, ଫେଲିଯା ଚିରହାଯୀ

ବନ୍ଦୋବସ୍ତେ ବିଷ୍ଟର ଉର୍ବର ଜମି ନାମମାତ୍ର ଖାଜନାୟ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଯା
ତାହାକେ ବାସ କରିତେ ଭୋଗ କରିତେ ଲିଖିତ ଛକ୍ର ଦିଯା
ଦିଲେ ! ଉନ୍ମାଦନାୟ ଉନ୍ମାଦନାୟ ସେ ଜଗତେର ପଥେ ପଥେ ମଳିନ
କାଙ୍ଗାଳ ବେଶେ ସୁରିଯା ସୁରିଯା ଫିରିଯା ଫିରିଯା ହୟରାନେର
ଏକଶେଷ ହିତେଛିଲ, ତାହାକେ ବଶ କରିଯା, ସଂସାରୀ କରିଯା—
ଏକ ଯୁଗାନ୍ତର କରିଯା ଫେଲିଲେ ! ତୁମି ପାରୋ, ସବ ପାରୋ
ତୁମି ! ମହାରାଣୀ ! ବନ୍ଦୀ ଆମି ତୋମାର—ବନ୍ଦନା କର,
ଯୋଡ଼ିବିଲେ କୃତାଞ୍ଜଲିପୁଟେ ।

ଆମି । ତୁମିଓ ଦେଖିତେ, ବିନା ଆୟନାୟ ତୋମାକେ ସଦି
ଦେଖିତେ ପେତେ !

ଗୋପା । ମେଲା ବଲୋ ତୁମି ଅତ ବୁଝିନେ ଆମି ।

ଏ ସେ କିଛୁଇ ବୋବେ ନା—କି କରିଯା ଇହାକେ ଲଟିଯା
ଆମାର ଦିନ କାଟିବେ ! ଇହାର ସଙ୍ଗେ କଟଟକୁ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନେର
କାରବାର ଚଲିବେ ? କି କରିବ, ଆମି କି କରିବ ! ସଂସର୍ଗେ
ସଂସର୍ଗେ ଆମି ସଦି ଇହାରଇ ମତୋ ଛେଲେମାନୁଷ୍ଟଟି ହେଇଯା ଉଠି !
ଉଠି ଉଠିବ, ଭାରୀ ତୋ ଆର କି !

ଆମି । ହୟ ବୋବୋ, ନୟ ଆମାଯାଓ ବୁଝିତେ ଦିଓ ନା ।

ଗୋପା । ନା ବୋବବାର ସେ କି, ତୁମି ଅତ ପଡ଼େଛ !

ସୁନ୍ଦର—ବନେ ଫୋଟା ଲାଲଫୁଲଟି । ସବେ ନୃତ୍ୟ, ଗଞ୍ଜଟକୁ ;
ଛଡ଼ାଯ ନାହିଁ । କୁଡ଼ିର ମଧ୍ୟେ ମଧୁର ଗାୟେ ଜଡ଼ାଇୟାଇ ସୁଖ
ଦିତେଛେ ।

ରକ୍ତପଦ୍ମ

“ତୁ ମି ତୋ—” ଗୋପା ସଲିଲ, “ବିଯେ କରେ କୈ କିଛୁ
ଦିଲେ ନା ଆମାୟ ?”

ଆମି । ସେ କି ! କିଛୁ ପାଓନି !

ପାଇବାର ଓ ଲଇବାବ ଏ ଆଗ୍ରହ ଗୋପାକେ କେ ଶିଖାଇଯାଛେ
ଜାନିନା । ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଲି ସଂକ୍ଷାର-ଉନ୍ନ୍ତ ଅଥବା ନିତ୍ୟ ପ୍ରକୃତି-
ସଙ୍ଗାତ ବୁଝିନା । ବଡ଼ ତୃଷ୍ଣାର୍ତ୍ତେ ମତୋ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହଇଲ ସଥନ
ଭିତରେ ଭିତରେ ଆମି ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆଜିକାର ପ୍ରେମେବ ଦେବତାର
ସାଡା ପାଇଲାମ । ସବେବ କୋଣେ ଦିନେର ଆଲୋବ ଏକଟି
ସୁଚିକଣ ଶୁଭ ରେଶମୀ ସୃତା ଦେଖିଯା ଗୋପା ସଥନ କହିଲ—
“ସାଃ ! ତୋର ହୟେ ଫସ୍ତା ହୟେ ଗେଛେ ! ସାରାରାତ ଏକଟୁଓ
ଘୁମୁଟନି, ବାଃ !”—

ଅଦ୍ୟ ପ୍ରଭାତେ ଆମାଦେର ମିଳନେର ସାକ୍ଷ୍ୟ ରାଖିଯା ଦିବାର
ଭଣ୍ଟ ଶିଶୁ ଦିବସକେ ସାଦର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିଯା ଜାଗରିତାକେ ଆମି
ବିବାହ ଘୋତୁକ ପ୍ରଦାନ କରିଲାମ—

“କିଛୁ ନା ବୁଝିଯା ଶୁଜିଯା ବ୍ରଜେଶ୍ୱର, ଆଃ ଛି-ଛି ।”

ବୋଲ

ହାତି ଦାତେର ଏକଟି ଦୋଯାତଦାନୀର ଉପର ଗିନିଙ୍ଗଲି ଥରେ
ଥରେ ସାଜାଇଯା ଦାଦା ଗୋପାକେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦିଲେନ—“ସରସ୍ଵତୀର
ମତୋ ତୁମି ଆମାର ସଂସାର ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ କରୋ ମା ।”

ବଡ଼ ବୌଦ୍ଧ । (ତାର କଞ୍ଚକାରୀ ଉମ୍ବେଚନ କରିଯା) ସ୍ଵାମୀର
ଉପୟୁକ୍ତ ହେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ମତୋ ହାତେର ମୋଯା, ସିଂତେର ସିଂହର
ଅକ୍ଷୟ ଅଟୁଟ ହୋକ୍ ।

ପରାଭବେର ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦେ ଆମାର କପାଳ ନତ ହଇଯା
ଆସିଥେଛେ । ଛୋଟ ଛୋଟ ସୋନାର ଜବାଫୁଲେର ମାଲା ଏକ
ଗାଛି ହାତେ ଲହିଯା ଶ୍ରୀମାନ ଶ୍ଵରୁପ ଦରଜାଯ ଦାଡ଼ାଇଯାଇଲି ।
“ଜବାଫୁଲେର ମାଲାଯ ବଲିର ପାଠା ! ସ୍ଵରୂପ ଅବଗତ ହେ !”—
ବଲିଯାଇ ଆମାଯ ମେ ମାଲ୍ୟାଭିଷିକ୍ତ କରିଯା ଦିଲ । ବୌଦ୍ଧ
ଗୋପାର ଗଲାଯ ଯେ ମାଲା ଦିଯା ତାହାକେ ସାହ୍ଲାଦ ଚୁପ୍ତନ ଦିଲ,
ମଧୁର ତା । କତକଙ୍ଗଲି ଫୋଟା ସ୍ଵର୍ଗବେଳୀର ମାଲାର ଭିତର ଏକ
ଖାନି ପଦକ । ଏକ ପିଟେ ତୀର ବିନ୍ଦ ଏକଟି ପେଂପେ ଅକ୍ଷିତ ।
ଅପର ଧାରେ ତାର ଲେଖା ଆଛେ,—ବିଜ୍ୟ-ପଦକ । ଯୁଦ୍ଧର ତାରିଖ,
ଜେତା, ବିଜିତ ଏବଂ ଅମୋଘ ଅନ୍ତର୍ଥାନିର ନାମର ତାହାତେ ବାଦ
ପଡ଼େ ନାହିଁ । କହିଲେନ—

“একটা সম্পূর্ণ পৃথিবী তোর মাতৃস্তনের ক্ষীর পান করবার
জন্যে পিপাসায় ছটফট করছে গোপা ! এ তোকে বুঝতে
হবেই হবে । তার এক সোজা পথ—লেখাপড়া শেখা ।
তারপর যখন দেখবি যে তুই মা হয়ে উঠেছিস, তখন আর
কাউকে বলতেও হবে না ; ছয়ারে ছয়ারে তোর আনাগোনায়
তুই খুব মন্ত একটা সংসারের সর্বময়ী কর্তা-মা হয়ে পড়বি ।
ঠাকুরপো ! একে বেশ করে পড়াবে । সোনা তোমার হাতে
গেল—মনে রেখ, গয়না গড়িয়ে নেবার ভারও তোমার রইল ।”

আমি । তা হলে বলতে পারছি কি যে এ তোমাদেরই
ষড়যন্ত্র, স্বকু ! আশ্চর্য !—পাহাড়ে পায়ে হেঁটেই উঠলুম,
কিন্ত টের পাইনি কখন্ এতটা উপরে উঠে গেছি ।

স্বকু । পাকা গাঁটকাটাদের বদভ্যাসই এ যে কখন তারা
পকেট কেটে কেমন করে ফকির বানিয়ে ছেড়ে দেয়—
বলিহারী !

বৌদি । তা ছাড়া পাকা পেঁপেগুলোর উপর গোপার
হাতের তাক এত সুন্দর যে ফকিয়ে যাবার অবসর কৈ ?
ফক্ষালেও ছাড়তুম !—গুলি মারতুম না ?

নানাবিধ গ্রন্থরাজি পরিপূর্ণ একটি অমূল্য লাইব্রেরী—
সাতকড়িবাবুর আয়োবনের সঞ্চয়—আমার বিবাহের ঘোতুক ।
অনুগ্রহপূর্বক তিনি আমাকে উহা দান করিয়াছেন । এবং
আশীর্বাদকালে দাদার দিকে চাহিয়া বলিলেন—

“ଆମାର ଶ୍ରୀ ଓ ବୌମାର ଥୁ ଦିଯେ ଶୁକୁବାବୁର ବ୍ରାହ୍ମଣୀର କାହିଁ
ଥେକେ ଅବଶେଷେ, ଏହିଦେର ଶୁମ୍ଭୁର ଅପୂର୍ବ ସମ୍ବନ୍ଧର ଖବର କାଳ
ଶୁନ୍ଲୁମ୍ । ଛେଲେଖେଲା ଛଲେ ଚିରସ୍ତନ ମହାସାଗରେର ଉପରେ
ଜଗନ୍ନାଥେର ଶ୍ରୀଚରଣେହି ଏହିଦେର ନିଜ ହତେହି ନିଜେକେ ନିବେଦନ
କରା ହୟେ ଗେଛେ । ହଁ, ହଁ, ଜୀବନ ତୋ ଭୂମାର ମହାପ୍ରସାଦହି
ବଟେ ! ତାଇ ଏକେ ନାନା କଠୋର ସଂଗ୍ରାମ କରେ ଅପବିତ୍ରତାର
ସଂସ୍ପର୍ଶ ଥେକେ ବାଁଚିଯେ ବାଁଚିଯେ ଚଲତେ ହବେ । ହରି କରୁଣ,
ଏହିଦେର ମହାପ୍ରସାଦ ଜୀବନେର ଚିରଦିନଶୁଳି ଯେନ ଆଲଙ୍କୃତ ପଥ
ଦିଯେ ଉଡ଼େ ନା ଯାଯ—ଥିଟେ ନିନ ଏହା । ମାନୁଷେର ଭାରୀ
ଶୁବିଧେର କଥାହି ଏହି ଯେ, ଖାଟିତେ ଖାଟିତେ ଜ୍ଞାନ ବୁଦ୍ଧିର
ସହାୟତାୟ କ୍ରମଶଃ ଭକ୍ତିର ଦିକ ଦିଯେ ପରିଣାମେ—ଚରମହି
ତିନି—ତାତେହି ପୌଛେ ଯେତେ ପାରେ ।”

ଦାଦା । ଯେ ତାକେ ନା ମାନେ ?

ସାତକଡ଼ିବାବୁ । ସେହି ମହାନିଷ୍ଠାରହି ତୋ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ
ଗୋ । ତିନି କାରଣ ପ୍ରମାଣେର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାହାଡ଼େର ଉପରେ ଭକ୍ତି
ଆକାଶେରେ ପରପାର ଥେକେ ହାତ ବାଡ଼ିଯେ ଏମନ କରେ ତାକେହି
କୋଲେ ତୁଲେ ନେନ ଯେ ଭେବେ ବଡ଼ ଲୋଭ ହୟ । ନାନ୍ଦିକକେ
ଦେଖିଯେ ଦିନ, ଦେଖିଯେ ଦିଚ୍ଛି, ଯେ—ତାରହି ଚୋଥେର ମଧ୍ୟ ତାର
ଆବିର୍ଭାବ କେମନ ଢଳ୍ ଢଳ୍ କରଛେ । ଦେଖୁନ, ନିମ୍ନଭାଗେର ଶିରେ
ଯେ ବୁଝନ୍ତମେର ସଂବାଦଟି ଆଶୀର୍ବାଦେର ମତୋ ଏସେ ପୌଛେ ଗେଛେ
ସେହିଟାହି କି ଅଗାଧ ଭରସା, ଗଭୀର ସାନ୍ତ୍ଵନାର କଥା ନୟ ?...ହଁୟା

କୃତ୍ତପଦ୍ୟ

ମୀରେଶ୍ବନାଥ, ଆମାର ଏକଟା ସୁବ ଆନ୍ତରିକ ଅନୁରୋଧଟି ରହିଲ
ସେ ଗୋପାକେ ତୁମି ଶୁଣିକ୍ଷିତା କରେ ତୁଳବେ । ଆମାର ଅବସର
ଖୁବହି ଅନ୍ନ ଛିଲ । ତବୁ ଏ କ୍ରଟି ଆମାର ଲଜ୍ଜାହି ।

ସୁକୁ । ଉପସ୍ଥିତ କ୍ଷେତ୍ରେ ଏଟା ଆଦୋ କ୍ରଟି ହୟନି । ଏଥାନେ
ଆମାକେ ଏକଟୁ ବକ୍ତ୍ଵା କରନ୍ତେ ହଚେ । ଫେଲୁ ଏକ ମହିଂ କାଜେର
ସନ୍ଧାନ କରେଛେ ଏବଂ ଜୀବନେ ସେ ଚିରକାଳ ମେଯେଦେର ବିପକ୍ଷେ
ଲଡ଼ିବେ ଓ ବିଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରବେ ନା—ସଭାବେର ମଧ୍ୟେ ତାର ଏମନି
ଏକଟା ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଧୌୟାଚିଲ । କିନ୍ତୁ ଆମରା ବୁଝିଲୁମ,
ମହାଜନଦେର ଭାଷାଯ ବଲି—ବ୍ୟାପାରକେ ଟିଂକେ ବିକଶିତ ଓ
ଉପରି ହତେ ହଲେ, କେନ୍ଦ୍ରୀୟଙ୍କ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟଗ୍—ଶକ୍ତି ଏହି ଦୁଟୋ
ଗତି ଚାହି-ଟି ।

ପରମାନନ୍ଦବାବୁ । ନାନା ତର୍କ ଆଛେ ।

ସୁକୁ । ଥାକ୍ । ଆମରା ଅତଦୂର ଯାଇନି । ସତଟା ଗିଯେଛି,
ଦେଖୁଛି, ଦୁଇଇ ଚାହି ।—ଥାକ୍, ବଲ୍ଛିଲୁମ କି, ସେ—ଆପନି ସାକେ
କ୍ରଟି ବଲଛେନ ତା—ତା ନୟ । ପିତା ମାତା ଏକ ପକ୍ଷକେ କି
ଗଡ଼ଛେନ—ଆପର ପକ୍ଷର କି ଦରକାର, ଗୋପାକେ ଅଶିକ୍ଷିତ
ରୈଥେ ତାର ମୀମାଂସା କରେଛେ । ଫେଲୁ ସଦି ଓକେ ତାର ନିଜେର
ଉପଯୋଗୀ କରେ ଗଡ଼େ ନେଇ, ସମ୍ମୁଖ ଭବିଷ୍ୟତେ ତବେଇ ଉଭୟେ
ଉଭୟେର ନିକଟ ଥିକେ ସାହାଯ୍ୟ ପେତେ ପାରବେ । ଏହି ପରମଳାଭ
ଚୁକୁର ଲୋଭେଇ ଆମି କେଲୁକେ ବିବାହ ଧର୍ମେ ନିଯେ ଆସତେ
ପେରେଛି । ପରିଣାମ ଅବଶ୍ୟ ନିୟତିର ପର୍ଦାଯ ଢାକା ।

সতের

কি করিয়া দাদা ও বড় বৌদিকে বাড়ী রওনা করাইয়া
দিয়া স্বৰূপ বৌদির নিকট বিদায় লইয়া প্রতিশ্রুতি অনুষ্ঠায়ী
পেষ্টনজীর সঙ্গে সাক্ষাতের জন্য গোপাতে ও আমাতে
দার্জিলিং আসিয়া পৌছিলাম, ‘অলমতি বিস্তারেন।’

রিঙ্গা হইতে নামিব, সংবাদ পাইলাম পেষ্টনজী বাড়ী
নাই। টেবিলের উপরকার শ্লেটে লিখিত রহিয়াছে যে,
“লোরা অসুস্থ—দেখিতে চলিলাম।” তারিখ এগার। তাহা
হইলে সে ত আজ কয়েক দিন হইয়া গেল। ব্যাপার ! বয়কে
জিজ্ঞাসা করিলাম—

“ক্লার্ক মেমকো কুঠ়ী কাহা—কতি দূর ছ ?”

“উঃ—মাথি—আমরল্ডি বাস্ক।”

—বলিয়া সে এমারেল্ড ব্যাস্ক নির্দেশ করিয়া দেখাইল।
তদবস্থাতেই রিঙ্গ ফিরাইলাম।

মিসেস্ ক্লার্ক-এর সঙ্গে দেখা হইল। পরিচয় পাইয়া
চিনিতে পারিলেন। প্রথমে লোরার খবর জিজ্ঞাসা করিতেই
সাক্ষ ক্রন্দনে তিনি উত্তর দিলেন—

“বিধবা জীবনের একমাত্র আলোর মত সন্তানটি সে

ବ୍ରତପଦ୍ମ।

ଆମାର ଛିଲ । ଈଶ୍ଵର ତାହାକେ କୋଳେ କରିଯା ଲାଇୟା ଗେଛେନ । ଏଥିନ ସେ ଭାଲ ଆଛେ । ...କେ ଜାନିତ ପେଣ୍ଟନ ତାକେ, ସେ ପେଣ୍ଟନକେ ଭାଲବାସିତ । ଏମନ ନୀରବ ପ୍ରେମ ଆମି ଆର ଜାନି ନା ; ପୂର୍ବେ ଟେର ପାଇ ନାହିଁ । ସେଦିନ ତାର ଅଞ୍ଚିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ସେ ସଥିନ ପେଣ୍ଟନକେ ଡାକିଲ—‘ପେଣ୍ଟନ’ ! ଏବଂ ଉତ୍ତରେ ପେଣ୍ଟନ ସଥିନ ତାକେ ସମ୍ମୋଧନ କରିଲ—“ଲୋରା !” ତାଦେର ଗାଡ଼ ପ୍ରଗଯେର ଏହି କର୍ତ୍ତରେ ଉତ୍ତରେ ଉତ୍ତରେ ନିକଟ ଧରା ପଡ଼ିଯା, ମୃତ୍ୟୁ ଚୁମ୍ବନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିକଟ ବିଦ୍ୟା ଲାଇଲ । କି ପବିତ୍ର ମହିମାର ଦୃଶ୍ୟ ସେ ଆମି ଦେଖିଯାଛି, ବର୍ଣନା କରିଯା ଆପନାକେ ତାହା ବୁଝାଇତେ ପାରିବ ନା ବାବୁ । ହାୟ, ଯଦି ଜାନିତାମ ଏ, ଆଭିଜାତ୍ୟେର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଜ୍ଜନ୍ କରିଯାଓ ଏଦେର ପରିଣୟ ସୂତ୍ରେ ବନ୍ଦ କରିଯା ଦିତାମ । ହ୍ୟତୋ—ତା ହଇଲେ ହ୍ୟତୋ ଆମାର ଲୋରାକେ ଏ ବୟସେ ଏମନ କରିଯା ବିଦ୍ୟା କରିତେ ହଇତ ନା । ...ତାର ଡାବଲ୍ ନିଉମୋନିଯା ହ୍ୟ । ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥବ୍ୟଯେଓ ଉତ୍ତରେ ଏକ କୁଞ୍ଜ ବାଲିକାର ପ୍ରାଣ ରଙ୍ଗା କରିତେ ପାରିଲାମ ନା ।”

ବୁନ୍ଦାର ଗଭୀର ସମ୍ମାପେ ବ୍ୟର୍ଥ ସାମ୍ଭନା ଦିଯା କହିଲାମ—“ମିଃ ପେଣ୍ଟନଜୀ ଏଥିନ ଏଥାନେ ନାହିଁ-ଇ ସମ୍ଭବ ?”

ତିନି । ଛିଲ । କାଳ ଶୂତି-ପ୍ରକ୍ଷର ଦିଯା ଲୋରାର କବର ପାକା କରା ସାରା ହଇଯା ଗିଯାଛେ । ସେ ଏହି କିଛୁ ପୂର୍ବେ ସିମେଟ୍ରିତେ ଆମାର ଫୁଲ ଗୁଲି ଦିତେ ଗିଯାଛେ ।

ରିଙ୍ଗର ଅତିରିକ୍ତ ଭାଡ଼ା ସ୍ବୀକାର କରିଯା ରଣା ହଇଲାମ

କବର-ଡକ୍ଟାନ ଅଭିମୁଖେ । ବନ୍ଧୁ ଦେଖାନେ ନାହିଁ । ଥୁଁଜିତେ
ଥୁଁଜିତେ ଲୋରାର କବର ବାହିର ହଇଲ । ଉପରେର ତୃତୀୟ ସ୍ତରେ,
ଦକ୍ଷିଣ ପ୍ରାନ୍ତେ ଦେଇ ସମାଧି । ଶେଷ ପାଥରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଉପରେ
କୋନ କାଜ କରା ହୟ ନାହିଁ । ସାଦା ଏକେବାରେ ସାଦା । କେବଳ
ମାତ୍ର ହାତେର ଲେଖାର ମତୋ କରିଯା ସବୁଜ ରଙ୍ଗେ ଛଈଟି କଥା
ଲେଖା ରହିଯାଛେ—

“ଗୁଡ ନାଇଟ୍, ଲୋରା !

ନ୍ଟ୍ ଗୁଡ ବାଇ !”

କୀ ନୀରବ ଏଇ ପଂକ୍ତିଦୟ !

ଆଠାର

চারিটায় আবার ‘এ্যানি ডেল’-এ ফিরিলাম। খাওয়া
দাওয়া শেষ। গল্প করিতেছি। কৌচের উপর র্যাগ্‌মুড়ি
দিয়া অর্দ্ধশায়িতা গোপা; আর ওভার কোটে সর্বাঙ্গ
ঢাকিয়া ইজি চেয়ারটায় আমি বসিয়া রহিয়াছি।

ধীরভাবে পেষ্টন' এর সমুদায় বৃত্তান্তগুলি শুনিতে শুনিতে
করণার্জলোচনা বন্ধাক্ষলে অশ্ব মুছিতেছে। চোখ মুছিয়া
আমি বলিলাম—

“আজ কি করে দাঢ়াব পেষ্টন’-এর সম্মুখে তাই ভাবছি।
তার ভেতরের দিক দিয়ে ভলকে ভলকে আগুণ বেরচ্ছে,
বেশ বুঝতে পারছি। দেখ হবে আর কি একটা হয়ে
উঠবে আমি ঠিক করে উঠতে পারছি না।

গোপা । না, তুমি সে আসবামাত্র ধরে বসিয়ে ঠাণ্ডা
ক'রো ।

আমি। পাগল ! নিজে থেকে না হলে কি কেউ কারুকে
ঠাণ্ডা করতে পারে ?

গোপা ! নইলে যে মরে যাবে !

আমি। তা হলে যে জুড়ুতো; গোপা! তা হয় না।

ଏ ହୟ ଖାରାପ । ବେଁଚେ ଥେକେ ମରଣ ଭୋଗ କରାର ଚେଯେ ଘରେ
ଗିଯେ ଏକେବାରେ ସାରା ହୋଯା ଖୁବ ଭାଲ ।

ଗୋପା । ଏତଥାନି ବୋବା ଗେଲ ନା ; ଯାକୁ ଆମାର ଉପର
ଭାର ଦାଓ—ଆମି ଠାଙ୍ଗୀ କରେ ଦେବୋ ।

ଆମି ସବିଶ୍ୱଯେ ଗୋପାର ମୁଖେର ଦିକେ ଚାହିଲାମ । ମୃଦୁଲୀ
ଧରିତ୍ରୀର ବନ୍ଧୁମତୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ଜଗନ୍ନାଥୀ ପ୍ରତିମା ଏହି ତୋ ! ନିଶ୍ଚଯ ଏ
ତା ପାରେ କି ପାରେ । କହିଲାମ—

“ଦିଲାମ । ଯଦି ପାର ତୋ ବଡ଼ ଭାଲୋ ହୟ ।”

ଗୋପା । ଏକଦିନେଇ ନୟ, ତା କିନ୍ତୁ ବଲେ ରାଖଛି ।

କିନ୍ତୁ କି କରିଯା ? ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞ ଏହି ଗୋପା, ଯେ କିଛୁ
ବଲିତେ କିଛୁ ଜାନେ ନା ; ସେଇ ଏକଟି ଶିଳ୍ପିତ ବଯୋବୃଦ୍ଧ ଯୁବକଙ୍କ
ଶାନ୍ତିଦାନ କରିବେ—ଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଜଣ୍ଟବି ସଂବାଦ, ନୟ—
ପାକାମୀ । ଏମନ କି ତୁହି ଦଗ୍ଧ ଭାବିଯା ଚିତ୍ତିଯା ପ୍ରସ୍ତୁତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ହଟିଲ ନା—କ୍ଷେପିଯାଛେ । ସେ ଦିନ—ନା, ସେ ଭିନ୍ନ କଥା ।
ଗୋପା ଅଷ୍ଟମ ଆଶ୍ରଯ ।

ଆବାର, ପେଣ୍ଟନ । ପିତ୍ରାଦେଶ, ଅବସର, ଓ ମେଘେ ଜୁଟିଲେଇ
ଯାହାର ବିବାହ ଏତଦିନ ଠେକିଯା ଥାକିତ ନା ଏ ସେଇ ପେଣ୍ଟନ—
ମୌନୀ, ଗୁପ୍ତ—ରହ୍ୟମଯ ପେଣ୍ଟନ !

ଉତ୍ତର ସାଗରେର କୁଞ୍ଚିକାମୟ ବରଫରାଶି ବିଗଲିତ ହଇଯା
ବିଶ୍ଵିର୍ଗ ଶ୍ରାମଳ ଭୂଥଣ୍ଡ ଆବିଷ୍କତ ହଇଯାଛେ—ଦୈବାଂ ଅଥଚ ବିଚିତ୍ର୍ୟ-
ମୟ ! ପ୍ରଚାନ୍ଦ ଭୂକଞ୍ଚନେ ଧରଣୀର ଏକ କଙ୍କ ବସିଯା ଗିଯା ଯେ

মহাপ্রাসাদগুলি উঠিয়া পড়িল তাহা কোনো প্রাচীন স্বাতোরেই হৰ্ষ্যাদিধিত নগরীর ভগ্নাবশেষ। হা—কে জানিত ‘বধির ষবনিকা’ উঠিয়া যাওয়া মাত্রেই নাট্যাভিনয়ের করণ বেদনাময় দৃশ্যখানিই আছে তার প্রথমে পঞ্চ হস্তসর্বস্ব। গল্লের মন্ত্রবীজ যতক্ষণ, ব্যাঘ্রমূর্তি পরিগ্রহ করিয়াও নররক্তের আস্থাদ পায় নাই—ছিল ভালো। তারপরে সে তা পাইল—গ্রামকে গ্রাম ধৰ্মস করিয়া শোণিত স্পৃহাকে পরিত্পন্তি দান করিয়া একটা অতি যাচ্ছেতাই করিয়া তুলিল। বন্ধু ! তুমি সহসা কোন্ একদিন হইতে এমন করিয়া আত্মহত্যার আয়োজন করিয়া রাখিয়াছ !

ওরে মানুব রে ! এতেও তুই কার চৱণে মাথা ঠুকিয়া কাঁদিয়া মরিস ? —তিনি দয়াল ! সর্বশক্তিমান् তিনি !! সবই যথন পারেন—দিয়া রাখিয়াই কি কেবল পারেন না ? ভাঙ্গিয়া মঙ্গল করেন ; না ভাঙ্গিয়া করিলে তো এত কান্নাহাট রহিত না। সব পারেন !—তাঁর ইচ্ছা। তবে মঙ্গলময় বলিও না। বলো—ইচ্ছাময়। কাঁদানই যদি ইচ্ছা—তবে তিনি কিছু নন। মানি না তাঁকে। কর্ষের প্রশ্ন ! ওঃ ! উম্মাদ, বন্ধুর, কর্কশ এই সংগবদ্ধ জড় প্রকৃতি—ইনি কিছু করিতে পারেন না স্বাধীনভাবে। স্তুতি মন্ত্রে উহার পূজার প্রয়োজন নাই। পায়ে তৈল মাথাইয়াও না। হইবার হইবে। সহিবার সহ। কহিলাম—

“সকলে সব সময়ে স্বুଧী হয় না কেন বলতে পারো
গোপা !”

“অদৃষ্ট যে—”

চূপ্। এও মুখস্ত করিয়াছে। অদৃষ্টের বাড়া পথ যে
নাই মানব-সমাজ তা বিলক্ষণ অবগত, তবু মন চাপিয়া বাহিরে
তারা কর্মফলের সাড়মুর বক্তৃতায়, নিরর্থক যুক্তি দ্বারা ঈশ্বর
নামে এক জাল রাজ রাজেন্দ্র খাড়া করিয়াছে। মিথ্যা পায়ে
আঘাতবলি দিতে কি, হা ভগবান ! —ইহারা এত
ভালবাসে—ছিঃ। এ যে অত্যন্ত কুটিলতা। কহিলাম—

“বিশ্বাস করো গোপা, ঈশ্বরকে ?”

“নিশ্চয় ! ভগবানকে তো ? —বিশ্বাস করব না !”

“বিশ্বাস ক’রনা ভাদুড়ী ! ঈশ্বরকে বিশ্বাস করোই না।
না করে করে এই দেখ, আমি কেমন কতখানি জিতে ফেলেছি
—বাহবা ! তবে ঈশ্বরকে না হক্ কোন কিছু একটাকে
তো বিশ্বাস করতেই হবে। নইলে চলবে না, নিষ্ঠার নেই
—কেউ বাঁচতে পারবে না—না।”

—বলিতে বলিতে পেষ্টনজী দরজা ঢেলিয়া ভিতরে
আসিতেই গোপাকে দেখিয়া পিছু হটিয়া বাহিরে গেল।
গোপাও কাঁপিতে কাঁপিতে কঙ্কাণ্তরে পলাইতে ব্যস্ত হইয়া
উঠিল। তাহার শীলতার অবস্থা পরিবর্তন হইয়াছে দেখি-
তেছি। এই সঙ্কোচ ও লজ্জার ভাবটাই যে সংস্কার ; তাহা

ଆମି ମୀମାଂସା କରିଲାମ । କିନ୍ତୁ ଏ ଭାଙ୍ଗିଯା ଫେଲା ଆବଶ୍ୱକ ।
ଆର ଏହି ଗୋପା ! ପେଣ୍ଟନକେ ଠାଣ୍ଡା କରିବେ ? ହଇୟାଛେ ! ତବେ
ମେ ବଲିଯାଛେ ଏକଦିନେ ନୟ କିନ୍ତୁ !

ଦୃଢ଼ ମୁଣ୍ଡିତେ ଗୋପାର ହାତ ଧରିଯା କହିଲାମ —

“ଓ ସବ ଚଲବେ ନା ।”

ପେଣ୍ଟନ ବାହିର ହଇତେ କହିଲ —

“ଠିକ୍ ଚଲବେ । ତୁମି ବାହିରେ ଏମ । ଓ ସଂକ୍ଷାର ମାନି ।
ଏକଦିନେ ତା ଭାଙ୍ଗେ ନା । ଜୋର କର — ବିପରୀତ ହବେ । ଭିତର
ଥେକେ ରକ୍ତେର ବିକୃତି ନା ଶୋଧରାଲେ ତୁର୍ବଳତା ଯାଇ ନା ।
ତୋମରା ବହୁଦିନ ଅବଧି ଏହି ବୀର ମାତାଦେର ଏକେବାରେ
ପୌରାଣିକ ମେହେ କଂସେର କାରାଗାରେ ବେଁଧେ ରେଖେଛ । ଏ ଯେ
ବାଧନ ତାଟି ଏହା ଏକେବାରେ ଭୁଲେ, ଗୟନା ମନେ କରେ ବସେ
ରଯେଛେନ । ଓ ସରଟା ଠାଣ୍ଡା । ମାକେ — ସେଥାନେ ତିନି ଛିଲେନ,
ମେହେ ଦିଯେ, ଏମ, ଏ କାମରାତେ ଓ ଚିମନି ଜ୍ବଳିଛେ ।”

ହେ ପେଣ୍ଟନ, ଏହି ତୁମି ! ପୃଥିବୀର ଜମିଦାରୀ — ବିରାଟ
ଭୂମିପତି ହାରାଇୟା ଖୋଯାଇୟା ଓ ଫକିର, ତୁମି ହାସିତେଛ ! ଏବଂ
ଅବିକଳ ମେହେ ପୂର୍ବେକାର ଅନୁରପ ହାସିଛ ! ତୁମି ତୋ ଆମାର
ମତୋ ମାନୁଷଙ୍କ ! କେ ଦିଲ୍ ଏ ଶକ୍ତି ତୋମାଯ ? କ୍ଷତିର
ଅନୁପାତେ ଏହି ଲାଭଟାଇ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ବୁଝନ ଦେଖି । ଅତି
ବୁଝନ — ଅତି ବୁଝନ ପ୍ରିୟତମ ! ତୋମାର ଲୋକୋତ୍ତର ମାନବହେର
ଏହି ବିଜ୍ଯବାର୍ତ୍ତା — ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ! ପ୍ରଗାଢ଼ ! ପ୍ରତ୍ତଳ ! ଯାକ୍, ବିଶ୍ୱେର

ଯେ କୋନ ରହୁଣ୍ଡ ଦେଖିଯା ଚମ୍କାଇଲେ ଦୁର୍ଗମ ଆଧାରେ କିଛୁ କିମିଲିବେ ?

ପେଟ୍ଟନ । ଏହି ଏକଟୁ ଆଗେ ତୋମାର ପତ୍ର ଓ ତାର ଏକମଙ୍ଗେ ପାଇ । କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତରେ ବ୍ୟକ୍ତ ଛିଲୁମ, ତାଇ ; ନଇଲେ ଷେଷନେଇ ଦେଖା କରନ୍ତୁମ । ସବ ଜାନା ଗେଲ ; ବେଶ ! ତୋମାର ବିବାହେର ଇତିହାସ ଓ ମିଳନେର ‘ପଥ ଓ ପାଥୟ’, ସଡ଼୍ୟାନ୍ତରେ ରହୁଣ୍ଡଗୁଲି ପଡ଼େ ଖୁବ ଖୁସୀ ହେଯେଛି । ରାଜଦୋହ ତ ମୋଜା ଅପରାଧ ନୟ, ତାର କଠିନ ଶାସ୍ତି ତୋମାର ବୌଦ୍ଧିରା ଦିଯେଛେ ଦେଖେ ଆମି ଭାରୀ ତୃଷ୍ଣ ହଲୁମ । ଯାକ୍ ତୋମାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବେଶ ନିର୍ବିବ୍ଲେଇ ଚୁକେ ଗେଛେ ; ଏତେ ଆମି ବଜ୍ଜ ଆନନ୍ଦିତ । ଏକବାର ମାକେ ଦେଖିତେ ପାବ ନା ତାଇ ! ତାକେ ସମ୍ମାନ ଦିତେ ?—ତୋମାଦେର ଶୁଭ ପ୍ରେମକେ ଆମାର ଆନ୍ତରିକ ଅଭିବାଦନ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରତେ ?”

ସବଲେ ନହେ, ଶିଥିଲ ଭାବେଓ ନହେ, କି ଶୁନ୍ଦର ସହଜ ସରଳ କର୍ଣ୍ଣବିନ୍ଦ୍ୟାସେ ସେ ଏହି ବାଲିକାଟୁକୁକେ ମା ସମ୍ମୋଧନ କରିଲ ।—ବାଃ ! ଏ ଉଚ୍ଚାରଣେର ମଧ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଶୁଲଭ ଶିଶୁରୁକେ ସେ ଲୁକାଇତେଛେ ନା । ବାହିର କରିଯାଓ ଦିତେଛେ ନା । ସେ ଆପନା-ଆପନିଇ ବାହିର ହଇୟା ଆସିତେଛେ ।—ପରିଷ୍କାର ! ବିଶ—ବିଚିତ୍ର । ମାନା ରମେର ସମବାୟ ସେ, ଜୟଦେବେର ମଧୁର ହରିକଥାଯ ରମୋଚଳ ; ସଲୀଲ ଏବଂ ପ୍ରପୂରିତ । ବେଦନାର ମଧ୍ୟେଇ ପରମାନନ୍ଦେର ଭୋଗାଧିକାର ଦାନ ! ତବେ ମାନି ବୁଝି ଜଗଦୀଶ୍ଵର, ହୟ ବୁଝି ତୋମାର ‘ଚରଣ ନିମ୍ନେ’ ନତ ଶିର ! ଭାବିବ ।

রাজুপদ্ম

কিন্তু পেষ্টনজী তাহার সাংঘাতিক অপচয়ের কোনও উল্লেখও করিতেছে না যে ! তবে স্বপ্ন সন্দর্শনের ব্যাঘাত না করাই শ্রেয়ঃ । যাক । বলিলাম—

“আমায় যা দিয়েছ তোমরা সবাই মিলে, তোমারই ভাগ সর্বাপেক্ষা তাতে বেশী । অনুমতি চাইছ কেন, ভাই ! মাত্র পুত্রের সাক্ষাৎ সন্ধানের সহিত প্রজার সাক্ষাৎ নয় । এই তো ও-ই তোমায় সাস্তনা দেবে বলছিল ।”

“বাঃ ! মা এসে এতে পৌঁছে গেছেন ! কথন এস, কথন যাও, খবর দিয়ে যাতায়াত করো না—আমি দেখবো ‘মা’কে ।”

এ কথাগুলি যুক্ত প্রথমে বেশ হাসির সহিত আরম্ভ করিয়া ধীরে ধীরে বড় শোচনীয় গন্তব্য হইয়ে উঠিয়াছিল ।... পুনরায় সে নিজেকে সারিয়া লইয়া মুখ মুছিয়া পূর্ববৎ স্বরেই দাঢ়াইয়া বলিল—

“আমি দেখবো মাকে ।”

গোপাকে বাহির হইতে এই ইংরাজী কথোপকথনগুলি যথাসাধ্য সরল বাংলায় তর্জুমা করিয়া শুনাইয়া দিলাম । সবিস্ময়ে পেষ্টন বলে—

“ইংরিজী জানেন না উনি ?”

আমি । (হাসিয়া) ইংরিজী ? নবজাত শিশুর মতো বর্ণজ্ঞানহীন। এক বালিকাকে ধরে তোমরা আমায় গছিয়ে দিয়েছ । পেষ্টন বসিয়া পড়িয়া কহিল—

“ଆମি ମାକେ ପଡ଼ାବ । ଲୋରାକେ ସେମନ ପଡ଼ାତୁମ୍ । ଓ, ନା,—ମାପ କରୋ, ଭେବେଛିଲାମ ପଡ଼ିଯେ ତୋମାର ମତୋ କରେ ଗଡ଼େ ଦିଇ—କିନ୍ତୁ ଶନିର ଦୃଷ୍ଟିତେ ଏଥିନ ଆମି ଆଛି ! ଏଇ ସଂସକ୍ଷେପେ କେଉଁ ଟିକବେ ନା ଭାଇ ନୀରେଞ୍ଜ !”

ଡାକିଯା ବଲିଲାମ—

“ଗୋପା ! ତୋମାର ଏକଟି ଅଶାନ୍ତ ପାଗଳ ଛେଲେ ଜୁଟେ ଗେଲ । ଏକେ ଖାବାର ଦାଁ ଓ ।”

ଭିତରେ ଗେଲେଟି ଗୋପା ବଲିଲ—

“ଏହି କଥା ! ଇନିଓ ସେ ତୋମାର ମତୋଟି ଐ ରକମ ।”

ଆମି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବିଶ୍ଵାସେର ସହିତ ଚାହିୟା ଦେଖିଲାମ, କଯ ମିନିଟ ପୂର୍ବେକାର ଲଜ୍ଜା ବିଜାତିତ ପଲାୟନକ୍ଷିପ୍ରା ଗୋପା ଏହି ବଲିଯା ଖାବାର ଲଟ୍ଟୟା ଆମାର ପିଛନ ପିଛନ ଭୋଜନ ଟେବିଲେର ଦିକେ ବାହିରେ ଆସିତେ ଲାଗିଲ ।

ବୈଯାରା ଆସିଯା ଚା ଦିଯା ଗାଜିପୁରେର ତୈରୀ ମିଷ୍ଟାନ୍ତୁଳି ସାଜାଇଯା ଦିଯା ଗେଲ । ଆମି ସୁଇଚ୍ ଟାନିଯା ଦିଲାମ । ସରଟି ବିଜଲୀ ବାତିତେ ଆଲୋମୟ ହଟ୍ଟୟା ଗେଲ । ବାହିରେ କୁଯାସାଚ୍ଛଳ ମିଟ୍ଟିମିଟେ ଜ୍ୟୋଃଙ୍ଗା । ପେଣ୍ଠି ହା କବିଯା ଏକଟା ସୁନିର୍ମଳ ଅବୋଧ ଛେଲେର ମତୋ ଗୋପାର ଦିକେ ପିପାସିତ ଦୃଷ୍ଟିତେ ଚାହିୟା ରହିଯାଛେ ।

* * * * *

ନିଦ୍ରୋଖିତର ମତୋ ପେଣ୍ଠି ବଲିଲ—

“ଆମାର ପିତା ଇତିମଧ୍ୟେ ଥାସ୍‌ର୍ ଏମେଛିଲେନ । ରାତ୍ରେର ଗାଡ଼ୀତେ, ବୋଧ ହୁଏ ଏହି ଆର ତିନ କୋଯାଟୀରେର ମଧ୍ୟେ ତିନି ଏଥାନେ ପୌଛୁଛେନ । ଆଗାମୀ କଲ୍ୟ ମେଲେଇ ଏକବାର ଦେଶେ ରାଗ୍ନା ଦିଚ୍ଛି । ତୁମିଓ ବାଡ଼ୀ ଯେବୋ । ବର୍ତ୍ତମାନେ ଓଯେଦାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଥାରାପ ହୁଏ ପଡ଼େଛେ । ଏଥାନେ ଏଥନ ମନ ଓ ଶରୀର କିଛୁଇ ଟିକବେ ନା । ସାରା ଚାକୁରୀ କି ବ୍ୟବସା କରେନ—ଦାଯେ ପଡ଼େ ତାଦେରଇ ଥାକତେ ହୁଏ । କାଳ ମିଉନିସିପ୍ୟାଲିଟିର ଇଞ୍ଜିନିୟାର ମିଃ ରବାର୍ଟସନ୍ ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ ମିଟାର ଟେଷ୍ଟ କରତେ ଏମେଛିଲେନ ; ଶୁନଲୁମ—ଚାକରୀ-ବ୍ୟବସାୟୀ, ଏଦେଶୀ ଲୋକେରା ବେଶୀର ଭାଗଇ ବାତ ପ୍ରଭୃତିତେ କଷ୍ଟ ପାନ୍ । ବେତନ କମ ; ତାତେ ସଞ୍ଚୟେର ଦିକେ କିଛୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖ୍ୟାନ୍ତେ ଥାଦ୍ୟେର ଦିକେ ଏକଟୁ କୃପଣତା କରତେ ହୁଏ ।.....ବରଂ ବାଡ଼ୀଇ ଫେରୋ ।..... ପ୍ରତି ପଦେ ଆମାଯ ସାହାଯ୍ୟ ଚାଇଲେଇ, ପାବେ । ହାର୍ଡି ସାହେବେର ସଙ୍ଗେ ଆଜ ସିଂଟାମ ଥିକେ ଫେରବାର ପଥେ ଦେଖା । ଭାଡ଼ା ସମ୍ବନ୍ଧେ କଥା ହଲୋ । ତିନି ବଲ୍ଲେନ, ଯା ହୁଏ ହବେ—କିନ୍ତୁ ଏ ସିଜନ୍-ଏ ରେଣ୍ଟ ପୁରୋ ଦିତେଇ ହବେ ।.....ଆଜକେ ଫେର ବଲି,—ରେଜୋକ୍-ଏର ମତୋ ତୋମାର ଖେଳାଳ ମାତ୍ରାଇ ଯେନ ନା ହୁଏ । ଅନୁଶୀଳନେର ଏକଟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଆଛେଇ ।.....

ହୀରା ପାଥର ଓ ସୋନାର କାଜ କରା ଏକଥାନି ଆଇଭରି ଚିରଣୀ ବୁକ୍ ପକେଟ ହିତେ ବାହିର କରିଯା ପରେ ପୁନରାୟ ସେ କହିଲ—

“ମା, ଏହି ଭିକ୍ଷୁକେର ସମ୍ବଲଟୁକୁ ଆମାର, ତୋମାଯ ଉପହାର ଦେବୋ, ଲୋରା ଆମାଯ ଦିଯେ ଗିଯେଛେ ।”

ଏହି ବଳା, କଥା, ଦାନ—ଅବାଧ ! ତବୁଓ ଅଗାଧ ଏବଂ ଉଦାର । ଶୁତରାଙ୍ଗ ବିପୁଲ, ପ୍ରଫୁଟ, ସ୍ଵଚ୍ଛ, ସୁନ୍ଦର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଚନ୍ଦନ ରସୋଣ-ଭାସିତ ।

ପାଇୟା ହାରାଇୟା, ହାରାଇୟା ପାଇୟା—ନାଶ୍ତାନାବୁଦ । ଅଥଚ ଜାମାଟାକେ ଠିକ ଚଡ଼ଚଡ଼ କରିଯା ଛିଁଡ଼ିୟା ଫେଲିଯାଇ ଯେଣ ସାମନା ସାମନି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ସତ୍ୟଭାବେ ନିଜେ ଧରା ଦିବାର ଶକ୍ତି ହଇତେ ବିଚୁଯ୍ତ ନହେ—ସାବାସ ! ତୁମି ଆମି କଜନ ଏ ପାରି ? ଲଜ୍ଜାଯ ଭଯେ କେ ନା ବିଚଲିତ ହଇ ? ସାବାସ, ପେଟ୍ରନ ! ସାବାସ ବନ୍ଧୁ, ସାବାସ ! ନିଜ ହଇତେ ମେ ଦୁଇ ହାତ ବାଡ଼ାଇୟା ଶୃଷ୍ଟି ରହୁଥେର ହେମଦ୍ଵାର ଖୁଲିଯା ଗତିମୟ ଅଧର ପଲ୍ଲବ ଦୁର୍ଥାନି ଈଷନ୍ କାଂପାଇୟା କାଂପାଇୟା କହିତେଛେ—ଆମି ଆଛି ;—ପେଟ୍ରନ୍ଜୀ, ତୁମିଇ ନାଇଟ୍ରୋନ-ସୁନ୍ଦରୀକେ କଥା କହାଇୟାଇ । ଧନ୍ୟ ।

ଗୋପାର ଟ୍ସଟ୍‌ସେ ଭରା ଚୋଥ । ଶୁନିଯା ଏବଂ ବୁଝିଯା । ଚିରଳୀ ଗ୍ରହଣେ ମେ ରାଜି ହଇତେଛେ ନା । ପାର୍ଶ୍ଵ ଯୁବକ ଯଥନ ଜାନିଲ ଯେ ସବହି ଆମରା ଜାନି, ଚିରଳୀ ଗ୍ରହଣେ ଅସ୍ତ୍ରୀକୃତା ଗୋପାର ଅଞ୍ଚଳାର ଚୋଥେର ପାତା ଦେଖିଲ—ଅକୃତାର୍ଥ ରଶ୍ମିର ଏକ ସାର୍ଥକ ବେଗ ତାହାର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ହଇତେ ଚକ୍ରଦ୍ଵାର ଅତିକ୍ରମ କରିଯା ବିନ୍ଦୁତେ ବିନ୍ଦୁତେ, ଦୁଃଖେର ବେଦନା, ବେଦନାୟ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ତାହାର ଶାସ୍ତ୍ରତ ଶାସ୍ତ୍ରିକେ ତରଳ ଓ ସୁଧା ଚକ୍ରକେ ସିକ୍ର କରିଯା ଦିଲ ।

ରକ୍ତପଦ୍ମ

ମେ ବୁଝି ଗୋପାର ସହାନୁଭୂତିକେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରିଯା
ଭାବାବେଶେ ବଜିଯା ଉଠିଲ ।—

“ଆମି ଜାନି, ଆମି ଜାନି ତୋମରାଇ କାନ୍ଦବେ; ନାରୀ
କାନ୍ଦେ, ମେ ମା’ର ପରାଣ; ସକଳେର ଚାଇତେ ଆଗେ ଡୁକରେ କେଂଦେ
ଓଟେ । କିନ୍ତୁ କାନ୍ଦା ଆମି ଚାଇନେ; ଆମି ତାକେ ତୋ ଆର
ହାରାଇନି । ମେ ଯେ ତାର ସବୁଟୁକୁ ଏକ ନିଶାସେ ଆମାୟ ଦିଯେ
ଦିଯେ ଆମାର ସବୁଟୁକୁ ନିଃଶେଷ କରେ ନିଯେ ବସେଛେ । ଏତେଇ
ଆମାଦେର ଦେନା ପାଞ୍ଚନା ସବ ଚୁକିଯେ ବସେ ଆଛି । ଲୋରା ବଲେ
ଡାକି, ମେ କଥନ କୋଥା ଥିକେ ଆମାର ମଧ୍ୟେ ଉକି ଦିଯେ ଉତ୍ତର
କରେ ଓଟେ—ତୋଫା, ମେ ବଡ଼ ବାହବା, ନୌରେନ ଭାତୁଡ଼ୀ ! ଆମି
ଅନନ୍ଦେ ଭରେ ଆଛି ।”

ନ ଆର ଭାବନା ତର୍କ ନାହି । ଈଶ୍ଵର, ତୋମାର ମଙ୍ଗଳମୟ
ଅନ୍ତିତ୍ବେର ପ୍ରମାଣ ଏହି—ଏହି ଖାନେ । ତୁମି ଆଛ ।

ଆଦି ପୂର୍ଣ୍ଣମା ଓ ଅନ୍ତିମ ଅମାବସ୍ତ୍ରାର ସମ୍ମେଲନ ସରୋବରେର
ବୁକେ, କୋଣେ କାଣାଚେ, ଚାରିଧାର ଭରିଯା ଭରିଯା ଯେ ସକଳ ଫୋଟୋ
ପଦ୍ମ କାବ୍ୟେର ସହବାସେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଦୋହଳ୍ୟମାନ, ଦଲେ ଦଲେ ତାର
ରାଙ୍ଗା ଆଭା, ଗନ୍ଧେ ଗନ୍ଧେ ରମାଲ ମଧୁ, ରୂପେ ଘୋବନ, ଏବଂ ଫୁତିତେ
ଅତୁଳନୀୟ ! ଏଗୁଲିକେ ତୁମି ତୋମାର ଖେଳାର ସାମଗ୍ରୀ କରିଯା
ରାଖିଯାଇ । ଇହାଦେର ଏକଟି ହଇତେ ଏକଟି ଦଲ ସଥନ ଅକାରଣ
ଖୁଲିଯା ଫେଲ, ସଥନ ମେହି ଛିନ୍ନଦଲଟି ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ ଭାସିଯା
ଭାସିଯା ଦୂରଦୂରାନ୍ତେ ଯାଇଯା ଅଦୃଶ୍ୟ ହୟ, ହେ ମୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ! ତଥନ

ତୁମି ସେଇ ଶୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ କୁଞ୍ଚମେବ ଛିନ୍ନ ଦେହେବ ଦିକେ ତାକାଟିଆ
କୀ ରୂପ ଦେଖ ?

ଦେଖିଲାମ, ଗୋପାବ ଚୋଥେ ଜଳ, ପେଣ୍ଟନଙ୍କୀର ମୁଖେ ବେଦନା,
ଆବ ଆମି ! ଆମି ଶିଶୁରେର ଅନ୍ତିମ ଚିତ୍ତାୟ ମଧ୍ୟ—ସେଇ
ଦଲହାରା ରତ୍ନପଦ୍ମଟିକେ ଲଟିଯାଇ ଆମାବ ସମ୍ମତ ଚିତ୍ତାରାଶି
କେନ୍ଦ୍ରୀୟତ, କିନ୍ତୁ ସମାଧାନ କବିତେ ପାଲିଗନ୍ତି ନା ।

କ୍ଷଣିକେବ ତଣ୍ଡ ପେଣ୍ଟନଙ୍କୀର ମନଟାକେ ହାକା କବିବାବ ସ୍ଵାୟଂଗ
ଲଟିଲାମ । 'ଡିଲାନ କୁଞ୍ଚମଟିବ ଡବ୍ରଟାକେଟ ବିଶ୍ଵେମିତ କବିବାବ
ଉଚ୍ଛାୟ ତାତ' ର ନିକଟି ବିଷୟଟି ଲଟିଯା ପ୍ରଶ୍ନ କବିଲାମ । ବଲିଲାମ—
“ଆଜି, ପେଣ୍ଟନଙ୍କୀ, ଯ କଥାଟି ଭାବିଲାମ, ମେଟା ଥେକେ
କି ଏକଟା ସମାଧାନେ । ”

କଥାର ନାହେଟି ପେଣ୍ଟନଙ୍କ ଡାଇ ନାହାଇଲ ଏବଂ ଉଷ୍ଣ
ତାସିମୁଖେ ତାତ ଜୋଡ କବିଲା ବଲିଲ—

“—ସମାଧାନ ! ସମାଧାନ ଆମାର ଜୀବନେ ଶେଷ ହୟେ ଗେଛେ
ନୀରେନ ! ଓ ନେଶାଟାବ ପ୍ରତି ଆନ କୋନେ ଆକଷମ ଆମାର
ନେଟେ, ଚବମ ଫାକିବ ମୁଖେ ପଡ଼େ, ମୁଖ ପ୍ରଶ୍ନକେଟ ଆଜ ଏଡିଯେ
ଯେତେ ଚାଇ— ”

ସତ୍ସା ତାତାବ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଦଳନାତ ହଟିଯା ଉଠିଲ ଏବଂ
ଆମାଦେବ ସାମନେ ମେଟିକେ ଢାପା ଦିବାବ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ କିଛି ନା
ବଲିଯାଇ ସବ ହଇତେ ବାତିବ ହଟିଯା ଗେଲ ।

ଆମବା ବାଧା ଦିଲାମ ନା, କଥା ଓ ଦଲିତେ ପାବିଲାମ ନା ।

